

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**Karşılıklı Bağımlılık Kavramı Perspektifinden Türkiye
ile Rusya Enerji İlişkilerinde Dengeler: TANAP ve
TürkAkım**

Yüksek Lisans Tezi

Kerim Eray Söylemez

Temmuz 2023

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**Karşılıklı Bağımlılık Kavramı Perspektifinden Türkiye
ile Rusya Enerji İlişkilerinde Dengeler: TANAP ve
TürkAkım**

Yüksek Lisans Tezi

Kerim Eray Söylemez

Danışman

Doç. Dr. Leman Erdal

Temmuz 2023

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Kerim Eray Söylemez tarafından hazırlanan “Karşılıklı Bağımlılık Kavramı Perspektifinden Türkiye ile Rusya Enerji İlişkilerinde Dengeler: TANAP ve TürkAkım” başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Leman ERDAL

.....

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Dr. Öğr. Üyesi Meysune Yaşar

.....

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Doç. Dr. Fulya Aksu

.....

Altınbaş Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 10.07.2023

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin APA yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun metin içi kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

.....

Doç. Dr. Leman Erdal

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

.....

Kerim Eray Söylemez

ÖZET

Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Türkiye ile Rusya Enerji İlişkilerinde Dengeler: TANAP ve TürkAkım

Söylemez, Kerim Eray

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim

Dalı

Danışman: Doç. Dr. Leman Erdal

Temmuz, 2023

Endüstrileşmenin hızla gerçekleşmesiyle birlikte enerji kaynakları günlük hayatın her alanında kullanılmaya başlanmış, böylece enerji kaynaklarına duyulan ihtiyaç her geçen gün artmıştır. Bu nedenle enerji, geçmişten günümüze uluslararası ilişkilerin belirleyici unsurlarından biri olmuştur. Türkiye, enerji ihtiyacını yerli kaynaklar tarafından karşılayamaması nedeniyle enerjide dışa bağımlı yapıya sahiptir. Doğal gaz, birçok alanda kullanımı ve çevreye daha az zararlı bir enerji kaynağı olması nedeniyle Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılarken, ekonomik ve siyasi kararlarını da belirleyici bir unsur haline gelmiştir. Diğer bir yandan, enerji kaynakları bakımından zengin bir ülke olan Rusya, coğrafi yakınlık sebebiyle Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacını karşılama konusunda önemli bir aktördür.

Türkiye ile Rusya ilişkilerinin temelinde gaz ticareti bulunmaktadır. Uzun vadeli gerçekleştirilen doğal gaz anlaşmaları ve doğal gaz boru hattı projeleri bu durumu kanıtlar niteliktedir. Rus ekonomisinin enerji ihracatına bağımlı yapısı ikili ilişkilerde karşılıklı bir bağımlılık yaratmaktadır. Rusya, dünyadaki en büyük doğal gaz üreticisi statüsüyle dünyanın en büyük doğal gaz pazarı Avrupa'ya doğal gaz sevkiyatı gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye ise sahip olduğu jeopolitik konum sayesinde, enerji zengini ülkelerle projeler gerçekleştirip, enerjide merkez ülke olma statüsüne erişmeyi ve Rusya ile ilişkilerindeki dengeyi istikrarla yürütmeyi amaçlamaktadır.

Güncel güvenlik konularından biri haline gelen enerji güvenliğinin sağlanması, enerji kaynaklarını hem üreten hem de tüketen ülkeler açısından siyasi ve askeri krizler sonrası daha da ön plana çıkmıştır. Bu nedenle, enerji transferi konusunda faaliyete geçen her bir proje, uluslararası arenadaki dengeleri değiştirebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye ile Rusya'nın doğal gaz ticaretinde birbirleri için önemli aktörler olduğuna vurgu yaparak, TANAP ve TürkAkım projelerinin ve Ukrayna-Rusya arasında süregelen siyasi ve askeri krizlerin Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisine olan etkilerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Karşılıklı Bağımlılık, Türkiye-Rusya İlişkileri, TANAP, TürkAkım

ABSTRACT

Balances in the Energy Relations with Turkey and Russia from the Perspective of Interdependence: TANAP and TurkStream

Söylemez, Kerim Eray

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim

Dalı

Danışman: Doç. Dr. Leman Erdal

Temmuz, 2023

With the rapid realization of industrialization, energy resources have started to be used in all areas of daily life, thus the need for energy resources has increased day by day. For this reason, energy has been one of the determinants of international relations from past to present. Turkey has a foreign-dependent structure in energy because it cannot meet its energy needs by domestic resources. Since natural gas is used in many fields and is a less harmful energy source to the environment, it has become a determining factor in Turkey's economic and political decisions while meeting its energy needs. On the other hand, Russia, a country rich in energy resources, is an important actor in meeting Turkey's natural gas needs due to its geographical proximity.

Natural gas trade is the basis of Türkiye-Russia relations. Long-term natural gas agreements and natural gas pipeline projects prove this. The dependence of the Russian economy on energy exports creates a mutual dependency in bilateral relations. With its status as the largest natural gas producer in the world, Russia aims to deliver natural gas to Europe, the world's largest natural gas market. Thanks to its geopolitical position, Turkey, on the other hand, aims to realize projects with energy-rich countries, to reach the status of being a center country in energy and to maintain the balance in its relations with Russia in a stable manner.

Ensuring energy security, which has become one of the current security issues, has come to the forefront after the political and military crises in recent years for both producing and consuming energy resources. For this reason, each project that is active in energy transfer can change the balances in the international arena. The aim of this study is to examine the effects of the TANAP and TurkStream projects and the political and military crises between Ukraine and Russia on the interdependence relationship between Turkey and Russia, emphasizing that Turkey and Russia are important actors for each other in natural gas trade.

Keywords: Turkey-Russia Relations, Interdependence, Energy, TANAP,

TurkStream

ÖNSÖZ

Enerji, geçmişten günümüze ve günümüzden geleceğe giden yolda insanın vazgeçemeyeceği bir unsur olmasının yanı sıra ülkelerin iç ve dış siyasetlerinin belirlenmesinde en önemli gündem maddelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletler arası ilişkiler, zaman içerisinde farklı yaklaşımlar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye ile Rusya'nın uzun bir tarihi geçmişe sahip doğal gaz ticareti ve bu ticaretteki çıkarlardan doğan karşılıklı bağımlılık ilişkisi araştırılması gereken önemli konulardan biridir. Bu tez çalışmasında, Türkiye açısından önemi yadsınamaz enerji kaynaklarından olan doğal gazın, Rusya ile olan ilişkilerindeki rolü incelenmiş olup, gerçekleştirilen doğal gaz boru hattı projeleriyle ilişki dinamiklerinin ne ölçüde değişebileceği tartışılmıştır.

Öncelikle, yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi ve tecrübeleriyle beni destekleyen ve yüksek lisans tez danışmanım olarak bana her zaman katkıda bulunan değerli öğretmenim Doç. Dr. Leman Erdal'a teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Eğitim hayatım boyunca bana olan desteklerini ve inançlarını esirgemeyen annem Ayla Söylemez, eniştem Fatih Ölçekciler, ablalarım Gizem Ölçekciler, Sinem Söylemez ve fiziki olarak yanımda olmasa da her zaman varlığını ve desteğini hissettiğim rahmetli babam Veli Söylemez'e teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, çalışmalarım boyunca manevi destekleriyle yanımda olan kıymetli dostlarıma teşekkürü borç bilirim.

İstanbul: Temmuz 2023

Kerim Eray Söylemez

İÇİNDEKİLER

TEZ JÜRİSİ ONAYI	i
BEYANLAR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
TABLolar LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM I	8

1.1.KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1.1. Diplomasi Kavramı ve Enerji Diplomasisi	9
1.1.2. Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Enerji Güvenliği	11
1.1.3. Enerji Arz Güvenliği ve Unsurları	12
1.1.3.1. Elde Edilebilirlik	14
1.1.3.2. Ulaşılabilirlik	14
1.1.3.3. Ekonomiklik	15
1.1.3.4. Sürdürülebilirlik	16
1.1.4. Enerji Güvenliği ve Jeopolitik Kavramı	17
1.2.KURAMSAL ÇERÇEVE	19
1.2.1. Uluslararası İlişkilerde Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı	19
1.2.1.1. Hassasiyet (Sensitivity) ve Etkilenme Derecesi (Vulnerability)	23
1.2.2. Enerji Güvenliği ve Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı	25

BÖLÜM II.....	27

2.1. TÜRKİYE İLE RUSYA’NIN ENERJİ PROFİLLERİ, İKİLİ İLİŞKİLERDE DOĞAL GAZIN ROLÜ VE NÜKLEER ENERJİ İŞ BİRLİĞİ.....	27

2.1.1. Türkiye’nin Enerji Profili	28

2.1.1.1. Türkiye’nin Enerji Merkezi (Hub) Olma Hedefi	31

2.1.2. Rusya’nın Enerji Profili	33

2.1.2.1. Rusya’nın Enerji Diplomasisi	35

2.1.3. Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Doğal Gazın Rolü.....	38

2.1.4. Karşılıklı Bağımlılık Kavramı Üzerinden Türkiye ve Rusya İlişkileri	42

2.1.5. Türkiye ile Rusya Arasında Nükleer Enerji İş Birliği ve Karşılıklı Bağımlılık İlişkisine Etkileri.....	48

BÖLÜM III	50

3.1. KARŞILIKLI BAĞIMLILIKTA DENGELER: TANAP VE TÜRKAKIM	50

3.1.1. Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı (TürkAkım).....	51

3.1.2. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)	54

3.1.3. Türkiye ile Rusya Karşılıklı Bağımlılık İlişkisinde TANAP ve TürkAkım’ın ve Etkileri	57

SONUÇ.....	61

KAYNAKÇA	68

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BOTAŞ	Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BP	British Petroleum
BTE	Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
EPDK	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
EIA	Enerji Bilgi Yönetim İdaresi
EUROSTAT	Avrupa İstatistik Ofisi
GGK	Güney Gaz Koridoru
IEA	Uluslararası Enerji Ajansı
LNG	Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
MAVİ AKIM	Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı
SCP	Güney Kafkasya Boru Hattı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı
TAP	Trans Adriyatik Boru Hattı
TPAO	Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜRKAKIM	Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: 2011-2021 Türkiye'nin Doğal Gaz Üretimi ve Tüketimi (Milyon Sm ³)	28
Tablo 2: 2011-2021 Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı (Milyon Sm ³).....	30
Tablo 3: 2011-2021 Rusya'nın Doğal Gaz Üretimi ve Tüketimi (Milyon Sm ³).....	34

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: 1990-2020 Yılları Türkiye'nin Enerji Talebinin Dışa Bağımlılık Oranı	29
Şekil 2: Rusya'nın 2020 Yılında Boru Hattı ile Doğal Gaz Ticaret Hareketleri.....	35
Şekil 3: 2022 Yılı Kaynak Ülkeler Bazında Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı	44
Şekil 4: Türk Akım Boru Hattı Projesi.....	52
Şekil 5: Güney Gaz Koridoru.....	55
Şekil 6: Trans Adriyatik Boru Hattı	56

GİRİŞ

18. yüzyılda Büyük Britanya ve Kuzey Avrupa’da ve ardından tüm dünyada etkisini gösteren Sanayi Devrimi, yeni buluşların gerçekleştirilmesi ve bu buluşların üretime olan etkisi ile enerji kaynaklarına olan gereksinimi arttıran bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayi Devrimi döneminde buhar gücüyle çalışan makineler ile yaşam standartları yükselmiş, eskiden lüks sayabilecek mallar, orta ve alt sınıflar için günlük yaşantıda tüketilen gereksinimler haline gelmiştir. Buhar gücüyle çalışan makinelerin üretim sağlayabilmesi için gerekli olan asıl enerji kaynağı olarak kömür karşımıza çıkmaktadır. Yenilenemez enerji kaynakları arasında nitelendirilen kömür bakımından zengin olan ülkeler, Sanayi Devrimi’ne hızlı bir şekilde uyum sağlamış ve ardından gelişmeye başlamışlardır.

Enerji kaynaklarının mevcudiyetinin, ülkelerin ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimiyle doğru orantılı olduğu bu süreçte, enerjiye duyulan önem de artmıştır. Teknolojik gelişmeleri takiben petrol, doğal gaz, nükleer enerji gibi yenilenemez enerji kaynaklarının yanı sıra jeotermal, güneş, rüzgâr, hidro gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının varlığı da ülkeler için vazgeçilmez unsurlar arasına girmiştir.

1970’li yıllarda yaşanan enerji krizleri, enerji kaynaklarının küresel pazarların ayakta kalabilmeleri için gerekli bir unsur olduğunu kanıtlamış ve böylece uluslararası ilişkilerdeki önemi artmıştır. Günümüz dünyasında ise ülkeler ucuz, sürdürülebilir ve verimli enerji kaynaklarını temin etme konusunda geçmişten daha fazla endişe duymaktadırlar. Enerji zengini ülkeler ise bunu bir müzakere avantajı ve hatta siyasi silah olarak kullanabilmektedir. Bu durumu takiben enerji ticareti, uluslararası arenadaki aktörler arasında karşılıklı bağımlılık meydana getirme konusundaki en önemli bileşenlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Günlük yaşamın devam etmesi ve ülke ekonomisinin ayakta kalabilmesi için gerekli bir unsur olan enerji kaynaklarına duyulan ihtiyaç her geçen gün artmıştır. Ülkelerin gelişmişlik seviyesi ile doğru orantılı artan enerji tüketimi, enerji güvenliğinin sağlanmasında diplomasinin temel konularından biri haline gelmiştir. Bu doğrultuda, ülkelerin dış politika kararlarını etkileyen enerji konusu, güvenliğin de

sağlanması adına gerekli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Aktörlerin bağımlılıklarının farkında olmaları ve doğabilecek sorunları gidermek için iş birliği yapmaları, enerji güvenliklerini sağlayabilmeleri adına önem taşımaktadır. Enerji kaynaklarının tedarik edilmesine ilişkin kaygılar, devletlerin dış politika kararlarının şekillenmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Ülkelerin varlığını devam ettirmeleri için gereken güvenlik konuları arasında yer alan enerji güvenliği konusu, ülkelerin dış politika kararlarını doğrudan etkilediği söylenebilmektedir.

Devletlerin enerji güvenliğini sağlama konusunda alacağı tüm kararlar, enerji diplomasisinin temelini oluşturmaktadır. Aralarında enerji ticareti konusunda önemli bir bağlantı bulunan tarafların karşılıklı bağımlı olma durumu ise enerji güvenliğinin sağlanmasının önkoşulu olarak belirtilmektedir. Türkiye ile Rusya ilişkilerinde de taraflar arasında ortak fayda sağlayan en önemli unsurlardan biri olarak enerji gösterilmektedir. İki ülkenin tarihi ilişkileri incelendiğinde, Soğuk Savaş dönemi esnasında “*kazan-kaybet*” perspektifinden bakılırken; daha sonraki süreçlerde ortak çıkarlar gereği “*kazan-kazan*” anlayışı benimsenmiş ve enerji sektöründeki iş birlikleri genişletilmiştir.

Rusya’nın, özellikle zengin doğal gaz rezervlerine sahip olması ve aksine Türkiye’nin mevcut kanıtlanmış enerji kaynakları açısından kıt kaynaklara sahip olması; ayrıca, Rusya’nın federal bütçesinin ve gayri safi yurt içi hasıla kaynağı olan ihracat gelirinin büyük oranda enerji ihracatına dayanması ve Türkiye’nin, Avrupa’ya enerji transferinde güvenilir bir rota olması, ikili ilişkilerde karşılıklı bir bağımlılık oluşturmuştur. Aralarında karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunan tarafların enerji diplomasisi ise ilişkideki dengeyi belirlemesinin yanı sıra kavramın temelinde var olan asimetrik bir bağımlılık ilişkisi meydana getirmektedir.

Türkiye, jeopolitik konumu gereği enerji arz ve talep eden ülkeler arasında doğal bir köprü görevi görmeyi amaçlamaktadır (Kocatepe, 2019: 62). Bu amaca ulaşabilmek için enerji zengini ülkeler ile enerji iş birlikleri geliştirmiş, petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarını hem iç tüketiminde hem de başka ülkelere transfer edilmesi sürecinde güvenilir bir nakil ağı olarak nitelendirilen boru hattı projeleri hayata geçirmiştir. Bu kapsamda, Rusya’dan Türkiye’ye ve Türkiye üzerinden de Avrupa’ya uzanan Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı (TürkAkım) ve Azerbaycan’dan

başlayıp Türkiye’yi baştan sona geçen Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) projeleri planlanmış ve yakın bir tarihte faaliyete geçmiştir.

Azeri ve Rus doğal gazının doğrudan Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine iletilmesine olanak sağlayan TANAP ve TürkAkım, Türkiye’nin enerjide merkez ülke olma hedefi yolunda atılan çok önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. TANAP ve TürkAkım, Türkiye’nin bölgesel enerji piyasalarında önemli bir rol oynamasına ve küresel enerji diplomasislerini etkilemesine olanak sağlamaktadır. Türkiye bu iki proje ile enerji kaynakları bakımından zengin, enerji kaynağı ihraç eden ülkeler ile kıt enerji kaynaklarına sahip, enerji kaynağı ithal eden Avrupa ülkeleri arasında güvenilir bir doğal köprü görevi görmektedir.

Bu çalışmada, zengin hidrokarbon kaynaklarına sahip olduğu kadar, enerji kaynakları üretimi konusunda da etkili bir aktör olan Rusya ile kıt enerji kaynaklarına sahip, gün geçtikçe enerji talebi artan, jeopolitik konumu itibariyle Avrupa ülkeleri arasında doğal bir koridor görevi gören ve bu doğrultuda enerjide merkez üssü olma hedefi bulunan Türkiye etrafında analizler yapılacaktır. Çalışmada, analizlerin sınırları olarak ülkelerin üretim ve kalkınma konularında önemi yüksek ve Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde belirleyici bir hidrokarbon kaynağı olan doğal gaz ve onun transfer sürecinde önemli bir nakil yöntemi olan boru hatları üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda, Türkiye ile Rusya enerji ilişkilerini anlayabilmek adına; iki ülkenin enerji profili, diplomasi çabaları ve hem Türkiye hem de Rusya açısından önem arz eden TANAP ve TürkAkım’ın ikili ilişkiye etkileri tartışılacaktır. Çalışma, her iki ülkenin enerji arz ve enerji talep güvenliğini sağlama amacının dış politika kararlarını nasıl etkilediğine dair ipuçları vermektedir. Tez boyunca ifade edileceği gibi, yukarıda belirtilen Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinde dengeler, faaliyete geçen yeni projeler ile değişebilmekte ve kavramın doğası gereği asimetrik olan ilişki, hassas bir terazi görevi görebilmektedir.

Bu tezin temel amacı, Türkiye ile Rusya’nın doğal gaz ticareti üzerinden aralarında karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğunu kanıtlayarak, TANAP ve TürkAkım projelerinin Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisine olan etkilerini değerlendirmektir. Bu değerlendirmenin temel varsayımları, “*TANAP ile Türkiye’nin, daima enerji kartını elinde bulunduran Rusya ile ilişkilerinde karşıt bir kart*

oluşturabileceği, ilişkilerin enerji bileşeninin etkisi altında devam edeceği ve Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Türkiye lehine sonuçlar doğurduğudur.” Uluslararası ilişkiler literatüründe, Türkiye ile Rusya ilişkilerine ilişkin çalışmaların çoğunlukla iki ülke arasındaki tarihi gelişmeler ve siyasi konular kapsamında tartışıldığı gözlemlenmiştir. Bu tezde iki ülke ilişkileri, “*karşılıklı bağımlılık*” kavramı, jeopolitik ve enerji arz ve enerji talep güvenliği üzerinden incelenerek Türk-Rus enerji ticareti ilişkilerine etki edebilecek diğer bir faktör olan TANAP ve TürkAkım projelerinin etkisi üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir.

Tezin teorik temelini oluşturan “*karşılıklı bağımlılık*” kavramının varsayımları ışığında, ilişkinin bu kavram üzerinden açıklanmasının nedenlerine yer verilecektir. Bu ilişkinin ana aktörleri olan Türkiye ve Rusya'nın enerji ticaretinde karşılıklı bağımlılığı bir tarafın üretici ülke diğer tarafın tüketici ve transit ülke olması; enerji güvenliğinin sağlanması noktasında karşılıklı “*denge siyasetini*” veya “*kazan-kazan*” formülünü gerektirmesi açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda, iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılık durumunun, aktörlerin tercihlerini ve pazarlık gücünü hayata geçirilen projelerin alternatif maliyetleri etkilediği gözlenmektedir. TANAP ve TürkAkım, karşılıklı bağımlılık ilişkisi içerisindeki dengeleri değiştirebilecek düzeyde projeler olarak nitelendirilmektedir. Bu tezde, Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinin, TANAP ve TürkAkım ile ne gibi değişkenlik gösterebileceği sorusunun cevabı aranacaktır. Tezin temel hipotezi, enerji ihracatına dayanan bir ekonomisi bulunan Rusya'nın, ihraç ettiği doğal gazın ithalatçı ülkelere iletiminde güvenilir bir güzergâh arayışı Rusya-Ukrayna arasında süregelen askeri ve siyasi krizler sonrası daha da artmış ve bu durum, Türkiye açısından jeopolitik konumu gereği bir avantaja dönüşmüş; Türkiye'nin, karşılıklı bağımlılık ilişkisinden doğan pazarlık payı da TANAP ve TürkAkım projeleri ile Rusya karşısında artış göstermiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde enerji diplomasisi, enerji güvenliği ve karşılıklı bağımlılık kavramlarının tanımı ve birbirleriyle olan ilişkisi literatürdeki çalışmaların taramalarından elde edilen bilgiler ışığında açıklanacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye ve Rusya'nın enerji profili ve enerji ticareti diplomasi çabalarına değinilirken, karşılıklı bağımlılıkta enerji faktörünün rolü açıklanacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise, Rusya'nın Avrupa bölgesine yönelik enerji ihracatının; 2004-2006

yıllarında başlayan, 2014 yılında Kırım'ın ilhakıyla artan ve 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna saldırısıyla doruk noktasına ulaşan siyasi ve askeri krizleri takiben, enerji akışının kesintiye uğrama riskinin etkisiyle birlikte TANAP ve TürkAkım projelerinin, iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisini ne yönde etkilediğine ilişkin değerlendirmeler sunulacaktır.

Literatürde, Türkiye ile Rusya ilişkilerini karşılıklı bağımlılık perspektifinden değerlendiren çalışmalarda, kömür ve petrol etrafında gelişen enerji ticaretinin ardından doğal gaz ticareti ve nükleer enerji de iş birliğine taşınması ile ilişkilerin siyasi krizlerden belirli bir ölçüde etkilenmesine rağmen, diplomatik temasların daha ılımlı seyrettiği belirtilmektedir. İkili ilişkilere karşılıklı bağımlılık kavramı üzerinden bakan Cemal Kakışım (2019), Türkiye'nin son yıllarda ekonomik büyüme ve kalkınma hedefleri doğrultusunda, %15,87 oranında artan doğal gaz talebine işaret etmiştir. Bunun yanı sıra, Avrupa'ya doğal gaz transferi konusunda önemi yüksek olan Ukrayna gibi transit ülkelerin, Rusya'nın ekonomisini önemli ölçüde etkilediğini ve bu durumun da ikili ilişkilerde bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi yarattığına vurgu yapmıştır (Kakışım, 2019: 84).

Karşılıklı bağımlılık kavramından doğan pazarlık payı konusunu inceleyen Tolga Demiryol (2018), ilişkilerin son 10 yılı kapsayacak şekilde jeopolitik ve jeoekonomik hedefler doğrultusunda geliştiğini, dolayısıyla da asimetrik bir dengeye doğru ilerlediğini belirtmektedir. Tarafların karşılıklı bağımlılığa dair tehdit algıları “güvenlikleştirme” olgusu üzerinden tartışarak ve 24 Kasım 2015'te gerçekleşen “uçak krizi”¹ göz önünde bulundurarak, Türkiye'nin Rus doğal gazına olan bağımlılığının bir güvenlikleştirme sürecine girdiğinden bahsetmiştir (Demiryol, 2018: 1451). Bu doğrultuda, ilişkiden doğan pazarlık maliyetlerinin iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerde önemli olduğu vurgusu yapılmıştır.

Türkiye açısından önemli iki doğal gaz boru hattı olan TANAP ve TürkAkım'ı Türkiye'nin enerji geleceği kapsamında karşılaştırmalı bir inceleme gerçekleştiren

---

¹ 24 Kasım 2015 tarihinde, Türkiye'nin Suriye sınırında, SU-24 tipi bir Rus savaş uçağı sınır ihlali gerekçesiyle Türk F-16'ları tarafından düşürülmüştür. Rus pilotların paraşütle atlaması sonucu herhangi bir can kaybı yaşanmamasına rağmen Türk-Rus diplomatik ilişkileri bu kriz nedeniyle sınanmıştır. Putin'in “Sırtımızdan bıçaklandık, sonuçları çok ciddi olacak.” açıklaması sonrası turizm sektörü ve gıda ithalatı gibi alanlarda Türkiye'ye karşı bazı yaptırımlar uygulamıştır.

İlter ve Kınık (2017), Türkiye'nin "*enerji koridoru*" ya da "*enerji merkezi*" mi olacağı sorusuna yanıt aradığı makalesinde, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney mihverinde gerçekleştirilen enerji ticareti anlaşmalarının genel perspektif doğrultusunda Türkiye'yi enerji ticaretinde merkez üssü olma kimliğine yaklaştırabileceği belirtilmiştir. (İlter ve Kınık, 2017: 135).

Türkiye ile Rusya enerji ilişkilerine bağımlılık perspektifinden bakan Doster'e (2014) göre, Rusya'nın zengin hidrokarbon rezervleri doğrultusunda enerji kartını elinde bulundurması ciddi bir stratejik avantaj olarak görülmektedir. Türkiye'nin, Rus doğal gazına %54,76 oranında bağımlı oluşu, Türkiye'nin dış politikasına negatif etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve jeopolitik konumunun sağlayabileceği avantajlara önem vermesi gerektiğinin vurgusu yapılmıştır. (Doster, 2014: 603).

Rusya-Ukrayna krizinin Avrupa bölgesinde bir enerji krizine neden olduğu konusuna değinen Kesgin (2023), iki ülke arasında gerçekleşen askeri çatışmaların Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefi kapsamında olumlu sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir. Avrupa devletlerinin Rus doğal gazına olan bağımlılığını ambargolar ile azaltma politikası doğrultusunda, Azerbaycan doğal gazının önemi artmış ve Türkiye de jeopolitik konumu gereği doğal gaz transferi sürecinde "*stratejik ortak*" şeklinde değerlendirilmiştir (Kesgin, 2023: 74).

Literatürde yazılanlar doğrultusunda özetlemek gerekirse, Türkiye ile Rusya ilişkilerine ilişkin değerlendirmelerde büyük ölçüde "*karşılıklı bağımlılık*" kavramının altının çizildiği görülmektedir. İki ülke arasında meydana gelebilecek diplomatik krizlerin ekonomik anlamdaki iş birliğine engel olmadığı birçok akademisyen tarafından dile getirilmiştir. TANAP ve TürkAkım projelerinin ise karşılıklı bağımlılık ilişkisinin temelinde bulunan asimetriyi Türkiye lehine değiştirebileceği görüşü bulunmaktadır.

Karşılıklı bağımlılık kavramı, Türkiye ile Rusya ilişkilerini yorumlamada faydalı ve sürdürülebilir bir değerlendirme sağlamaktadır. Asimetrik denge, ilişkinin doğasından kaynaklansa da karşılıklı bağımlılık kavramında belirtildiği gibi asimetrik ilişki zaten kaçınılmazdır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin kanıtlanmış enerji kaynağı

rezervleri açısından fakir bir ülke olması nedeniyle dezavantajlı olduğu enerji alanında, son yıllarda uygulanan enerji arz güvenliğini artırmaya yönelik yerli ve yenilenebilir kaynakların geliştirilmesi ve sahip olduğu coğrafi konum doğrultusunda durumu lehine çevirebilecek bir potansiyele sahip olduğuna dikkat çekilmelidir.

Türkiye ile Rusya ilişkilerinde tarihsel süreçte belirginliği daha da artan karşılıklı bağımlılıkta her iki ülkenin de enerji stratejilerine ilişkin unsurlar etki göstermektedir. Bu unsurlar; Türkiye'nin jeopolitik avantajı ve enerjide merkez üssü olma hedefi ile Rus ekonomisinde, enerjinin birincil öneme sahip olması ve en büyük ihracatçısı olan Avrupa'ya güvenilir nakil hatları ile doğal gaz akışı sağlama isteğidir. Bu nedenle; birinci değişken olarak Türkiye'nin enerji profili ve stratejisi, ikinci değişken Rusya'nın enerji profili ve diplomasisi; üçüncü değişken olarak da Türkiye'de 2018 yılında faaliyete geçen TANAP ve 2020 yılında faaliyete geçen TürkAkım projeleri incelenmiştir.

Bu çalışmada, nitel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Kullanılan kaynaklar arasında birincil ve ikincil kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynaklar genel tarama modeli ile saptanmıştır. Çalışmada, Türkiye ile Rusya arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi perspektifinden tarafların kaynaklarının, imkanlarının ve diplomasislerinin iki boru hattı kapsamında kıyaslamalı ve ilişkisel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmada, hazır sayısal verilere yer verilmiş olup, kaynak olarak; EPDK, BP, IEA, EIA ve TPAO gibi enerji temelli kuruluşların yayınladığı raporlar ve istatistikler kullanılmıştır. Buna ek olarak, akademik çalışmalar, kütüphane kaynakları, yayın arama motorları ve internet sitelerinden temin edilen ikincil kaynaklardan belgesel tarama yöntemi ile fayda sağlanılmıştır.

TANAP ve TürkAkım'ın yakın bir tarihte faaliyete geçmelerinden dolayı bu konuda yeterli çalışmanın olmaması literatüre katkı sağlanması açısından önem taşımaktadır. Tezin literatüre katkısı, TANAP ve TürkAkım'ın birlikte değerlendirildiği bir çalışma sunarak, Türkiye ile Rusya arasındaki doğal gaz ticaretinden doğan karşılıklı bağımlılık ilişkisini bu iki projenin nasıl etkileyeceği sorusuna cevap aramak ve Rusya-Ukrayna arasında süregelen askeri ve siyasal krizlerin, Türkiye'nin enerji diplomasisine sağladığı avantajları değerlendirmektir.

BÖLÜM I

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Enerji, devletler arasında iş birliği ve çatışmaların odak noktasında bulunmasını, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma potansiyelini belirleyen; dış politika tercihlerinde de uluslararası ilişkileri şekillendiren bir unsur olmasına borçludur. 18. ve 19. yüzyıllarda Sanayi Devrimi ile özellikle kömürle çalışan buharlı makinelerin kullanıma geçilmesi sonrası demir ve çelik üretimi, savaş gemileri gibi alanlarda hidrokarbon kaynakların önemi artmış ve yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. 21. yüzyılda teknolojinin gelişmesi ile kömürün yerini petrol ve doğal gaz almıştır. Son dönemlerde, doğal gazın ülkelerin üretim ve tüketim faaliyetlerinde kullanılacak şekilde işlenmesi sonucu bu kaynakların önemi artmış ve bu kaynaklara sahip olan ülkeler, diğer ülkelere göre daha avantajlı duruma gelmiştir (Konak, 2019).

Ülkelerin ekonomik büyüme ve sosyal refah artışıyla birlikte enerji talepleri sürekli artmaktadır. Dünya üzerinde var olan kıt kaynakların asimetrik dağılımı tarihsel süreçte devletler arasındaki güç mücadelelerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Birinci Dünya Savaşı düşünüldüğünde, elinde yeterli madenleri ve doğal kaynakları bulunmayan Almanya için Alsas-Loren bölgesindeki zengin kömür yataklarının vazgeçilmez oluşu, savaşın nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nda da kıt kaynaklar mücadelesinden doğan anlaşmazlıklar sonucu, özellikle Avrupa kıtasını etkileyecek nitelikte bir yıkım yaşanmıştır. (Sevim, 2012: 4382).

Günümüze geldiğimizde küreselleşme, uluslararası örgütlerin ülkelerin karar alma mekanizmalarında etkilerinin hissedilmesi, ülkelerin özellikle ekonomik alandaki birbirine olan bağımlılıkları gibi durumlar neticesinde enerji unsuru; “stratejik ürün”, “modern silah” ve “en etkili müdahale aracı” gibi kavramlara karşılık gelebilmektedir (Akkaya, 2019: 101). Enerji unsuru, her ne kadar dünya savaşlarında olduğu gibi fiziki boyutta zarar verici bir kapsamı bulunmasa da ekonomik anlamda ülkelerin göz ardı edemeyeceği bir konuma sahiptir. Bu kapsamda, küreselleşme ile ülkelerin enerji güvenliğini arttırmaya yönelik ikili ve çok taraflı

ilişkileri içeren enerji diplomasisi kavramlarının etkili bir biçimde dış politikalarında uygulaması, vazgeçilmesi mümkün olmayan bir hale gelmiştir.

1.1.1. Diplomasi Kavramı ve Enerji Diplomasisi

Devletler arasındaki ilişkiler, geçmişten günümüze varlığını devam ettiren bir organizma olarak nitelendirildiğinde diplomasi kavramı organizmanın yapıtaşlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diplomasi, ülkelerin dış politikada karşılıklı olarak uyguladıkları bir siyaset biçimi olarak gösterilmektedir. Uluslararası ilişkilerde diplomasi kavramı, etkin bir iletişim yöntemi ve çözüm mekanizması olarak tanımlanmaktadır. Devletler arasındaki iletişimde belirtilen söylemler ve uygulanan politikalar birer diplomasi örneği olarak ifade edilebilmektedir. Diplomasi sonucunda alınan kararlar ise gelecek dönemlerdeki hem iç hem de dış siyaseti etkilemektedir.

Uluslararası ilişkiler çalışmalarındaki araştırmacılar eserlerinde diplomasi kavramının tanımı ile alakalı birçok farklı bakış açısı getirmişlerdir. Diplomasi kavramının tanımı yapılırken, uluslararası arenada barışın hâkim olduğu tarihlerde ülkeler arası ilişkilerin sürekli ve barışçıl yönetimi ifadesinin altı çizilmiş ve aktörler arasındaki iş birliğinin önemi vurgulanmıştır. Diplomasi kavramı devletler arasında yaşanan savaş ve krizler düşünürler tarafından farklı anlamlar üzerinden yorumlanmıştır. Devlet insanı ve askerî stratejist olan Niccolo Machiavelli, “*Prens*” isimli eserinde diplomasiyi modern bir politika araçlarından biri olduğunu belirten Machiavelli, aynı zamanda kavramı “*hile ve iki yüzlülük*” şeklinde betimlemiştir (Machiavelli, 2004). Diğer bir tanımı ise jeopolitik alanında çalışmaları bulunan Henry Kissinger yapmıştır. Henry Kissinger diplomasi kavramını şu şekilde açıklamıştır: “*modern anlamda diplomasi, savaş ve barış güçleri arasındaki güç dengesidir*” (Abdurahmanlı ve Bağış, 2021: 142).

Ülkelerin dış politika kararlarının alınması sürecinde değişen dinamikler diplomasi kavramının çeşitlenmesine olanak sağlamıştır. Değişen ve gelişen koşullar diplomasi kavramının anlamının evrilerek daha karmaşık bir kavrama dönüşmesini sağlamıştır. Sanayi Devrimi ile başlayan enerji ihtiyaçlarının hızlı artışı, enerjinin kesintisiz tedariki; bir diğer ifadeyle, enerji arzının sürekliliğini güvence altına almak

olarak tanımlanan enerji güvenliği kavramı etrafında gelişen dış politika aracı olarak “*enerji diplomasisi*” kavramını öne çıkartmıştır.

20. yüzyıl itibariyle ülkelerin sanayileşme ve kalkınma hedefleri enerji kaynaklarına bağımlı olmalarına neden olmuştur (Deniz, 2014: 29). Enerji ihtiyacını kesintisiz bir şekilde karşılayabilme amacı devletler için bir güvenlik unsuru haline gelmiş, böylece enerji güvenliğinin dış politika üzerindeki etkisi artmıştır. Bu nedenle, devletlerin enerji kaynakları ticareti konusunda aldıkları kararlar ve diğer devletlerle olan ilişkilerinde enerji unsuru göz önünde bulundurulduğunda, enerji diplomasisinin ayrı bir diplomasi dalı olarak tanımlanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Küreselleşme ile devletlerin yanı sıra devlet dışı veya devletler üstü kuruluşlar ile global ölçekteki enerji şirketlerinin de eklenmesi doğrultusunda enerji diplomasisi, geleneksel diplomasi anlayışından daha farklı bir konumda bulunmaktadır. Nitekim, gelişmiş ve özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından arttırılan enerji talebinin karşılanabilmesi kısa vadeli hedeflerden çok uzun vadeli hedeflere yönelik bir anlayışı gerektirmektedir. Enerji diplomasisi, bir devlet veya global bir kuruluşun, enerji kaynakları ve enerji pazarları arasında fayda sağlamak amacıyla oluşturulan fikir ve davranışların tamamı olarak belirtilebilmektedir (Deniz, 2014: 31).

Ülkelerin dış politikasında tartışılmaz bir etkiye sahip olan enerji, güç kazandırdığı gibi gücün yansıtıldığı bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Alodalı ve Usta, 2017: 167). Rezerv açısından yeterli kaynağa sahip ülkeler için enerji, ekonomik hazine anlamına gelebilmektedir. Nitekim, coğrafyasında kendisine yetecek ve bu enerji kaynaklarını başka ülkelere ihraç edecek ülkeler bakımından enerji, bir güç unsuru şeklinde nitelendirilmektedir. Buna benzer şekilde, enerji kaynaklarına yakın bir coğrafyada konumlanmış ülkeler açısından ise; enerji kaynaklarına yeteri kadar sahip olan ülkeler ile enerji açısından kıt kaynaklara sahip ülkeler arasında bir köprü görevi üstlenebileceklerinden dolayı gücü yansıtabilecek bir konuma sahip olabilmektedirler.

Enerji kaynaklarının dünya üzerinde asimetrik bir şekilde dağılması ve enerjiyi arz ve talep eden ülkelerin farklı coğrafyalarda yer alması, enerji konusunun uluslararası ilişkiler üzerindeki rolünü artırmıştır. Bu bağlamda, enerji ithal -talep eden bir ülke açısından enerji diplomasisi; düşük maliyetli, kaliteli ve kesintisiz

kaynak aktarımı, enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi gibi konular üzerinden değerlendirilmektedir. Enerji ihraç -arz- eden ülkeler açısından ise mevcut kaynakların geliştirilmesi, enerji ihracatından sağlanan geliri artırmak için yeni rezerv bölgelerinde tarama ve sondaj faaliyetlerinin yürütülmesi ve bu alanların işletilebilecek duruma getirilmesi ön safhada yer almaktadır. (Bayraç, 2009: 119).

1.1.2. Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı ve Enerji Güvenliği

Uluslararası ilişkiler disiplinin temel alanlarından olan güvenlik kavramı önemli bir alt başlık olarak nitelendirilmektedir. Güvenlik kavramı bireylerin, devletlerin ve devlet dışı aktörlerin “*hayatta kalma*” iç güdüsünden kaynaklanan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda, devletler -bireyler de olduğu gibi- tarih boyunca öncelik olarak varlığını devam ettirme amacı gütmektedir. Bu durumun bir getirisi olarak da devletler, devamlı olarak güç kazanmanın ve tehdit unsurlarının minimum seviyeye indirmenin arayışına girmektedirler.

Birinci Dünya Savaşı’nın yıkıcı sonuçları sonrasında devletler savaşın etkilerini en aza indirmeye çalışmış, liberalist düşüncenin hâkim olduğu idealizm ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından meydana getirilen kolektif güvenlik anlayışı ile dünya barışını savunmuştur. Çok geçmeden patlak veren İkinci Dünya Savaşı sonrası ise, kökeni Thucydides, Niccolo Machiavelli ve Thomas Hobbes’un fikirleri olan ve güç merkezli devlet yönetimini benimseyen realizm etkili olmuştur (Bakan ve Şahin, 2018: 136). Soğuk Savaş Dönemi’nde ekonomik iş birlikleri, liberal politikalar uygulansa da realizm etkisini korumuştur. Bu durum, 1970’lerde karşımıza çıkan petrol krizleri, sanayileşme ve küreselleşmenin getirmiş olduğu küresel ısınma, uluslararası göç ve terör gibi yeni ve yaygın tehditlerin meydana çıkmasıyla neo-liberal yazarlardan Robert O. Keohane ve Joseph Nye’nin öne sürdüğü *karşılıklı bağımlılık teorisi* gibi yaklaşımlar ile tekrar ele alınmıştır.

Uluslararası ilişkilerde, güvenlik kavramı da zaman içerisinde değişen şartlara bağlı olarak anlam değişimi geçirmiştir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları’nın yıkıcı gücü ardından daha çok askeri anlamda güvenlikten söz edilirken küreselleşmenin artmasıyla birlikte anlamı genişlemiştir. Bu doğrultuda, ülkelerin yaşamsal faaliyetlerini devam ettirebilmeleri noktasında enerji güvenliğinin sağlanması konusu,

uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramının diğerk bir alt unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.1.3. Enerji Arz Güvenliğı ve Unsurları

Enerji kaynakları insanlık tarihi boyunca gündelik hayatın ilerleyebilmesi için önemli bir konu haline gelmiştir. Geçmişten günümüze kadar çeşitli alanlarda kullanılan enerji kaynakları zamanla güvenlik kavramının bir konusu haline gelmiştir. İlk incelemelerde bireyleri veya toplumları ilgilendiren bir olgu olarak değerkendirilen enerji güvenliğı konusu, Sanayi Devrimi sonrası uluslararası meselelerin bir unsuru haline gelmiştir.

Ülkeler arasındaki enerji ilişkileri, enerji ticareti ile sınırlı olmayıp daha geniş bir bağlamda değerkendirilmektedir. Enerji güvenliğı, ülkelerin ekonomisini doğrudan etkileyen bir faktör olmasıyla birlikte ülkelerin güvenlik algılarını da etkilemektedir. Enerji güvenliğı, ülkelerin değışen güvenlik algıları doğrultusunda önceliğıe sahip bir kavram olarak işaret edilmektedir. Ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların bir kısmı da enerji güvenliğınden meydana gelen kaygıdan oluşmaktadır. Enerji kaynaklarını ithal ve ihraç eden veya enerji kaynaklarının transferi noktasında transit ülke rolü bulunan ülkelerin uluslararası diplomasipleri, enerji güvenliğı çerçevesinde şekillenmektedir.

1970’li yıllarda meydana gelen petrol krizleri sonrasında devletlerin hem sanayileşme ve kalkınma hem de elektrik üretimi gibi günlük yaşamsal faaliyetlerin devamı için vazgeçilmez bir öneminin olduğı ortaya çıkmıştır. Enerji kaynaklarının tedarikinde süreklilik sağlanması ve fiyat dalgalanmaları nedeniyle meydana gelen olumsuzluklarla karşılaşmak gibi durumların ülkelerin enerjiyi bir güvenlik sorunu olarak nitelendirilmesi gerektiğı anlaşılmıştır. Enerji arz güvenliğınin bir üst kavramı olan enerji güvenliğı kısaca, ekonominin ve günlük küreselleşen dünyanın yaşamsal ihtiyacı olan enerji hizmetlerinin aksamadan tedarik edilebilmesini ifade etmektedir (Sevim, 2012: 4386). Enerji güvenliğınin üç boyutu bulunmaktadır: Ekonomik perspektiften, tüketici ülkeler için enerji arz güvenliğı, gelirinin büyük bir kısmını ürettiğı enerji kaynaklarından elde eden ülkeler için enerji talep güvenliğı ve enerji kaynağının transfer sürecinde rol oynayan transit ülkeler için enerji nakil güvenliğı olarak belirtilmektedir (Erkal, 2018: 67).

Enerji arz güvenliği ile enerji talep güvenliği arasındaki en belirgin fark, malın aynı olmasına rağmen bu malı farklı açılardan güvence altına alma gereksinimidir. Nitekim, enerji kaynağı ihraç eden ülkeler için kaynak mevcudiyeti, kaynağın çıkartılabilmesi ve işlenebilmesi gibi faktörler önem taşımaktayken, enerji ithalatına bağımlı ülkeler için enerji kaynağının elde edilebilirliği, ulaşılabilirliği, ekonomikliği ve sürdürülebilirliği gibi unsurlar önem taşımaktadır.

Ulaşım sektöründe gerçekleşen teknolojik gelişmeler ile mesafelerin kısalması doğrultusunda boru hatları vasıtasıyla enerji ticareti yaygınlaşmıştır. Enerji transfer sürecinde gerçekleşebilecek olumsuz bir durumun veya aksamanın, ticareti gerçekleştiren taraflara yüksek maliyetler yükleyebilmektedir. Bu doğrultuda enerji nakil güvenliği, tüm tarafların sorumlu olduğu ve birçok dış faktörün etkisi altında kalabilen enerji güvenliğinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Karataş, 2022: 58).

Enerji güvenliğinin yapısal olarak karmaşık olduğu ve her aktör için farklı anlamlar taşıyabileceğinin kabul edilmesinin yanı sıra, kavram konusunda kabul edilebilir fiyatlar ve arzın devamlılığı şeklinde ortak bir düşünce ortaya çıkmıştır. Asya Pasifik Enerji Araştırmaları Merkezi, enerji güvenliği kavramını “*enerji maliyetlerinin, ekonomik verimliliği negatif etkilemeyecek bir seviyede, sürdürülebilir ve vaktinde arz tedarikini sağlama kabiliyeti*” olarak ifade etmekte ve enerji güvenliği konusundaki genel görüş birliğine atıfta bulunmaktadır (Hatipoğlu, 2019).

Bu doğrultuda, enerji arz güvenliği, İngilizce dilinde 4A olarak belirtilen, enerji kaynağının mevcudiyeti (Availability), ulaşılabilirliği (Accessibility), mali açıdan uygunluğu (Affordability) ve sürdürülebilirliği (Acceptability) gibi dört temel unsuru içeren kapsayıcı bir kavramdır (Erdal ve Karakaya, 2012: 112). Başka bir deyişle, enerji arz güvenliği, uygun fiyatlı, güvenilir, kesintisiz, yeterli ve gelecek nesillere aktarılabilecek biçimde enerji arzının sağlanmasıdır. 4A olarak ifade edilen temel unsurların ülkeler tarafından korunması, enerji arz güvenliğini sağlamaktadır. Bu unsurların tanımlanması ve anlaşılması, enerji arz güvenliği konusunun genel olarak nasıl algılandığını veya aktörlerin bunu nasıl görmesi gerektiğini göstermektedir.

1.1.3.1. Elde Edilebilirlik

Hidrokarbon enerji kaynakları, günümüzde yoğun olarak kullanılan ve kullanım alanı devamlı çeşitlenen ancak gelecekte tükenebilecek kaynaklardır. Bir enerji kaynağının jeolojik olarak mevcut olması enerji arz güvenliğinin en önemli koşuludur. Ülkeler, gereksinimi bulunan enerji kaynakların mevcudiyetini ithal veya üretim fark etmeksizin sağlamak durumundadırlar. Elde edilebilirlik unsuru, enerji kaynağının mevcut olması durumunda enerji kaynağına erişebilmek ve gerekli talebi karşılayacak düzeyde olup olmadığıyla da alakalıdır. Başka bir ifadeyle, dünyada asimetrik bir dağılıma sahip olan enerji kaynaklarının tüketiciler tarafından elde edilip edilemeyeceğini açıklayan bir unsurdur.

Elde edilebilirlik, yalnızca hidrokarbon kaynaklar bağlamında değil, aynı zamanda “*kaynak çeşitlendirilmesi*” konusunda yenilenebilir enerji kaynaklarının varlığıyla da ilgilenmektedir. Dolayısıyla, enerji tüketicileri açısından enerji kaynaklarının çeşitliliğinin sağlanması hususunu da içerisine almaktadır. Farklı enerji kaynaklarının kullanılması, ülkenin tek bir enerji kaynağına bağlı kalmayarak olası olumsuz bir durumda konunun güvenlik sorunu haline gelmemesine olanak sağlamaktadır. Yine, farklı ülkelerle veya kurumlarla ortaklıklar gerçekleştirilmesi de “*tedarikçi çeşitlendirilmesi*” yoluyla enerji kaynağın elde edilebilirliğini güvence altına almayı amaçlamaktadır. Bunlara ek olarak olası bir aksaklık, askeri ve siyasi olay sebepleriyle gerçekleşebilecek kesintilerin giderilmesi üzerine “*alan çeşitlendirilmesi*” konusuna vurgu yapmaktadır.

1.1.3.2. Ulaşılabilirlik

Ulaşılabilirlik, enerji kaynağının üretiminin aksamaya uğramaması, günlük hayatın devamı için önem arz eden durumların sürekliliği için rezerv kaynağı tedarikinin kesintiye uğramamasına işaret etmektedir. Enerjinin kesintiye uğraması, konutların ısınmaması, hastanelerin işlevsiz kalması, üretim yerlerinin faaliyetsiz kalması gibi ülkeler için hayati önem taşıyan durumlara neden olabilmektedir.

Enerji üretim, tüketim ve transfer basamaklarında bir aksamanın oluşmasının önüne geçmek güvenilir ve kesintisiz enerji transferi sağlamak gibi karmaşık süreçleri içermektedir. Petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının üretim alanlarından tüketim

alanlarına fiziki olarak transfer edilmesi enerji güvenliğini tehdit edebilecek durumlar oluşturmaktadır. Enerji kaynağının ulaşılabilirliğini tehdit eden faktörler arasında doğal afetler, siyasi veya askeri çatışmalar, teknik arızalar bulunmaktadır (Hatipoğlu, 2019: 3).

Ülkeler enerji diplomasislerini belirlerken enerji arz güvenliğinin bir unsuru olan ulaşılabilirliği sağlamak için enerji depolama olanaklarının fazlalaştırılması, ülkeler arası ortaklıkların artırılması ve altyapıların sağlamlaştırılması gibi önlemleri göz önünde bulundurmaktadır (Erdal ve Karakaya, 2012: 113). Bütün bunlar dikkate alındığında enerji kaynağının ulaşılabilir olması gereksinim duyulan enerjinin sürekli ve rahatlıkla erişilebilmesini ifade etmektedir.

1.1.3.3. Ekonomiklik

Ekonomiklik unsuru, adından anlaşılacağı gibi ulaşılabilir olan enerji kaynağının ekonomik bir element olması ile ilgilidir. Bu kapsamda, rezervlerin üretim bedelleri, üreticiden tüketiciye ulaştırılabilmesi için gerekli olan altyapı giderlerini ve bunların, enerji kaynağını tüketenlere yönelik çıktıların oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, enerji kaynağını üreten için enerji ihracatının gerçekleştirilen yatırım ve üretim maliyetlerini karşılayacak kadar kar sağlamasını; tüketen içinse enerji fiyatlarını karşılayabilecek düzeyde uygun olmasını ifade etmektedir.

Bu doğrultuda, enerji kaynakları fiyatlarının hem tüketiciler hem de üreticilerin çıkarlarına hizmet edecek şekilde bir düzende ilerlemesi gerekmektedir. Tüketici aktörler açısından fiyatlarda gerçekleşen dalgalanmalar ekonomik problemleri beraberinde getirmektedir. Üretici ülkeler açısından ise enerji fiyatlarının tüketici ülkelerin rahatça erişebilmesi için düşük tutulması en başta talep güvenliğini sağlama noktasında pozitif etkiler yaratsa da beklenen getirilerden uzaklaşması enerji üretimi adına gerçekleştirilen yatırımların azalmasına sebebiyet verebilmektedir.

Siyasi veya fiziksel koşullar nedeniyle ortaya çıkan enerji krizleri, enerjinin uluslararası arenada bir tehdit aracı olarak kullanması, enerjinin üreticiden tüketiciye ulaştırılması konusunda gerçekleşen aksaklıklar gibi durumlar dolayısıyla meydana gelebilecek fiyatlardaki dalgalanmalar, özellikle tüketiciler açısından ekonomiklik unsurunun önemini arttırmaktadır. Daha önceden de bahsedildiği gibi evlerin

ısıtılması, fabrikaların üretime devam edebilmesi gibi günlük hayatın temel gereksinimlerinin karşılanabilmesi adına tüketicilerin enerjiyi makul fiyatlarda elde edebilmesi bu noktada önem kazanmaktadır.

1.1.3.4. Sürdürülebilirlik

Yakın bir tarihe kadar sürdürülebilirlik kavramı toplumlar tarafından ön planda bulunmamasına karşın iklim krizleri ve hidrokarbon kaynakların dünyada eşit dağılmaması sonucu ülkelerin kendi enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi gibi faktörler doğrultusunda sürdürülebilirlik kavramı ülkelerin enerji arz güvenliğini sağlayan unsurlar arasına girmiştir. Sürdürülebilirlik, enerji kaynaklarının üretim ve tüketim süreçlerinde çevreye verilen veya verilmesi olası zararlardan kaçınılması ve enerji ihtiyacının çevreye saygı gösterilerek karşılanmasıdır (Hughes, 2012: 225).

Sürdürülebilirlik hem üretim hem de tüketim açısından çevre bilincinin farkındalığı olarak belirtilebilmektedir. Üretim açısından sürdürülebilirlik, üretimde devamlılık ve kaynakların bilinçli kullanılmasını işaret ederken, tüketim açısından ise çevre sorunlarının bilincinde ve bu sorunlara karşı duyarlı olmayı belirtmektedir. Bu doğrultuda, aktörler enerji diplomasisini çevresel ve sosyal sonuçlara göre analiz etmek durumunda kalmaktadır.

Sonuç olarak, bahsi geçen dört temel unsur, enerji arz güvenliğinin sağlanması noktasında ülkelerin uygulayacakları enerji diplomasisinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Enerji kaynağının mevcudiyeti veya elde edilebilir olması, kaynağın fiziksel olarak mevcut olması ya da tüketicinin bu kaynaklara ulaşabilmesi için uygun bir ortam olması durumunu ifade etmektedir. Siyasal anlamda ülkedeki istikrarsızlık ya da coğrafi nedenlerden dolayı enerji kaynağına erişilememesi bu unsura tehdit oluşturmaktadır. Ulaşılabilirlik ise, rezervin üretimi ve tüketimi arasındaki mesafe konusunda veya tedarikin kesintiye uğraması durumunda günlük hayatın devamı için önem arz etmektedir. Üçüncü unsur olarak enerji kaynağının ekonomik olması, rezervin yatırım ve üretim maliyetlerini karşılayacak kadar kar sağlamasını ifade ederken, fiyatlardaki dalgalanmalar ve petrol krizleri gibi durumlar bu unsura tehdit teşkil etmektedir. Son olarak sürdürülebilirlik ise, tedarikte devamlılık ve enerji tüketiminde çevre duyarlılığı anlamlarına gelmektedir. Sürdürülebilirlik, günümüzün

enerji ihtiyaçlarını gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde kullanılması olarak özetlenebilir.

1.1.4. Enerji Güvenliği ve Jeopolitik Kavramı

Jeopolitik kavramı ilk olarak askeri amaçlar doğrultusunda 20. yüzyılın ilk yarılarında kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraki süreçlerde, uluslararası ilişkiler disiplininde kavram etrafında analizler, Avrupa devletlerinde yeni politik konuların açıklanması amacıyla akademik alanda karşımıza çıkmaktadır. Kısaca ifade edilirse, jeopolitik kavramı, coğrafı alandaki etkileşimlerin diplomasiye etkilerini ve bunlardan kaynaklanan g mücadelesini incelemektedir. Ülkelerin enerji kaynaklarına ve böylece enerji kartına sahip olması, büyük oranda jeopolitik konumuna bağlı gerçekleşmektedir. Bu sebeple jeopolitik, ülkelerin enerji diplomasislerine doğrudan etki eden bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Harunoğulları, 2020: 182).

Jeopolitik kavramı kara, deniz ve hava hakimiyeti üzerinden açıklanmaya çalışılmış, çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Çalışmanın kapsamı gereği iki hakimiyet teorisinden bahsedilecektir. Bunlardan ilki, İngiliz coğrafyacı, akademisyen ve politikacı Halford Mackinder'in *Kara Hakimiyet Teorisi*'dir. Mackinder, ülkelerin coğrafı konumlarının aynı zamanda askeri, stratejik ve jeopolitik açılardan da önemli olduğunu vurgulamıştır (Mackinder, 1904). Sibirya'dan başlayarak Doğu Avrupa'yı da içerisine alan Avrasya bölgesinin Dünya'nın stratejik açıdan en önemli noktası olduğunu ifade etmiş ve bu bölgeyi "*Kalp Sahası*" (Heartland) olarak adlandırmıştır (Mackinder, 1904). *Heartland* veya diğer adıyla "*Kara Hakimiyet Teorisi*"ne göre; Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları Dünya Adası'nı oluşturmaktadır. Diğer topraklar ise Dünya Adası'nın uydularıdır. Dünya Adası'nın içerisinde Almanya, Türkiye ve in'in içerisinde bulunan coğrafyaya "*i hilal*"; Amerika, Büyük Britanya, Kuzey Afrika ve Japonya toprakları ise "*dış hilal*" olarak kabul edilir (Mackinder, 1904: 436). Mackinder, dünya coğrafyasını belirtilen biçimde betimledikten sonra teorisini şu şekilde açıklamıştır: "*Doğu Avrupa'ya hükmeden, Heartland'ı yönetir. Heartland'a hükmeden, i hilali yönetir. İ hilale hükmeden ise dış hilali, yani Dünya Adası'nı yönetir*" (zey, 2017: 96). Mackinder, "*i hilal*" bölgesindeki ülkelerin hızlı bir şekilde geliştiklerine de dikkat çekmiştir. Enerji kaynakları açısından zengin olan bölgeye şu an hüküm süren Rusya'nın, "*i hilal*" bölgelerindeki devletler ile askeri

müdahaleler dışında sosyo-ekonomik ilişkiler içeren politikalar geliştirmesinin bu teori ile yakından bir ilişkisi bulunduğu görülmektedir.

İkinci bir görüş ise, Amerikalı tarihçi Alfred Thayer Mahan'ın *Deniz Hakimiyet Teorisi*'dir. Çevresel ve coğrafi faktörlerin insanı ve dolayısıyla onun siyasal davranışlarını etkilediğini ifade eden Mahan, büyük devlet olmanın önkoşulunun denizlerin ve stratejik su yollarının denetimine sahip olmak şeklinde nitelendirmiştir (Taban, 2013: 24). Mahan'ın teorisi şu şekilde özetlenebilir: “*Denizlere hâkim olan bir devlet tüm dünyaya hâkim olur*” (Ural, 2009: 133). Bu kapsamda, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere ve Japonya gibi ülkelerin okyanuslarla çevrili olmaları nedeniyle savunma olanaklarını kolaylaştırdığını ve kara gücündense deniz güçlerinin gelişmek durumunda kaldığını vurgulamıştır (Mahan, 2007). Enerji güvenliği kapsamında incelendiğinde, Mahan ve Mackinder'in tanımlamaları, devletler arasındaki enerji ilişkilerini farklı perspektiflerden vurgulamaktadır.

Enerji jeopolitiği konusunda, kaynakların dünyanın farklı bölgelerine dağılımından dolayı kaynakların coğrafyası kilit rol oynamaktadır. Günümüzde, enerji jeopolitiğinin temel kaynakları kömür, petrol ve doğal gaz gibi hidrokarbon kaynaklardan meydana gelmektedir. Enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafya, nakil güzergahları ve talebin bulunduğu bölgeler arasında bir etkileşim bulunmaktadır. Bu doğrultuda, enerji kaynaklarını ihraç eden ülkeler, alıcı ülkeleri çeşitlendirmeyi; ithal eden ülkeler ise tedarikçi çeşitliliğine gitmeyi amaçlamaktadır.

Doğal gazın ısınma ve elektrik enerjisi üretiminde kullanımı ve diğer hidrokarbon kaynaklara göre çevreye verdiği zararın nispeten daha az olması, kullanım alanlarını genişletmiş ve onu bir tercih sebebi haline getirmiştir. Taleplerin bu doğrultuda arttığı düşünüldüğünde doğal gaz, enerji arz güvenliği kapsamında jeopolitiğin bir konusu haline gelmiştir. Doğal gaz ihraç ve ithal eden ülkeler arasındaki inşa edilen boru hatları, bu ülkelerin ilişkilerini etkilemekte ve nakil hattı güzergahlarının jeopolitik bir önem kazanmasına olanak sağlamaktadır.

Karalar, denizler ve doğal kaynaklar gibi coğrafi faktörlerin ülkelere farklı alanlarda avantajlar veya dezavantajlar getirmesi, jeostratejik gerçekleri meydana getirmiştir. Barındırdığı enerji kaynaklarıyla jeostratejik açıdan önemli bölgelerden

biri olan Avrasya, geçmişten bugüne Rusya'nın etkisini gösterdiği ve Batı'nın ekonomik yaklaşımlarıyla etkileşimin nispeten daha az olduğu bir bölge olarak gösterilmektedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte egemenliğini ilan eden ülkelerin Batı ülkeleriyle ekonomik alanda iş birlikleri geliştirmesi, Rusya'nın aynı SSCB döneminde olduğu gibi hoşnut olmadığı bir ortam yaratmaktadır.

Jeopolitik kavramının enerji diplomasisi ve enerji güvenliği kavramları üzerinde etkili olmasının nedenlerinden biri güncel enerji paradigmasının temelinde hidrokarbon enerji kaynakların oluşu olarak gösterilmektedir (Sevim, 2012: 4389). Ülkelerin hidrokarbon enerji kaynakları talebinin gün geçtikçe artış göstermesine karşılık, talep ve arz eden ülkeler arasında kaynakların asimetrik dağılması jeopolitik kavramının önemini arttırmaktadır. Enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın giderek artması ise ülkelerin ulusal çıkar unsurunu etkilemektedir. Enerji kaynaklarının boru hatları ve LNG vasıtasıyla ihraç veya ithal edilmesi ise ülkelerin coğrafi özellikleri doğrultusunda belirlenmektedir. Jeopolitik gerçekler, ülkelerin enerji diplomasisi oluşturması ve enerji güvenliğinin sağlanması noktasında önem arz eden bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

1.2. KURAMSAL ÇERÇEVE

1.2.1. Uluslararası İlişkilerde Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı

Uluslararası ilişkilerin temelini oluşturan ulus-devlet kavramı ile ülkeler dış politikalarında kendi çıkarlarını korumak odaklı yaklaşımlar geliştirmeye çalışmışlardır. Uluslararası ilişkiler kavramı uzun bir müddetçe *“egemen güçler arasındaki ilişkiler”* şeklinde yorumlanmış ve bunun getirisi olarak gerçekçi bir bakış açısı ön planda bulunmuştur. Egemenlik kavramı, devletlerin ulusal çıkarlarını gözetmelerinde vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası ilişkiler tarihine bakıldığında, uluslararası arenanın temel aktörleri olarak tanımlanan devletler, siyasal ve ekonomik anlamda ulusal faydalarını gözetmektedirler. 80'li yıllardan Soğuk Savaş Dönemi'nin bitimine kadar olan süreçte devlet egemenliğinin birçok konunun üzerinde tutulduğu gözlemlenmektedir. Günümüz dünyasında ise ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasi olgularının birbirleriyle etkileşim halinde bulunduğu bir gerçektir. Geçtiğimiz yüzyıllara kıyasla, uluslararasıdaki bu ilişkiler

görünür hale gelmiş ve ülkelerin birbirleriyle olan etkileşimleri daha kompleks hale gelmeye başlamıştır.

Karşılıklı bağımlılık yaklaşımı, dünya siyasetinde meydana gelen ekonomik, sosyal ve siyasi değişimlere takiben gelişen bir kavram olarak ifade edilmektedir. Dünya siyasetinde yaşanan bu değişimler doğrultusunda, sistemin yeniden yorumlanması gerekmiş ve karşılıklı bağımlılık kavramı bu sayede kendisine uygun bir ortam yaratmıştır (Keohane ve Nye, 2015). Robert Keohane ve Joseph Nye tarafından 1977 yılında “*Power and Interdependence: World Politics in Transition*” adlı bir kitap yayınlamıştır. Kitapta, değişen devletler arası sistemin dinamiklerini açıklamaya yardımcı olabilecek “*Karşılıklı Bağımlılık Teorisi*” öne sürülmüştür. Bu kitap ile Keohane ve Nye, geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerinden olan realizmin ana özelliklerine zıt olacak şekilde bir yaklaşım geliştirmiş ve bu yaklaşımı farklı hipotezlerle destekleyip test etmişlerdir. Eserdeki ana düşünce olarak, karşılıklı bağımlılıkların meydana gelmesi ile realizm ve realizm odaklı yaklaşımların uluslararası sistemin değişen yapısını açıklamada yetersiz kaldığı olarak belirtilebilir (Griffits, Roach ve Solomon, 2011: 107).

Keohane ve Nye, geleneksel uluslararası yaklaşımlarından olan realist düşünürlerin dış politika konuları açıklanırken daha çok askeri konulara önem verip, potansiyel bir savaş durumu içerisindeymiş gibi nitelendirilmesini eleştirmişlerdir. Uluslararası ilişkilerde askeri konuların geçmişteki kadar önemli olmadığına vurgu yapmışlardır. Buna ek olarak, Keohane ve Nye, geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri etrafında çalışmalarını yürüten araştırmacıların, askeri güvenlik konuları dışında meydana gelen değişimleri ve gelişmeleri anlamalarının nispeten daha yavaş gerçekleştiğinden bahsetmişlerdir (Keohane ve Nye, 2012).

Keohane ve Nye tarafından çerçevelenen “*karşılıklı bağımlılık*” söylemi 1990’larda küreselleşme olgusu ile önem kazanmış, dünya siyasetinde alışlagelmiş açıklamaların dışında bir kavrama evrilmiştir (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009: 74). Küreselleşme ile uluslararası ilişkilerde yeni bir dönem başlamış ve neo-liberalizm gibi görüşler ön plana çıkmıştır. Çok uluslu şirketlerin artış göstermesiyle ülkeler arasındaki iletişim kanalları fazlalaşmış, klasik devletler arası politikalar özelinde yönetilen devlet merkezli yaklaşımlar güncel durumları açıklamada yetersiz kalmıştır

(Dougherty ve Pfaltzgraff, 2009: 108). Bu doğrultuda ülkeler arası ilişkiler, devlet haricindeki aktörleri de kapsayarak, bu aktörlerin etkisinin hissedildiği politik süreçler şeklinde yorumlanmaktadır (Arı, 2013). Özellikle ekonomik alanda ortaya çıkan yaklaşım, ülkelerin birbirleriyle hangi derecelerde iş birliği içerisinde olduğunu da ortaya çıkarmıştır. Kendisini diğer ülkelerle ilişki kurmaktan yoksun bırakmayı tercih eden ülkelerin birçok farklı alanda olumsuz sonuçlar ile karşılaştığı fark edilmiştir. Dünya sistemindeki değişimler, ülkelerin birbiriyle etkileşim haline girmelerini kaçınılmaz hale getirmiştir.

Keohane ve Nye, bağımlılık kavramını “*bir aktörün dış güçler tarafından yönlendirilmesi veya bu dış güçlerden önemli ölçüde etkilenmesi*” şeklinde tanımlarken; karşılıklı bağımlılık kavramını ise “*sistemin farklı bölgelerinde bulunan aktörler arası ilişkilerde meydana gelen karşılıklı etkileşimler*” şeklinde tanımlamıştır (Nye ve Welch, 2013). Bahsi geçen etkileşimler ise genel olarak ekonomik, güvenlik ve toplumsal konular üzerinden gerçekleşmektedir (Arı, 2013). Keohane ve Nye, karşılıklı bağımlılık kavramından söz edilebilmesini maliyet faktörü ile ilişkilendirmiştir. Karşılıklı bağımlılığın meydana gelebilmesi için etkileşimde bulunan taraflar arasında negatif yönde etkilenebilecekleri bir durumun varlığından bahsedilebilmelidir (Keohane ve Nye, 2015). Başka bir deyişle, bir tarafın olumsuz bir eylemi taraflar arasındaki ilişkinin zarar görmesine neden olmalıdır. Olumsuz bir eylemin gerçekleştiği, ancak bundan yalnızca tek tarafın negatif etkilendiği durumda karşılıklı bağımlılıktan söz edilebilmesi güçleşmektedir. Bu duruma paralel şekilde, karşılıklı bağımlılıkta fayda temelli bir ilişki içerisinde, yalnızca tek bir taraf fayda görüyor, taraflar arasında bir maliyet meydana gelmiyorsa veya tek bir taraf için maliyet unsuru oluşturuyorsa, bu ilişki türü karşılıklı bağımlılık konusundan uzaklaşmaktadır (Keohane ve Nye, 2012: 8).

Karşılıklı bağımlılık yaklaşımında maliyet faktörü, tarafların ikili ilişkilerinde doğabilecek olası sorunlardan kaçınmaya çalışmaları varsayımına dayanmaktadır. İkili ilişkide meydana gelebilecek sorunlar, her iki taraf için de negatif sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Ancak bu sonuçların, her iki taraf için de eşit maliyetli olduğunu düşünmek doğru olmayacaktır. Bu doğrultuda, ilişkinin mevcudiyeti konusunda bir tarafın, diğer tarafa göre daha önemli olması beklenmektedir. Buna rağmen, tüm

tarafların ilişkinin sürdürebilirliğini meydana getirmek adına anlayış geliştirip, sorunları çözmeye yönelik tedbirler almaları beklenmektedir (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009: 75). Dolayısıyla, aralarında karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunan tarafların etkileşimlerinde daha ılımlı ve pozitif unsurlar bulunacağı öngörülmektedir.

Karşılıklı bağımlılık ilişkisinde, nominal anlamdaki güç yerine gereksinimlerden kaynaklanan güç derecesi önem arz etmektedir (Alagöz, 2016: 34). Bunun nedeni, bahsedilen ilişkide tek taraflı bir bağımlılığın söz konusu olmamasıdır. Bu ilişki türünde bağımlılık simetrik bir düzeyde olmayıp, eşit güçteki ilişki yerine asimetrik bir ilişkiyi ifade etmektedir (Abbasigil, 2017: 61). Dolayısıyla asimetri, karşılıklı bağımlılık ilişkisinin merkezinde yer almaktadır. Tarafların karşılıklı bağımlılığı içerisinde kusursuz bir simetri oluşması çok ender görülmektedir (Kakışım, 2019: 71). Buna karşılık, bir tarafın tamamen bağımlı olduğu, ancak diğer tarafın hiç bağımlı olmadığı tam dengesizlik durumunda da bir karşılıklı bağımlılık ilişkisinden söz edilebilmesi mümkün olmamaktadır (Abbasigil, 2017: 61). Bu doğrultuda, meydana gelen ilişki çift taraflı olup, ilişkinin olası bir darbe almasından tarafların her ikisi de olumsuz bir şekilde etkilenmesi beklenmektedir (Arı, 2013: 322).

Karşılıklı bağımlı ülkeler arasındaki olası olumsuz gelişmeler, tüm tarafları doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Ancak, karşılıklı bağımlılığın temelinde olan asimetri nedeniyle bu ilişki, taraflardan biri için diğerine göre daha fazla öneme sahiptir (Keohane ve Nye, 2015). Bu durum, ikili ilişkilerde karşılıklı bağımlılığın maliyetlerini belirleyen bir pazarlık payı meydana getirmektedir. Nitekim, A ve B ülkeleri arasında bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi olduğunu düşünüldüğünde, A ülkesinin B'ye gereksinimi, B ülkesinin A'ya gereksiniminden daha fazla olduğu durumda, B ülkesinin A'ya karşı pazarlık gücünün daha fazla olmasını sağlamaktadır (Abbasigil, 2017: 61). Buradaki pazarlık gücünden kasıt, iki ülke arasındaki herhangi bir konuda oluşabilecek tehditler veya olumsuz durumlar karşısında, aktörlerin bu ilişkiden vazgeçebilme ya da daha aktif ve saldırgan politikalar belirleyebileceği durumunun ne ölçüde mümkün olacağını belirlemektir. Pazarlık payı, ilişkiyi meydana getiren bileşenin taraflar açısından ne ölçüde önemli olduğuna göre değişkenlik gösterebilmektedir. Başka bir deyişle pazarlık gücü, ilişkideki asimetri belirleyen unsurun bir tarafa sağladığı avantaj olarak belirtilmektedir.

1.2.1.1. Hassasiyet (Sensitivity) ve Etkilenme Derecesi (Vulnerability)

Karşılıklı bağımlılık, eşit derecede tarafların birbirine olan bağımlılığı ile sonuçlanmayabilir. Bu doğrultuda, daha az bağımlı olan tarafın gereksinimi, diğer tarafa göre daha az olacağından, bir güce sahip olduğu söylenebilmektedir. Kavramın temelinde olan asimetri, tarafların hassasiyetini ve etkilenme derecelerini ortaya çıkarmaktadır. Bir devletin, diğer bir devlete karşı pazarlık gücü (bargaining power), karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki hassasiyetine (sensitivity) ve etkilenme derecesine (vulnerability) bağlı olmaktadır (Gürkaynak ve Yalçiner, 2009: 6).

Hassasiyet (sensitivity), bir devletin, diğer bir devletin politikalarında gerçekleşebilecek değişikliğe karşı duyarlılık göstermesi şeklinde tanımlanmaktadır. Etkilenme (vulnerability) ise, aktörlerin politika değişiklikleri ardından bile birbirlerinden doğan maliyetlere maruz kalmaları şeklinde belirtilmektedir. (Keohane ve Nye, 2015). Başka bir deyişle, A ve B devleti arasında süregelen bir karşılıklı bağımlılık ilişkisinde, A devletinin, B devleti üzerindeki pazarlık gücü, B devletinin olumsuz bir durumdan ne ölçüde etkilendiğine veya hassas olduğuna bağlı olmaktadır. A devletinin B'ye ihtiyacının, B devletinin A'ya olan ihtiyacından daha çok olduğu senaryoda, B devletinin A'ya karşı pazarlık gücünün (bargaining power) daha fazla olacağı sonucunu doğurmaktadır. Eğer B devleti bu ilişkiyi bitirirse, bu durumdan A daha fazla etkilenen (vulnerability) taraf olacağı için, B devleti bu ilişkinin bozulmasına A'ya göre daha az hassasiyet (sensitivity) gösterecektir (Arı, 2013: 324). Yine de ilişkinin bozulma durumunun her iki tarafı da olumsuz etkileyeceği gerçeği unutulmamalıdır.

Pazarlık gücü, karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunan taraflar arasında ilişkinin asimetriği ile yakın bağlantılıdır. Steve Chan bu durumu, Orta Doğu petrollerine gereksinim duyan gelişmiş ülkeler üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Orta Doğu petrolleri ithalatının fazla olduğu ABD, Avrupa ve Japonya'nın bu duruma göstermiş olduğu hassasiyet derecesi (sensitivity) aynı olmakla birlikte, her bir devletin etkilenme derecesi (vulnerability) farklılık gösterebilmektedir (Chan, 1984: 235). Bu doğrultuda, petrol ithalatında kaynak ülke dağılımına göre Orta Doğu petrollerine %8 oranında bağımlı olan ABD ile %18 oranında bağımlı olan Avrupa devletlerinin karşılaşılacak olumsuz bir durumda petrol kaynaklarına göstermiş olduğu hassasiyet

derecesi hemen hemen aynı, ancak bu durumdan etkilenme derecelerinin farklı olacağı öngörülmektedir (EIA, 2022). Kaynak çeşitliliği konusunda daha avantajlı konumda olan ABD, Orta Doğu ülkeleriyle gerçekleşebilecek olumsuz bir durumda ithalatının büyük bir çoğunluğunu diğer ülkelerden karşılaması, ABD'nin pazarlık gücünü arttırması, Orta Doğu devletlerinin ise pazarlık gücünü azaltması yönünde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu durumda, maliyet -kar ve zarar- dengesi ilişkisinin asimetriğini meydana getirecek ve taraflar arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisinin varlığından söz edilebilecektir.

Nye, hassasiyet (sensivity) ve etkilenme derecesi (vulnerability) arasındaki farkı aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

“Verilecek siyasi tepkinin belirlenmesinde önem arz eden bir başka husus karşılıklı bağımlılık elementleri olan “hassasiyet” (sensivity) ve “etkilenme derecesi” (vulnerability) arasındaki ayrımdır. Hassasiyet, ülkeler arası meta akışının büyüklüğü ve canlılığıyla ölçülebilir. Örneğin, petrolde bağımlılık ithalat miktarıyla ölçülür. Diğer yandan etkilenme derecesi, ülkelerden birinin yüksek maliyetlere maruz kaldığı ve bundan kurtulmak için daha yüksek maliyetlerle yüzleşmek zorunda olduğu durumdur. Başka bir deyişle, etkilenme derecesi ne kadar ithalat yapıldığıyla değil, etkilenme derecesini değiştirmek için alınan tedbirlerin verimliliğinin ve maliyetinin ithalatın kesilmesiyle gündeme gelecek maliyetlerin ne kadarını karşılayabileceğiyle ölçülür” (Nye, 1982: 128).

Keohane ve Nye'e göre karşılıklı bağımlılık kavramından söz edilebilmesi için taraflar arasında bir maliyet unsurunun varlığı gerekmektedir. Bu maliyet, aktörler arasındaki hareket özgürlüğüne sınırlama getirmelidir. Taraflar arasındaki karşılıklı etkileşim yalnızca pozitif yönde fayda sağlayacak düzeydeyse ve taraflar açısından herhangi bir maliyet oluşturmuyorsa, karşılıklı bağımlılıktan söz etmek mümkün olmayacaktır (Arı, 2013: 322). Taraflardan birinin diğerine tamamen bağımlı olduğu ve dolayısıyla diğer tarafın ilişkisinin getirilerinden etkilenmediği durum da karşılıklı bağımlılık dışında değerlendirilmektedir. Nitekim, herhangi bir maliyetten söz edilemeyeceğinden dolayı, karşılıklı bağımlılık yerine bir bağımlılık oluşmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde ambargolar geçmişten günümüze kadar uygulanan caydırıcı politikalar olarak nitelendirilmektedir. Karşılıklı bağımlılık yaklaşımında ülkeler arasındaki bahsi geçen pazarlık gücü, hassasiyet ve etkilenme derecesi gibi

kavramlar, aslında ambargoların taraflar arasındaki karşılıklı bağımlılığı oluşturan olgu sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle, bir devletin, diğer bir devlet üzerindeki etkilenme derecesinin farkındalığı, belirli konularda pazarlık payını arttıracaklarını ve ona karşı caydırıcı politikalar uygulayabileceğini öngörmektedir.

Karşılıklı bağımlılık yaklaşımına eleştirel olarak neo-realizm öncülerinden Waltz, günümüzdeki dünya koşullarında bile askeri konuların ön planda tutulduğu yüksek politika (high politics) konularının, devletlerin daha çok refah ve zenginliği arttırmaya yönelik geliştirmeye çabaladıkları ikincil politika (low politics) konularından daha fazla önem taşıdığını ifade etmektedir (Dalar, 2015: 50). Bu bağlamda, karşılıklı bağımlılık yaklaşımı günümüz dünyasında gerçeklerden nispeten uzak, ütöpik bir yaklaşım olarak itham edilmiş ve bir kez daha uluslararası ilişkilerin, egemen güçler arasındaki ilişkilerden ibaret olduğu vurgusu yapılmıştır. Bu noktada, askeri güç ve güçler dengesi kavramının günümüz dünyasını tanımlamakta yeterli olmadığı vurgulanmalıdır. Günümüz dünyasında teknolojik gelişmeler, ülkelerin sanayileşme süreçlerindeki hızlı artış ve ülkeler arasındaki ticaret kanallarının ve hacminin fazlalaşması ülkelerin enerji diplomasipleri de dahil olmak üzere dış politika kararlarının alınmasını etkilemektedir. Enerji konusu ise ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın ortaya çıktığı en önemli alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.2. Enerji Güvenliği ve Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı

Uluslararası aktörler ve karşılıklı bağımlılık faktörlerinin ülkelerin dış politika kararlarını etkilemesi konusu 80’li yıllardan itibaren ön plana çıkmaktadır. Bunun en büyük nedeni, küreselleşme ile enerji güvenliği konusunun ülkeler arası ilişkilerde daha karmaşık bir hale gelmesi olarak gösterilmektedir. Küreselleşme olgusu, uluslararası ilişkilerde askeri gücün yanı sıra ekonomik konuların da ön plana çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Teknolojik yenilikleri takiben mesafe, ulaşım ve iletişim konularındaki gelişmeler maliyetlerin küçülmesine olanak sağlayabilmektedir. Bu kapsamda, uluslararası arenada ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılık ilişkilerinden daha fazla söz edilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla, ülkeler arası ilişkilerde ambargolar ve ekonomik yaptırımların kilit bir rol oynadığı vurgulanmıştır (Nye, 2011: 239). Bu doğrultuda, karşılıklı bağımlılık yaklaşımı da uluslararası ekonomik ilişkilerin dış politika üzerindeki etkisini araştırmaktadır.

Ülkelerin dış politika eylemlerini etkileyen en önemli unsurlardan biri enerji güvenliğini sağlama konusunda alınacak kararlar şeklinde belirtilebilir. Devletlerin enerji diplomalarını, enerji güvenliğini sağlamak ve sürdürülebilir hale getirmek üzerine karşılaştıkları şartları açıklayabilecek yaklaşımlardan biri karşılıklı bağımlılık yaklaşımıdır. Gerçekleştirilen enerji ticaretinde arz veya talep güvenliğinin sağlanması noktasında bağımlılık ilişkisinin değişkenlik gösterebilmesi bu durumun bir nedenidir.

Ülkeler arasında ekonomik alandaki etkileşimin fazlaşmasını takiben ülkelerin birbirlerine olan bağımlılıkları da artmıştır. Ancak bu ilişkinin bazı konularda ülkelerin eylem olanaklarını sınırlandırdığı durumlar da ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla devletler, bu ilişkinin olumsuz sonuçlarıyla yüzleşmemek adına iş birliği gerçekleştirmektedirler. Bu durumun en büyük nedeni, iş birliklerinin bozulması durumunda ortaya çıkan maliyetlerin karşılanmasıyla ilgili tarafların bir kar-zarar dengesi kurmaları gerektirmeleridir (Eren ve Yantur, 2022: 445).

Boru hatları vasıtasıyla doğal gaz ticareti gerçekleştiren ülkeler arasında genellikle göreceli bir karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunmaktadır. Bu durumun en önemli nedeni ise doğal gaz arz ve talep eden tarafların uzun vadede anlaşmalar gerçekleştirmeleri olarak gösterilmektedir. Enerji ticaretinin sürdürülmesi ve geliştirilmesi için arz ve talep eden ülkeler arasındaki iş birliğinin devamını gerektirmektedir. Dolayısıyla enerji ticareti, aralarında karşılıklı bağımlılık ilişkisi bulunan ülkelerin ekonomik ve siyasal ilişkileri kapsamında karar alma süreçlerini de etkilemektedir.

Karşılıklı bağımlılık ilişkisi enerjiyi ithal eden, ihraç eden ve nakil güzergahı üzerinde bulunan ülkeler arasında gerçekleşebilen bir olgudur. Enerji güvenliğinin sağlanması, ülkelerin iş birliği oluşturmalarına yol açmaktadır. Enerjiyi ithal eden taraf için ihtiyacın karşılanması önemliyken ihraç eden taraf için mevcut kaynaklarını maksimum yarar sağlayacak şekilde satmak ve nakil güzergahlarında bulunan ülkeler içinse jeostratejik konumu dolayısıyla bu ticaretten yeterli oranda kar sağlamaktır. Bu taraflar birbirlerine asimetrik olarak bağlıdırlar. Tüm bu süreçte ortak nokta, ticaretin güvenli bir şekilde tamamlanmasıdır. Ambargolar, terör saldırıları ve doğal afetler ise ticaretin güvenli olarak gerçekleştirilememesine neden olan unsurlardır. Bu kapsamda, enerji güvenliği bir bağımlılıktan çok karşılıklı bağımlılığa işaret eden bir olgu olarak vurgulanmaktadır.

BÖLÜM II

2.1. TÜRKİYE İLE RUSYA’NIN ENERJİ PROFİLLERİ, İKİLİ İLİŞKİLERDE DOĞAL GAZIN ROLÜ VE NÜKLEER ENERJİ İŞ BİRLİĞİ

Enerji, ülkelerin varlığını devam ettirebilmeleri için en önemli unsurlardan biridir. Günlük hayatın devam ettirilmesi; ısınma, ulaşım ve endüstri-sanayi gibi temel faaliyetlerin ana kaynağıdır. Bu nedenle, enerji faaliyetlerini yürüten ve ülkenin yönetiminde söz sahibi olan kişiler veya gruplar enerjiyi; kesintisiz, uygun fiyatlı, sürdürülebilir, ihtiyacı karşılayabilecek düzeyde yeterli ve nitelikli bir şekilde tüketicilere sağlamak durumundadır. Aynı şekilde, ülkelerin enerji arz güvenliğini sağlama konusunda da enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi önem arz etmektedir.

Sanayi Devrimi ile girilen süreçte bireylerin ve toplumların teknolojik gelişmelerle yaşam standartları gelişmiş ve buna bağlı olarak enerji kaynaklarına duyulan gereksinim artmıştır. Enerji tüketiminin ülkelerin gelişmişlik seviyelerinde de belirleyici bir rol oynaması, onu başlı başına bir ölçüt olarak karşımıza çıkartmaktadır. Sanayi Devrimi’nden bu yana, her ne kadar yenilenebilir enerji kaynakları üretimi gözle görülür bir artışla ilerlemeye devam etse de günümüz dünyasında petrol, doğal gaz ve kömür gibi kaynakların kullanımı hala başat konuma sahiptir. Hidrokarbon enerji kaynaklarının dünyada asimetrik dağılımı ise enerjide dışa bağımlılık gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunların etkilerini en aza indirmek adına ülkeler, kendi enerji profillerini göz önünde bulundurarak enerji politikalarını oluşturmaktadır.

Tezin bu bölümünde, ilk olarak Türkiye’nin hidrokarbon enerji kaynakları profilinden ve günümüzde sözünden çokça bahsedilen enerjide merkez ülke olma politikasına değinilecektir. İkinci olarak, Rusya’nın hidrokarbon enerji kaynakları profilinden ve enerji diplomasislerinden bahsedilecektir. Bu kapsamda, BP, EPDK ve *Gazprom* gibi kurumların yayınlamış olduğu son 10 yıllık verilerden yararlanılacaktır. Bölümün üçüncü kısmında ise, iki ülke arasındaki enerji ilişkilerinde doğal gaz dışında karşılıklı bağımlılık ilişkisi açısından önem arz eden nükleer enerji konusunda iş birliği ve bu iş birliğinin ilişkiye etkilerinden bahsedilecektir.

2.1.1. Türkiye'nin Enerji Profili

Türkiye, kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin %72,1'ine ve petrol rezervlerinin %57,5'ine komşu bir coğrafi konuma sahiptir (TPAO, 2021: 13-25). Türkiye, enerji kaynaklarına yakın bir coğrafyada yer almasına rağmen rezerv açısından yetersiz bir ülkedir. Nitekim 2020 verilerine göre, tüm enerji kaynakları içerisinde enerji talebinin dışa bağımlılık oranı, yani diğer ülkelerden ithal edilen hidrokarbon enerji kaynağı oranı %70,1 olarak belirtilmektedir (TPAO, 2021: 32). Bahsi geçen ithalat oranı içerisinde petrol ve doğal gazın payı ise diğer enerji kaynaklarına göre daha yüksektir. Nitekim, 2021 yılı verileri doğrultusunda, Türkiye'nin petrolde ithalata bağımlılık oranı %92,8 şeklinde gerçekleşmiştir (TPAO, 2021: 45). Yine 2021 verilerine göre, doğal gaz konusunda üretim ve ithalat arasındaki fark daha fazla açılmaktadır. Türkiye'nin toplam doğal gaz arzının %0,7'si ülkede üretilen doğal gazdan sağlanmaktadır. Geriye kalan %99,3'lük kısım ise ülke dışından ithalat lisansı almış firmalardan yapılan ithalatlarla karşılanmıştır (EPDK, 2021: 24). Bu durum Türkiye'nin, enerjide dışa bağımlı bir yapısı olmasına neden olmaktadır.

Tablo 1: 2012-2022 Türkiye'nin Doğal Gaz Üretimi ve Tüketimi (Milyon Sm³)

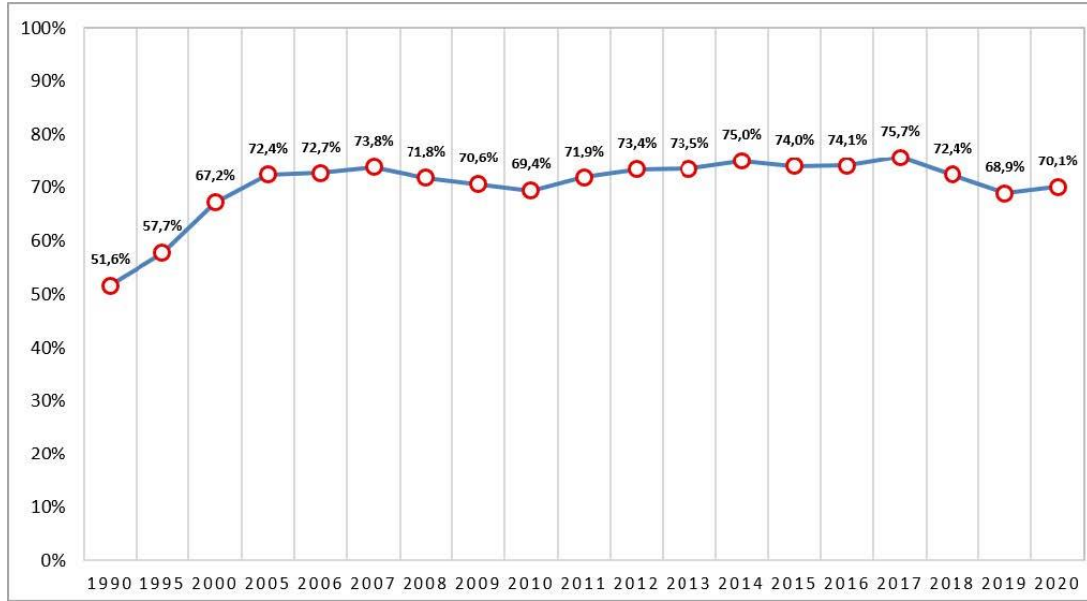
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Üretim	632	537	479	381	367	354	428	473	441	394	380
Tüketim	45.24	45.91	48.71	47.99	46.48	53.85	49.20	45.28	48.26	59.85	53.52
	2	8	7	9	0	7	4	6	1	4	1

Kaynak: EIA, 2022

Türkiye, enerji ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü doğal gaz ile karşılamaktadır. Doğal gaz, Türkiye'nin elektrik üretimi, endüstriyel faaliyetler ve hanelerin ısıtılması gibi çeşitli sektörlerde önemli bir enerji kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Üretim açısından ise Türkiye'nin doğal gaz kaynakları sınırlıdır. Türkiye'de doğal gaz üretimi, Karadeniz'deki Çaycuma-1, Tuna-1 ve Sakarya Gaz Sahası keşifleriyle önemli ölçüde artmıştır. 2020 yılında keşfedilen Sakarya Gaz Sahası, Türkiye'nin en büyük doğal gaz rezervi olarak kabul edilmektedir. 2022 yılı itibarıyla, bu sahalar içerisinde keşfedilen doğal gazın 710 milyar metreküpe ulaştığı bildirilmiştir (İletişim Başkanlığı, 2022). Bu keşifler, Türkiye'nin yerli doğal gaz üretimini artırma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Ancak yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, Türkiye her ne kadar yerli kaynaklar ile üretim faaliyetleri gerçekleştirse de

tüketim miktarı, üretim miktarından çok daha fazla gerçekleşmektedir. Bu durum, Türkiye'nin kullanmakta olduğu doğal gazın çok büyük bir kısmını ithal etmesine neden olmaktadır. Bu ithalat ise Rusya, İran ve Azerbaycan gibi ülkelerden gerçekleştirilmektedir. Bu ülkelerle yapılan uzun vadeli anlaşmalar, Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacını karşılamak için önemli bir kaynak sağlamaktadır.

Şekil 1: 1990-2020 Yılları Türkiye'nin Enerji Talebinin Dışa Bağımlılık Oranı

Kaynak: TPAO, 2021: 44

Türkiye'nin enerji talebinin yerel kaynakları tarafından karşılanamayacak kadar yüksek oluşu ve bu nedenle enerji kaynaklarını ithalatla karşılaması, enerji arz güvenliği açısından bazı riskleri de beraberinde getirmektedir. Jeopolitik faktörler, enerji kaynaklarına erişimdeki belirsizlikler, fiyat dalgalanmaları ve tedarik kesintileri gibi sorunlar Türkiye'nin enerji sektörünü etkileyebilmektedir. Bu doğrultuda, enerji arzının çeşitlendirilmesi amacıyla farklı ülkelerle ilişkiler geliştirmekte ve enerji stratejileri geliştirilmeye başlanmıştır.

Türkiye tarafından ithal edilen doğal gazın kaynak ülke dağılım sıralaması her yıl değişebilmektedir. Bu durumu etkileyen nedenler arasında sözleşmelerin kapsamı, ithal edilen doğal gazın uygun miktar ve fiyatlarda temin edilmesi, planlanan projelerin hayata geçmesi, diplomatik kararlar ve güvenlik kaygıları gibi faktörler bulunabilmektedir. Türkiye'nin geçtiğimiz 10 içerisinde ithal ettiği doğal gazın

kaynak ülke dağılımına bakıldığında en önemli tedarikçilerinin Rusya başta olmak üzere İran ve Azerbaycan olduğu görülmektedir (EPDK, 2021: 11).

Tablo 2: 2011-2022 Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı (Milyon Sm³)

Ülke	Rusya		İran		Azerbaycan		Cezayir		Nijerya		Diğer		Toplam	Bir Önceki Yıla Göre Yüzde Değişim
Yıllar	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	
2011	25.406	57,91	8.190	18,67	3.806	8,67	4.156	9,47	1.248	2,84	1.069	2,44	43.874	15,35
2012	26.491	57,69	8.215	17,89	3.354	7,3	4.076	8,88	1.322	2,88	2.464	5,37	45.922	4,67
2013	26.212	57,9	8.730	19,28	4.245	9,38	3.917	8,65	1.274	2,81	892	1,97	45.269	-1,42
2014	26.975	54,76	8.932	18,13	6.074	12,33	4.179	8,48	1.414	2,87	1.689	3,43	49.262	8,82
2015	26.783	55,31	7.826	16,16	6.169	12,74	3.916	8,09	1.240	2,56	2.493	5,15	48.427	-1,7
2016	24.540	52,94	7.705	16,62	6.480	13,98	4.284	9,24	1.220	2,63	2.124	4,58	46.352	-4,28
2017	28.690	51,93	9.251	16,74	6.544	11,85	4.617	8,36	1.344	2,43	4.804	8,7	55.250	19,2
2018	23.642	47,02	7.863	15,64	7.527	14,97	4.521	8,99	1.668	3,32	5.061	10,21	50.282	-8,99
2019	15.196	33,61	7.736	17,11	9.585	21,2	5.678	12,56	1.756	3,88	5.260	11,63	45.211	-10,08
2020	16.166	33,59	5.321	11,06	11.548	24,00	5.573	11,58	1.358	2,82	8.159	16,95	48.126	6,45
2021	26.343	44,87	9.434	16,07	7.986	13,60	5.987	10,20	1.249	2,13	7.706	13,13	58.704	21,98
2022	21.575	39,47	9.405	17,21	8.705	15,93	5.261	9,62	818	1,5	8.899	16,27	54.662	-6,89

Kaynak: EPDK, 2022: 12

Türkiye enerji tedarikinde büyük ölçüde dışa bağımlı bir yapıya sahiptir. Ülkenin enerji talebi hızla artmakta ve mevcut enerji kaynakları bu talebi karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Enerjide dışa bağımlı olan yapıyı minimum seviyeye indirmek için; ithal edilen petrol ve doğal gaz arz kaynaklarının ve güzergâhlarının çeşitlendirilmesi, yerli ve yenilenebilir enerji payının artırılması, enerjide verimliliğinin artırılması ve enerji sepetine nükleer enerjinin de eklenmesi hedeflenmektedir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Petrol ve doğal gaz ithalatından kaynaklanan yüksek cari açık, Türkiye'nin diğer ülkelerle olan ilişkilerinde belirleyici bir faktör olmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye, etrafında bulunan enerji rezervleri açısından zengin ülkelerle ilişkilerini genişletmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye, başta Rusya olmak üzere Azerbaycan, İran, Irak gibi komşu ülkelerle petrol ve doğal gaz konusunda ticari anlaşmalar imzalamaktadır (Hodaogulları ve Aydın, 2016: 752).

Türkiye, Karadeniz ve Doğu Akdeniz karasularında keşfedilen doğal gaz rezervlerini araştırma ve sondaj faaliyetlerine de önem vermektedir. Böylece, doğal gaz üretimine katkıda bulunup, dışa bağımlılık oranını indirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, 2020-2022 yılları arasında Karadeniz'in farklı alanlarında keşfedilen doğal gazın hanelerde ve sanayide kullanıma uygun hale getirme çalışmalarına devam edilmektedir (Balcı, 2023: 171). Karadeniz'de keşfi yapılan mevcut rezervin, Nisan 2023 tarihi itibarıyla üretimine başlanmış ve Mayıs 2023 tarihi itibarıyla de hanelerde kullanılması hazır hale gelmiştir (Atabay, 2023). Türkiye'nin son 10 yıldaki ortalama doğal gaz tüketiminin yaklaşık 49 milyar metreküp olduğu göz önünde bulundurulduğunda, gerçekleştirilen keşiflerin tahmini olarak Türkiye'nin 10 yıllık doğal gaz ihtiyacını karşılayabileceği görülmektedir. Bu rakam, enerji talebi devamlı artan Türkiye'nin uzun vadede ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olmasa da doğal gaz ithalat miktarları ve buna takiben gerçekleştirilen harcamanın azalması ve Türkiye'nin enerji arz güvenliğini sağlama konuları bakımından önem taşımaktadır.

Enerji kaynakları transferinin uluslararası siyasette öneminin artmasıyla Türkiye enerji piyasalarında önemli bir oyuncu statüsünde bulunmaktadır (Belet, 2016: 190). Bu doğrultuda, Kuzey, Doğu ve Güney'inde bulunan petrol ve doğal gaz enerji arz piyasasını, Batı'sında bulunan, gün geçtikçe enerji talebi artan ve aynı zamanda kıt kaynaklara sahip olan Avrupa kıtasına transfer sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.

2.1.1.1. Türkiye'nin Enerji Merkezi (Hub) Olma Hedefi

Zengin enerji kaynaklarına sahip olmayan bir ülke için enerji geçiş rotasını denetleyebilen ve yönlendirebilen bir coğrafyada konumlanmak birçok olanağı da beraberinde getirmektedir. Türkiye, coğrafi konumunun getirmiş olduğu avantaj ile enerji arz ve talep eden ülkeleri birbirine bağlamaktadır (Kocatepe, 2019: 62). Bu kapsamda, enerji talep eden tüketici ülkelerin enerji arz güvenliğini; ihtiyacından fazla olan enerji kaynaklarını ihraç eden ülkelerin ise enerji talep güvenliğini sağlama noktasında etkili bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin doğal bir koridor görevi görmesi ile özellikle doğal gazda Avrupa ülkelerine tedarik sağlanması konusunda önemli bir aktör olarak gösterilmektedir. Türkiye, 1990'lı yıllardan itibaren coğrafyasının getirdiği bu avantajı söylemden eyleme geçirmek için çalışmalar yürütmektedir. Bu doğrultuda, birçok transit boru hattı projesi hayata geçirilmiş ve bu hatlardan güvenilir

biçimde hem kendi iç pazarında kullanmak hem de Avrupa bölgesine transfer etmek üzere enerji arzı sağlanmaktadır.

Enerji üreten ve tüketen ülkeler arasındaki enerji nakil yolları, karada boru hatları, denizlerde boru hatları ve LNG tankerler ile gerçekleştirilmektedir. Bu yollar arasında maliyet açısından uygun olan boru hatları, ülkeler ve kıtalar arasında geçişi sağlayan uzun mesafeli yapılardan oluşmaktadır. Boru hatları, belirlenen rotaya göre bir ya da birden fazla ülkenin kara ve deniz sınırlarından geçebilmekte ve bu ülkeler de geçiş ülkesi olarak tanımlanmaktadır. Bu geçiş ülkelerine atfedilen rollerden biri transit, diğeri ise enerji merkezi ülkedir. Transit ülkelerde belirli bir transit geçiş ücreti karşılığında topraklarından geçen enerji akışı için kazanç sağlamaktadırlar. Enerji merkezi (hub) ülkeler ise, tüketici ve tedarikçi ülkelerin açık, şeffaf bir piyasada bir araya geldiği ve ticaret yapabildiği “*ticaret merkezi*” olarak ifade edilmektedir (Kakışım, 2020: 257).

Enerji merkezi statüsüne sahip ülkeler, kendi sınırları içerisinde tedarikçi ülkelerden temin edilen kaynakları üçüncü ülkelere tekrar satma hakkına sahiptirler ve bu doğrultuda satış koşullarını üretici ve tüketici ülkelerden bağımsız olarak belirlemektedirler (Kakışım, 2020: 257). Bu kapsamda, enerji koridoru olmak, enerji merkezi olmak anlamına gelmemektedir. Türkiye ise enerji koridoru veya geçiş ülkesi olmak yerine enerjide “*merkez ülke*” statüsüne ulaşmak adına politikalar izlemektedir.

Rusya, Türkiye’nin enerji diplomasisinde ön plana çıkan ve ulaşmayı arzuladığı “*merkez ülke*” statüsünün gerçekleşebilmesi kapsamında önemli bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Enerji ihraç eden ülkelerle enerjiyi ithal eden ülkeler arasında keskin bir çizgi bulunmaktadır. Rusya, sahip olduğu zengin enerji kaynakları ve bu kaynakları pazarlayabilme kapasitesi kapsamında öncü aktörlerden biridir. Avrupa ülkeleri ise bölgesel anlamda enerjiye ihtiyaç duyan, ancak kaynak açısından nispeten yetersiz önemli aktörlerdir. Avrupa ülkeleri için Rus enerji kaynaklarının önemi ile Rusya açısından Avrupa ülkelerinin enerji ihtiyacının önemi arasında paralellik bulunmaktadır (Sherr, 2010: 56). Rusya açısından, Avrupa ülkelerinin gelişmişlik seviyelerine bağlı olarak devamlı artış gösteren bir talebin olması, Rusya’nın enerji talep güvenliğini sağlaması ve sürdürülebilirliği noktasında önem arz etmektedir.

Rus ekonomisinin %45 gibi büyük bir oranda enerji ihracatı gelirlerine bağımlı olması, Avrupa ülkeleri ile olan ilişkileri açısından fırsatlar barındırmasına rağmen riskler de sunmaktadır (IEA, 2022). Bu doğrultuda, Türkiye'nin bulunduğu coğrafi konumun pozitif bir getirisi olarak, başta doğal gaz olmak üzere Rusya'nın, Avrupa ülkelerine tedarik ettiği enerji kaynaklarının güvenli ve kesintisiz bir şekilde transfer edilme süreci, Türkiye'nin "*hub*" statüsüne ulaşmasında önemli bir etken şeklinde değerlendirilmektedir (Güneş ve Arslan, 2018: 59). Her iki ülkenin de coğrafi konumları göz önünde bulundurulduğunda, gerçekleştirilen enerji ticaretinin büyük oranda boru hatları vasıtasıyla sağlanabilmesini takiben, yeni boru hatları projelerinin oluşturulması ve hatların güvenliğinin sağlanması konusu Türkiye'ye, Rusya ve Avrupa ülkeleri perspektifinden potansiyel bir işbirlikçi statüsü sağlamaktadır. Rus doğal gazının Avrupa ülkelerine ulaştırılması, Rusya açısından Türkiye'nin işbirlikçi konumuna gelmesi, enerji alanında Türkiye ile Rusya ilişkilerinin tek taraflı bağımlılık yerine karşılıklı bağımlılık kapsamında değerlendirilebilmesine olanak sağlamaktadır (Kardaş 2012: 89).

Bu bağlamda hem Türkiye'nin hem de Avrupa ülkelerinin artan enerji talebini karşılamak için Türkiye ve Rusya arasında TürkAkım; Şahdeniz Gaz Sahası'ndan çıkartılan Azerbaycan doğal gazın Türkiye pazarında kullanılması için Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline-TANAP) ve Balkan ülkeleri başta olmak üzere Avrupa pazarına aktarılması amacıyla da projenin Avrupa ayağı Trans Adriyatik Boru Hattı (Trans Adriatic Pipeline-TAP) faaliyete geçmiştir.

2.1.2. Rusya'nın Enerji Profili

Hidrokarbon enerji kaynakları bakımından zengin bir ülke olan Rusya'da, 2022 verilerine göre Dünya'daki toplam ispatlanmış doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %20'si, petrolün ise %6,2'si bulunmaktadır (TPAO, 2022: 13-25). 2021 verilerine göre Rusya, kanıtlanmış rezervler açısından petrolde 107,8 milyon varil ile Dünya'da altıncı sırada, doğal gazda ise 37,4 trilyon metreküp ile Dünya'da birinci sırada yer almaktadır (BP, 2021: 16-34). Mevcut enerji kaynaklarının üretimi kapsamında Rusya, petrol üretiminde günde yaklaşık 11 bin varil ile ABD ve Suudi Arabistan ardından üçüncü sırada, doğal gaz üretiminde ise 701,7 milyar metreküp ile ABD'den sonra ikinci sırada bulunmaktadır (BP, 2022: 15-29). Enerjiye olan ihtiyacın giderek arttığı

düşünüldüğünde Rusya, küresel ölçekte piyasaları belirleyici bir aktör olarak gösterilmektedir.

Tablo 3: 2011-2021 Rusya'nın Doğal Gaz Üretimi ve Tüketimi (Milyon Sm³)

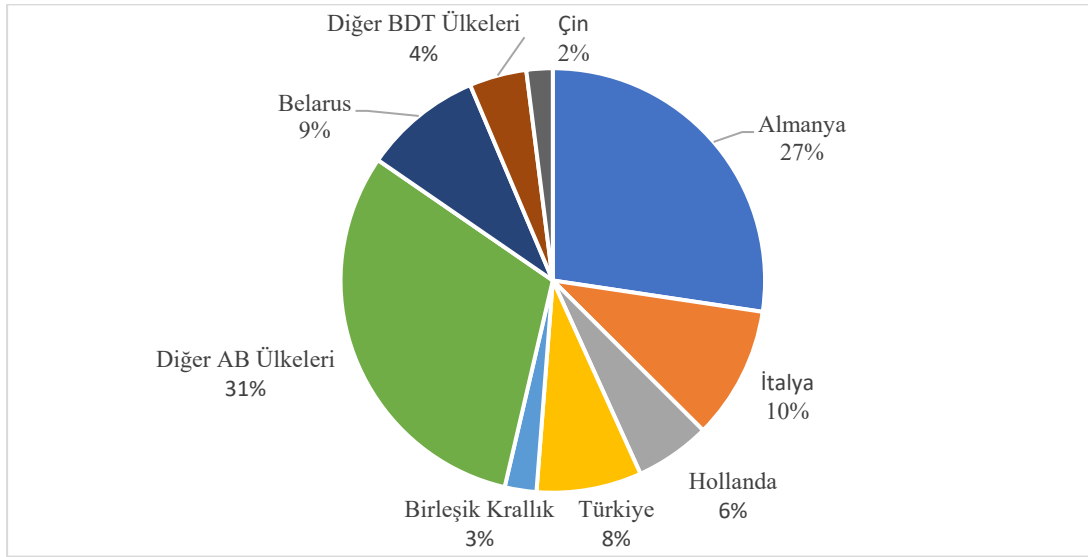
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Üretim	22.786	22.307	22.715	22.027	22.091	22.316	24.119	25.325	25.714	24.170	26.613
Tüketim	17.110	16.992	16.733	16.639	15.942	15.893	16.270	17.111	16.704	16.020	18.068

Kaynak: EIA, 2022

Dünya petrol ve doğal gaz rezervlerinin önemli bir kısmına sahip ve üretimde etkili bir aktör olan Rusya perspektifinden enerji, ekonomisinden iç ve dış politikadaki konumuna kadar birçok farklı alanı etkilemesi nedeniyle kritik öneme sahiptir. Enerji sektörü, ülkenin ihracat kazançlarının, federal bütçe gelirlerinin ve gayri safi yurt içi hasılasının büyük bir kısmını oluşturmaktadır (Kakışım, 2019: 73). Dolayısıyla ülke ekonomisi, enerji kaynakları ihracından kazanılan gelire dayanan bir yapıya dönüşmüştür. Nitekim, 2021 yılında Rusya'nın federal bütçesinin %45'ini petrol ve doğal gazdan elde edilen gelir oluşturmaktadır. Bu oran, tüm enerji kaynakları açısından incelendiğinde ise %54'e yükselmektedir (IEA, 2022). *Gazprom* verilerine bakıldığında ise 2019 yılında, enerji ihracatından elde edilen gelir, Rusya'nın gayri safi yurt içi hasılasının %19,2'sini oluşturmaktadır (Gazprom, 2020).

2020 yılında petrol ihracatının yaklaşık %48'i, doğal gaz ihracatının ise yaklaşık %72'si Avrupa ülkelerine gerçekleştirilmiştir (EIA, 2021). Avrupa bölgesinin enerji kaynakları açısından yoksun olması ve Rusya'ya coğrafi yakınlığı, özellikle Rus doğal gazına olan talebi arttıran unsurlar arasında bulunmaktadır (Güneş ve Arslan, 2018). Avrupa ülkelerinin Rus doğal gazına bağımlılık oranı incelendiğinde, doğuda bulunan Belarus gibi bazı ülkelerde %90'ı geçtiği görülmektedir (Furuncu, 2018: 549). Rusya'nın doğal gaz profilinde altı çizilmesi gereken diğer bir husus, enerji kaynaklarının %72 gibi büyük bir oranla Rus enerji şirketi olan *Gazprom* tarafından işletilmesidir. Putin'in enerji politikaları sonucu, LNG ticaretinde üretme ve ihraç etme yetkisine sahip tek kuruluşun *Gazprom* oluşu kuruluşun ülkedeki konumunu güçlendirmektedir (Karagöl, Kaya, Kızılkaya, ve Ateş, 2016: 20).

Şekil 2: Rusya'nın 2020 Yılında Boru Hattı ile Doğal Gaz Ticaret Hareketleri

Kaynak: BP, 2021: 45

Rusya, ihtiyaç fazlası üretilen doğal gazı küresel enerji pazarlarına transfer etmek için kapsamlı bir enerji transfer ağı kurmuştur. Ülkenin doğal gaz boru hatları, başta Batı Sibirya olmak üzere ana kaynak alanlarından Avrupa ve Türkiye'ye uzanmaktadır. İnşa edilen ilk boru hatları genellikle Ukrayna ve Slovakya gibi transit ülkelerden geçerek diğer Avrupa ülkelerine transfer edilmektedir (Kakışım, 2019: 74). Maliyetlerin artması ve bu ülkeler ile gerçekleşebilecek olumsuz ilişkiler sonrası enerji arz ve talep güvenliğinin tehlikeye girme ihtimali düşünülerek, duraksız iletim sağlanabilecek projeler geliştirilmiştir. Bu doğrultuda, Baltık Denizi'nden geçerek Almanya kıyılarına ulaşan Kuzey Akım ve Karadeniz kıyılarından Türkiye'ye ulaşan Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı (Mavi Akım) gibi aracısız bağlantı sağlayan enerji nakil hatları bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, Türkiye üzerinden Avrupa'ya doğal gaz ulaştırarak hem Türkiye'nin hem de Avrupa ülkelerinin doğal gaz talebini karşılayacak şekilde faaliyete geçirilen TürkAkım ile Rusya ve büyük ölçekli tüketiciler arasında önemli enerji transfer ağları bulunmaktadır.

2.1.2.1. Rusya'nın Enerji Diplomasisi

Devletlerin uluslararası ilişkilerde uyguladıkları enerji diplomasisinin başarısını belirli faktörler etkilemektedir. Başta, ülkenin yerli enerji kaynaklarına sahip olması ya da olmaması enerji diplomasisini belirleyen en etkili faktör haline

gelmektedir. Enerji diplomasisiyle ilgili olarak, kendi kaynaklara sahip ülkelerin bu kaynakları ulusal çıkarları doğrultusunda ne ölçüde etkili kullandıkları uluslararası arenadaki konumlarını belirleyebilmektedir. Dünyadaki enerji kaynaklarının zengin olduğu bölgelere bakıldığında Ortadoğu ve Avrasya ön plana çıkmaktadır. Ortadoğu bölgesindeki siyasal istikrarsızlıklar, ekonomik ve sosyal problemler nedeniyle mevcut enerji kaynaklarının etkili bir şekilde kullanılmasına engel olmaktadır. Avrasya bölgesi üzerinde hakimiyete sahip Rusya, hem zengin hidrokarbon enerji kaynaklarına sahip hem de bu kaynakları ulusal çıkarına katkı sağlayacak şekilde politikalar belirlemektedir. Bu politikalarda büyük oranda başarılı olmasının, enerji ticaretinde ana oyunculardan biri olmasını da sağladığı ifade edilmektedir.

SSCB'nin dağılmasından sonra bayrağı eline alan Rusya, enerji kaynakları bakımından zengin bir bölgede konumlanmıştır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in uyguladığı enerji politikaları ülkenin dünya enerji ticaretinde etkili bir aktör olma yolunu güçlenmiştir. Enerji kaynakları, Rusya'nın yükselişinin birincil aracı olarak ortaya çıkarken, doğal gaz ve petrol ihracatı stratejisi Rusya'nın enerji politikasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Dünyadaki toplam doğal gaz rezervlerinin %19,9'una ve petrol rezervlerinin %6,2'sine sahip olan Rusya için enerji hem ekonomik gelir kaynağı hem de siyasal bir araç anlamına gelmektedir (BP, 2021). Rusya, “*enerji süper gücü*” olma hedefi ile hareket etmiş ve bu hedef doğrultusunda, SSCB döneminde kurulan uluslararası bir enerji şirketi olan *Gazprom*'u dünyada en fazla doğal gaz çıkaran kuruluşu haline getirmiştir.

Rusya'nın gayri safi yurt içi hasıla gelirinin çoğunluğunun enerji ihracatından karşılanması enerjiyi, Rusya açısından vazgeçilmez unsur haline getirmiştir. Rusya'nın dünyanın önde gelen enerji ihracatçılarından biri olması, ekonomisinin yarısından fazlasının enerji kaynaklarına bağımlı olmasını da beraberinde getirmiştir (EIA, 2022). Nitekim, 2019 yılı verilerine göre, Rusya'nın ihracatında petrol ve doğal gazın payı %56,2 olarak belirtilmiştir (Gazprom, 2020). Bu doğrultuda, Rusya'nın küresel enerji ticaretini kesintiye uğratabilecek olası uluslararası siyasi krizler nedeniyle kendisini mali sıkıntılar içinde bulma riski bulunmaktadır. Rusya'nın uluslararası arenada sözü geçen bir aktör olarak değerlendirilmesi için enerji faktörü lokomotif görevi görmüştür. Putin'in iktidara gelmesi ile iç siyasette üniter bir yaklaşım

işelleştirilmiş ve birçok kurum ve kuruluş kamulaştırılmıştır (Şahin ve Nurioglu, 2021: 67-68). Rus ekonomisi içerisinde büyük bir paya sahip olan ve ülkenin enerji diplomasinin belirlenmesinde *Gazprom* hayati öneme sahip bir kuruluş olarak ifade edilmektedir. Nitekim *Gazprom*, Rusya'nın doğal gaz üretiminin %68'ünü elinde bulundurmaktadır (EIA, 2022).

Gazprom'un, ülkedeki doğal gaz kaynaklarının büyük oranını yönetme yetkisi olduğu düşünüldüğünde, enerji politikalarını büyük ölçekte şirketin tercihleri doğrultusunda belirlendiği görülmektedir. Dolayısıyla, *Gazprom*'un ülkenin doğal gaz stratejilerinin oluşturulmasında önemli bir etkisinin bulunması, diğer ülkelerle diplomatik ilişkilerini de etkilemektedir. İhtiyaç fazlası enerji kaynaklarını ihraç eden ülkeler için enerji talep güvenliğinin sağlanması birincil önem taşımaktadır. Bu bağlamda, enerji kaynaklarını devamlılık sağlayacak şekilde ve güvenilir bir nakil ağı üzerinden tüketici ülkelere ulaştırmak, Rusya perspektifinden enerji diplomasinin temel unsurunu oluşturmaktadır.

Rusya, enerji unsurunu hem ulusal çıkarlarını korumak hem de dış politikada fayda sağlamak için aktif bir araç olarak kullanmaya Rusya Devlet Başkanı Putin'in uygulamalarıyla başlamıştır. Putin, Rusya'nın bulunduğu coğrafyanın avantajlarının farkındalığıyla ve bunu dış politika kararlarında uygulamasıyla güncel dönemde jeopolitik unsurunu en etkili kullanan aktörlerden biri olarak belirtilebilmektedir. Uygulamaya geçirdiği politikalar arasında; 2000 yılından itibaren komşu ülkeleriyle kurduğu ilişkilerde oluşabilecek çatışmaları ve olayları kontrol altında tutmayı amaçlayan “*yakın çevre politikasını*” benimsemiştir. Buna ek olarak Putin, Orta Asya'nın tamamının Rusya'nın hakimiyeti altında bulunduğunu ifade ederek, bölgede herhangi bir başka süper gücün etkinlik kurmasına müsaade etmemektedir (Caniklioglu, 2010: 147).

2006, 2014 ve 2022 yıllarında Ukrayna ile yaşanan gerginliklerin sonucu olarak Rusya, sahip olduğu enerji kaynaklarını bir silah olarak kullandığı belirtilebilmektedir. Rusya, problem yaşadığı ülkelere doğal gaz akışını keserek ya da ihracat fiyatlarını arttırarak anlaşmazlıklardaki durumunu lehine çevirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Rusya, Ukrayna gibi sıklıkla sorun yaşadığı transit ülkeler üzerinden en büyük pazarı olan Avrupa ülkelerine doğal gaz ticareti yapmayı enerji talep

güvenliğine bir tehdit unsuru olarak algılamış ve bu doğrultuda nakil hatlarını çeşitlendirmeyi hedeflemiştir. Nitekim, 12 Ekim 2022 tarihinde Erdoğan ile Kazakistan'ın başkenti Astana'da gerçekleştirilen görüşmede Putin, Türkiye'de bir enerji merkezi kurulabileceğini belirtmiştir (BBC, 2022). Türkiye'nin Avrupa'ya doğal gaz ulaştırmada güvenilir bir güzergâh olarak belirtilmesi Ukrayna ile gerçekleşen çatışmaların bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, Rusya'nın enerji talep güvenliğini sağlama ve sürdürülebilir hale getirme kapsamında gerçekleştirdiği enerji stratejileri açısından önemli bir adım olarak görülmektedir.

Avrupa'nın gün geçtikte artan enerji talebi ve özellikle doğal gaz konusunda en çok ithalat yaptığı ülkenin Rusya olduğundan hareketle, Avrupa'yı kendine bağımlı hale getirmeyi ve bu durumun sürekliliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda Rusya, Avrupa'da bulunan mevcut enerji transfer hatlarını çeşitlendirmeyi ve problem yaşayabileceği transit ülkeleri saf dışı bırakması öngörülen yeni enerji nakil güzergahları oluşturmayı ve özellikle doğal gaz ihracatında bir tekel yaratarak enerji talep güvenliğini sağlamayı ve korumayı amaçlamaktadır (Kakışım, 2019: 75).

Rusya'nın enerji diplomasisinin yapı taşlarından biri olan Avrupa ülkeleri ile enerji ticareti ilişkileri Türkiye lehine fırsatlar yaratmaktadır. Türkiye, bulunduğu coğrafya sayesinde Rusya'nın enerji diplomasisini gerçekleştirmesi noktasında önemli doğal gaz boru hatları projeleriyle ön plana çıkmaktadır. Rusya'nın enerji ihracatına dayalı ekonomisinin devam etmesi Türkiye'nin enerji ticaretindeki önemini kaybetmemesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkileri diğer siyasi meselelerden sıyrılan ve ilişkide karşılıklı bağımlılık meydana getiren bir konu olabilecek kapasite görülmektedir.

2.1.3. Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Doğal Gazın Rolü

Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde doğal gaz, geçmişten günümüze kadar önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye ile Rusya doğal gaz ticaretinin başlangıcı SSCB'ye dayanmaktadır. 1984 yılında iki ülke arasında 25 yıl sürecek doğal gaz alım satımına ilişkin bir sözleşme imzalanmıştır (Kakışım, 2019: 78). Bu sözleşme sonrası SSCB, Romanya ve ardından Bulgaristan üzerinden geçen Batı Hattı aracılığıyla Türkiye'ye doğal gaz sağlamaya başlamıştır. 1990 yılından itibaren Türkiye'de doğal

gaz kullanımının yaygınlaşması ile 2005 yılında Rusya ile Türkiye arasında doğrudan iletim sağlanan Mavi Akım faaliyete geçmiş ve Türkiye'nin ithal ettiği doğal gazda Rusya ön plana çıkmıştır. Türkiye ve Rusya arasında 2001 yılında 4,3 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, 2006'da özellikle enerji ticaretinden kaynaklı yaklaşık beş kat artarak 21 milyar dolara çıkmıştır (DEİK, 2012). 2017 itibarıyla, ithal edilen doğal gazın kaynak ülke dağılımında Rusya'nın payı %52 olarak belirtilmiş ve Türkiye'nin doğal gaz ithal ettiği ülkeler arasında birinci sırada yer almıştır (EPDK, 2018: 8). 2021 yılına gelindiğinde, ithal edilen toplam 58,70 milyon sm³ doğal gazın 26,34 milyon sm³'ü, başka bir deyişle %44,9'u Rusya'dan tedarik edilmiştir (EPDK, 2021: 11). 2022 yılında ise, Rusya'dan ithal edilen doğal gazın miktarında bir önceki yıla göre düşüş yaşanıp, kaynak ülke dağılımında oranı %39,5'e gerilese de Rusya tekrar birinci sırada yer almıştır (TPAO, 2022).

Veriler incelendiğinde, Türkiye ile Rusya ilişkilerinin merkezinde enerji sektörü bulunduğu söylenebilmektedir. Enerji ihracatının Rus ekonomisinin ana gelir kaynağı olması ve Türkiye'nin enerji ihtiyacının ağırlıklı olarak ithalatla karşılanması ikili ilişkilerde enerjiyi belirleyici unsur haline getirmiştir (Karagöl, Kaya, Kızılkaya ve Ateş, 2016: 22). İki ülke arasındaki enerji ilişkileri incelendiğinde, ilişkilerin özellikle doğal gaz ticaretine odaklandığı gözlemlenmektedir. Her ne kadar Türkiye doğal gaz bakımından yetersiz kaynaklara sahip bir ülke olsa da Rusya'nın doğal gaz ihracatına olan gereksinimi doğal gaz unsurunu iki ülke açısından da hassasiyet oluşturan bir konu haline getirmektedir. Mavi Akım ve TürkAkım ile Rusya'dan Türkiye'ye doğrudan enerji akışı sağlanması ve üçüncü ülkelerin iki ülke arasındaki doğal gaz ticaret ilişkilerinin dışında tutulması bu durumun bir getirisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye perspektifinden uygulanan enerji politikalarının dış politika kapsamında en fazla öneme sahip ülkelerden biri Rusya olarak gösterilmektedir. Türkiye'nin gereksinim duyduğu yenilenemez enerji kaynaklarından yoksun olması, bu kaynakların %74 oranında ithal edilerek temin edilmesine sebep olmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022). Türkiye'nin gereksinim duyduğu enerji kaynaklarının tedariki ve Türkiye'nin enerji diplomasisi bakımından Rusya'nın kritik bir öneme sahip olmasına neden olmaktadır. Türkiye açısından Rusya, en önemli enerji

tedarikçilerden biri olarak yer almaktadır. Rusya'nın, rezerv açısından zengin bir ülke olmasının yanı sıra bu kaynakları etkili bir şekilde yönetmesi ve pazarlama konusunda yürüttüğü politikalarla tüketiciye ulaştırma konusunda elde ettiği başarı sonucunda birçok ülke gibi Türkiye için de önemli bir aktör konumuna gelmiştir. Bu noktada, dünyanın en çok doğal gaz çıkaran ve üreten kuruluşu olan *Gazprom*'un güvenilir iş birlikçi statüsü ülkeler açısından göz ardı edilemez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Rusya'da hem iç siyaset hem de dış politikada etkili bir aktör olarak gösterilen *Gazprom*, ülkenin en büyük şirketi olmasının yanı sıra dünyanın en büyük doğal gaz üreticisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 2021 yılında *Gazprom*, dünya doğal gaz üretiminin %12'sini oluşturmuştur (Statista, 2023). SSCB döneminde devletin bir bakanlığı şeklinde görev alan *Gazprom*, Rusya Federasyonu'nun kuruluşu ile faaliyetlerini özelleştirerek sürdürmüştür. Rusya'nın doğal gaz kaynakları ve devlet boru hatlarının çoğunluğu *Gazprom*'un bünyesine alınmış ve şirkete Rus doğal gazı ihracatında tekel bir konum verilmiştir. Nitekim *Gazprom*, 2021 yılında Rus doğal gazının %68'inin üretimini üstlenmiştir (IEA, 2022). Rusya ekonomisinin enerji ihracatına dayanması nedeniyle Rusya adına önemli bir konuma sahip olan *Gazprom*, özelleştirilmesine rağmen bir bakanlık gibi görevini sürdürmektedir. Bu doğrultuda, *Gazprom* için “devlet içinde devlet” gibi benzetmeler yapılmakta ve enerji kaynaklarının idaresi noktasında ülke içerisinde *Gazprom*'un çıkarları doğrultusundaki durumun Rusya'nın çıkarlarıyla uyumlu olduğu yönünde bir anlayış bulunmaktadır (Sağlam, 2014: 215). Bu doğrultuda *Gazprom*, küreselleşme sonrası uluslararası kuruluşlarının devletler arası ilişkilerde daha fazla etkisinin görüldüğü düşüncesi açısından somut bir kanıt niteliğindedir.

Uluslararası ilişkilerde, ülkelerin kendi içerisinde sahip olduğu kaynakların yanı sıra bu kaynakların kendi ulusal çıkarlarına fayda sağlayarak işlevsel bir şekilde kullanabilmeleri de büyük ölçüde önem taşınmaktadır. Bir ülkede, istikrarsız ilerleyen bir iç siyaset ortamı bulunması veya uluslararası siyasette performansının zayıf olması gibi nedenler, sahip oldukları kaynaklardan elde ettiği faydayı büyük ölçüde negatif olarak etkilemektedir. Rusya, uluslararası ortamda ve ekonomik olarak güçlü bir ülke olarak gösterilmekte ve sahip olduğu enerji kaynaklarını kendi ulusal çıkarları

açısından etkili biçimde kullanabilmektedir. Türkiye ise, gelişmekte olan ülke statüsüyle enerji kaynaklarına olan talebi sürekli artış göstermektedir. Enerji kaynaklarına duyulan ihtiyaç, Türkiye açısından hassasiyet oluşturan bir unsur haline gelmiştir. Bu durum, Türkiye'nin enerji ithalat eden statüsüyle Rusya'ya olan gereksiniminin devamlılık oluşturmaya neden olmaktadır.

Rusya perspektifinden ise boru hatları aracılığıyla en fazla doğal gaz ihraç ettiği pazarlar arasında Avrupa bölgesi bulunmaktadır. Nitekim, kaynak ülke temelinde bakıldığında, 2016 ve 2017 yıllarında Almanya ilk sırada alırken, ikinci olarak bunu Türkiye takip etmiştir. (BP, 2017; BP, 2018). İhracatının büyük bir kısmını enerji kaynakları ve özellikle de doğal gaz ticaretinden elde eden Rusya için Türkiye ve Almanya'yı kaybetmemek adına politikalar izlediği belirtilebilmektedir. Nitekim, Kuzey Akım projesinin yanı sıra Kuzey Akım 2 projesi ve Mavi Akım'a ek olarak TürkAkım projeleri, bu iki ülkenin Rus doğal gazına olan bağımlılığını koruyacak şekilde enerji ticaretlerini gerçekleştirmelerini amaçlamaktadır.

2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ile Ukrayna ile yaşanan gerginlikler sonucu Rusya, en büyük ihracatçısı konumundaki Avrupa bölgesine gaz akışında karşılaşılabileceği sorunları en aza indirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, Türkiye, Avrupa'ya enerji nakil yolları açısından güvenilir bir rota olarak ön plana çıkmaktadır. Enerji ilişkileri açısından enerji transfer sürecinde yaşanabilecek olumsuzlukların Rusya'nın enerji talep güvenliğini tehlikeye sokacağı düşüncesinden hareketle Türkiye, jeopolitik konumunun getirdiği avantaj ile Rusya ile enerji ilişkilerinde yaşanan krizler ile lehine çevirebilmektedir. Nitekim, Batı Hattı uzun bir süredir Rusya'dan Avrupa'ya transfer edilen doğal gazda en önemli boru hattı durumundadır. Ancak yaşanan gerilimler ardından Rusya ihraç ettiği doğal gazı nakil yollarını çeşitlendirme konusunu birincil önem konusu haline getirmiştir.

Putin, 1 Aralık 2014'te Türkiye'ye yaptığı ziyarette, Rusya'dan Türkiye'ye doğrudan doğal gaz sevkiyatı sağlayacak olan TürkAkım projesinden bahsetmiştir (Budak, 2017: 5). Bu projenin Türkiye'nin doğal gaz tedarikini güvence altına alacağı ve enerji kaynaklarına erişimini kolaylaştıracağı düşünülmüştür. Türkiye, Rus doğal gazına olan talebiyle Rusya için stratejik bir pazar olarak nitelendirilmektedir. Türkiye'nin enerji talebi hızla artmakta ve Rusya, bu ihtiyacı karşılamak adına önemli

bir tedarikçi konumundadır. Bu durum, Türkiye ve Rusya arasında enerji alanında iş birliğini teşvik etmektedir. Bu iş birliklerinin süreç içinde gelişmesi ve genişlemesi ile Türkiye'nin enerji arz güvenliği ve Rusya'nın doğal gaz ihracatı talep güvenliği açısından iki ülke arasında ilişkilerde “*karşılıklı bağımlılık*” söz konusu hale gelmiştir. Buna ek olarak, 2022 yılında yeniden alevlenen Rusya-Ukrayna arasındaki askeri müdahaleler öncesinde TürkAkım projesinin hayata geçirilmesi ve Avrupa ülkelerine Ukrayna yerine Türkiye üzerinden doğal gaz akışı sağlanması arasında bir bağlantı bulunduğu söylenebilmektedir. Nitekim Rusya, enerji talep güvenliğini tehdit edecek bir atmosferde transit ülke konumundaki Ukrayna'ya herhangi bir askeri müdahalede bulunması, Rusya'nın aleyhine sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

2.1.4. Karşılıklı Bağımlılık Kavramı Üzerinden Türkiye ve Rusya İlişkileri

Soğuk Savaş'ın bittiği dönemde, Türk-Rus ilişkilerinin büyük bir çoğunluğu enerji ticareti temelinde ilerlemiştir. İki ülkenin enerji ilişkileri incelendiğinde, Türkiye'nin Rusya'dan tedarik etmekte olduğu doğal gaz ön plana çıkmaktadır. İlk olarak, Türkiye ile SSCB arasında 1984 yılında imzalanan Batı Hattı üzerinden gelen doğal gaz ithalat anlaşması, ardından Kasım 2005'ten itibaren faaliyette olan Mavi Akım ve son olarak Ocak 2020'de resmi açılışı gerçekleştirilen TürkAkım ile doğal gaz ticaret hacmi genişlemiştir.

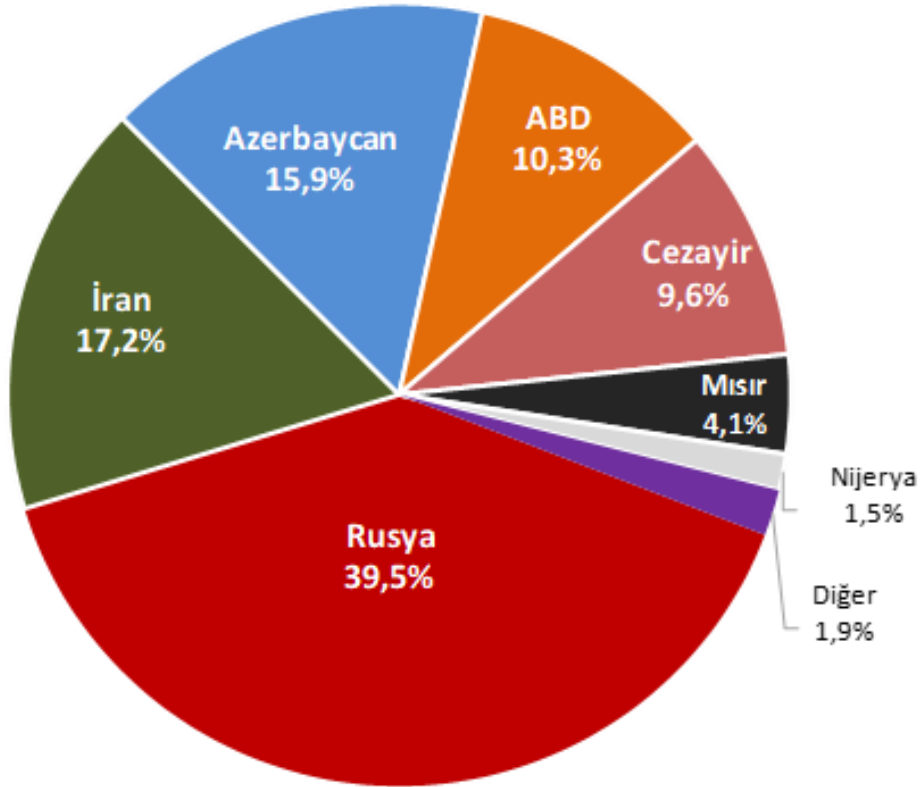
Türkiye, doğal gazı endüstriyel üretim, elektrik enerjisi üretimi ve konutlarda yoğun bir şekilde kullanmaktadır. Türkiye'nin doğal gaz tüketimi ise 2000'li yıllardan itibaren hızla artmaya devam etmiştir. Ancak, yerli enerji kaynağının mevcudiyeti ve üretim miktarları göz önünde bulundurulduğunda, %99,1 gibi yüksek bir oranda doğal gaza olan talebin ithalat ile karşılandığı görülmektedir (EPDK, 2022). Bu doğrultuda, doğal gaz kaynağı ve üretiminde talebin karşılanmasındaki yetersizlik Türkiye'yi çevresindeki ülkelerden ithalat gerçekleştirmeye itmektedir. Türkiye ile Rusya arasındaki toplam ticaret hacmi incelendiğinde başta enerji sektörü olmak üzere doğal gaz ticaretinin en büyük paya sahip olduğu görülmektedir (Yıldız, Uğur ve Durucan, 2017: 350). Enerji kaynakları ticareti ise devletler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratan en önemli alanlardan biri olduğu söylenebilmektedir.

Türkiye açısından Rusya, doğal gaz gereksiniminin karşılanması noktasında güvenilir ülkelerden biri olarak belirtilmektedir (Abbasigil, 2017). Rusya, Soğuk Savaş Dönemi'nden 2006 Ukrayna krizine kadar enerji sektöründeki üstün konumunu siyasal baskı aracı olarak kullansa da Türkiye'ye doğal gaz ithalatındaki istikrarı bu güveni pekiştirmiştir. Rusya açısından Türkiye ise, hem fazla miktarlarda doğal gaz ihracatının gerçekleştirildiği önemli bir pazar hem de üretilen doğal gazın dış pazarlara kanallanması açısından önemli bir geçiş ülkesi olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, her iki ülke de enerji alanında birbirleri için çok önemli ortaklar oldukları söylenebilmektedir. Bu duruma örnek niteliğinde, iki ülke liderleri arasında geçen söylemlerde, *stratejik ortak* ifadesinin kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Konuya her iki ülke açısından bakıldığında Türkiye perspektifinden Rusya, güvenilir bir tedarikçi konumuna gelirken; Rusya perspektifinden Türkiye ise değerli bir pazar bölgesi olarak nitelendirilmektedir (Demiryol 2018: 1445). Rusya'nın enerji talep güvenliğini sağlama konusunda Türkiye gibi önemli bir pazarı kaybetmek istemeyeceği düşünülmektedir. Nitekim, Rusya enerji ihracatında muhtemel bir düşüş gerçekleşmesi yalnızca ekonomisini değil, siyasi gücünü de etkileyebileceği belirtilmektedir. Bu durumun en temel nedeni, Rusya'nın federal bütçe gelirleri içerisinde %45 gibi yüksek bir oranının enerji kaynakları ihracatından karşılanması olarak belirtilebilmektedir (EIA, 2022).

Türkiye ile Rusya arasında özellikle doğal gaz ticaretinin doğurduğu karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki dengeler, iki ülkenin de inşa ettiği veya edeceği her bir boru hattı projesi ve imzalanan enerji anlaşması ile değişkenlik göstermektedir. Rusya'nın gelirinin büyük kısmının enerji ihracatından sağlanması, Rusya'nın yoğun olarak enerji ihraç ettiği ülkelerle ilişkilerinde karşılıklı bağımlılığın maliyetlerini belirleyen hassasiyeti ve kırılganlığı -etkilenme derecesini- arttırmaktadır (Kakışım, 2019). Aynı şekilde, enerji de dışa bağımlılığı yüksek olan, özellikle doğal gaz konusunda ithalata bağımlı olan Türkiye için de Rusya ile olan karşılıklı bağımlılık ilişkisinde mevcut durumun pazarlık gücünü azalttığı söylenebilir. Nitekim, 2022 yılı verilerine göre Türkiye'nin ithal ettiği doğal gazın kaynak ülke dağılımına bakıldığında Rusya, birinci sırada bulunmaktadır (TPAO, 2022: 45).

Şekil 3: 2022 Yılı Kaynak Ülkeler Bazında Türkiye'nin Doğal Gaz İthalatı

Kaynak: TPAO, 2022: 45

Karşılıklı bağımlılık kavramına göre, ekonomik iş birlikleri dolayısıyla yaşanması muhtemel diplomatik krizlerde ülkelerin daha birbirlerine karşı daha ılımlı politikalar izleyeceği öngörülmektedir. Bu duruma kanıt niteliğinde, 24 Kasım 2015'te Rus askeri uçağının sınır ihlali yaptığı gerekçesiyle Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürülmesi gösterilebilmektedir. Bu kriz neticesinde Rusya, öncelikle turizm ve tarım sektörleri olmak üzere Türkiye ekonomisine bazı yaptırımlar uygulamış, fakat Ukrayna ile yaşanan krizler sonrası uygulamış olduğu yaptırımlar gibi enerji akışını keserek kendi ekonomisini de olumsuz etkileyebilecek yaptırımlardan kaçınmaya çalışmıştır. (Kakışım, 2019: 83). Nitekim, enerji akışının kesilmesi Rusya'nın enerji ihracatına dayanan gelirlerini etkileyeceği düşünüldüğünde, ortaya çıkan tablonun negatif toplamı oyun olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu oyun teorisine göre, kaybeden ve kazanan taraflar bulunmaktadır; ancak işlem sonunda toplam kârın, toplam zarardan az olduğu bir ilişki türü ortaya çıkmaktadır. Böylece, tarafların birbirine ne ölçüde bağımlı olduğu, diğer bir ifadeyle, ilişkinin sona erme ihtimaline

karşı bu durumdan etkilenme dereceleri önem arz etmektedir. Nitekim doğal gaz, her iki açıdan da hassasiyetin bulunduğu bir unsurdur ancak etkilenme dereceleri her karşılıklı bağımlılık ilişkisinde olduğu gibi burada da farklılık göstermektedir.

24 Kasım 2015 tarihinde gerçekleşen "*uçak krizine*" kadar pozitif seyreden ilişkiler, krizin ardından negatif yönde bir seyir ve bunun getirisi olarak da bazı alanlarda yaptırımlar izlemiştir. Karşılıklı bağımlılık kavramı üzerinden değerlendirildiğinde, kriz sonrası yaşanan negatif atmosferin iki ülkeyi farklı derecelerde etkilediği gözlemlenmektedir. Rusya tarafından Ocak 2016'da duyurulan ekonomik yaptırımlar arasında tarım ve gıda ürünlerine ithalat yasağı getirilmiş, Türk vatandaşlarının Rusya topraklarına giriş yaparken vizeden muaf olma haklarını askıya almış ve çeşitli iş birliği toplantılarını ertelemiştir. Öyle ki, "*uçak krizi*" sonrası 160 ton gıda ürünleri gümrüklerden Türkiye'ye geri gönderilmiştir (Girit, 2016). Ancak tüm bu kararlara rağmen, iki ülke arasındaki doğal gaz ticaretine herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Rusya'nın gayri safi yurt içi hasılasına, ihracat gelirleri içerisindeki paylara ve federal bütçedeki oranlara bakıldığında, büyük bir kısmının enerji kaynaklarının; özellikle de doğal gazın oluşturması ile Türkiye'nin artan enerji talebi ve enerjide merkez ülke olma hedefi düşünüldüğünde, ilişkilerin enerji odaklı olması kaçınılmazdır. Bu bağlamda, iki ülke arasındaki ilişkilerde, enerji konusunun ön plana çıktığı görülmekte ve iki ülke arasında karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi olduğundan bahsedilebilmektedir. Nitekim, yaşanan kriz ardından Rusya tarafından sert politik söylemlerin, diplomatik görüşmelerin ertelenmesinin ve çeşitli ambargolar ve kısıtlamaların belirli konular üzerinden gerçekleştirilip, enerji konusunun ayrı bir alanda değerlendirilmesi karşılıklı bağımlılık ilişkisinin varlığından söz edilebilmesine olanak sağlamaktadır.

Liderlerin bakış açıları ve kişilik türleri devletlerin dış politika tercihlerini belirleyen en önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Güleç, 2018: 99). Dış politika kararlarının açıklanmasına yönelik ilk defa 50'li yıllarda Kenneth Waltz tarafından sözü edilen analiz yöntemleri olan birey, devlet ve uluslararası sistem bu noktada önem arz etmektedir. Nitekim, Putin ve Erdoğan'ın devletler arasındaki ilişkilerdeki bireysel bakış açıları, stratejileri, amaçlarının iki ülke arasındaki ilişkileri belirleyen önemli faktörler olduğu söylenebilmektedir. Nitekim, geçtiğimiz 10 yıl

içerisinde Türkiye ile Rusya ilişkilerine bakıldığında iki liderin gözlem ve uygulamalarına bağlı gelişme gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda, iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisi de liderlerin görüş ve davranışlarından etkilenmektedir. İki lider arasındaki ilişki dinamiklerinin Suriye krizi gibi konularda farklı görüşler barındırabileceği ve liderleri görüşleri içerisinde ideolojik farklılıklar bulunduğu söylenebilmektedir. Ancak Rusya-Ukrayna savaşı ardından Erdoğan'ın NATO'da Putin için “*dostum*” şeklinde hitap etmesi, iki ülke ilişkilerin stratejik ortaklık çerçevesinde ilerlediğinin kanıtı olarak nitelendirilmektedir (Durre, 2022). Bu doğrultuda Erdoğan, Rusya'nın Batı ittifakı içerisindeki çıkarlarını koruyan bir rol oynayarak, Ukrayna'ya askeri müdahaleleri sonrası Avrupa devletleri tarafından Rusya'ya karşı uygulanan ambargoları bir süredir asimetrik ilerleyen ilişkileri simetrik hale getirmek için kullandığı söylenebilmektedir.

24 Şubat 2022 tarihinden günümüze kadar devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı Türkiye perspektifinden değerlendirildiğinde, karşılıklı bağımlılık ilişkisinin dinamikleri daha net bir şekilde görülebilmektedir. Nitekim savaş, iki ülke arasındaki ilişkileri test etmeye zorlamıştır. Türkiye, Rus uçaklarının hava sahasından geçiş izni veren, Rus ekonomisine yönelik yaptırımlar uygulamayacağını belirten ve Rusya ile diplomatik ilişkilerini askıya almayan tek NATO üyesi ülke olarak karşımıza çıkmıştır. Buna rağmen Türkiye hem Rusya hem de Ukrayna ile diplomatik ilişkilerini canlı tutmuş ve hatta arabulucu rolü üstlenmeye çalışmıştır (Oktav, 2022). Bu duruma kanıt niteliğinde “*Tahıl Koridoru Anlaşması*” gösterilmektedir. BM ve Türkiye'nin gayretleri doğrultusunda hayata geçirilen anlaşma, savaş sonrası meydana gelen gıda krizine çözüm olmasını amaçlayarak Ukrayna tahıl gemilerinin Karadeniz'den geçiş sağlamasına Rusya'nın izin vereceğini garantilemektedir.

Rusya-Ukrayna savaşının Türkiye ile Rusya ilişkilerinde bir “*kırılma noktası*” olduğu söylenebilmektedir. Nitekim Türkiye'nin, bir NATO üye ülkesi olarak gelişen olaylar karşısında sergileyeceği duruş ve söylemleri Rusya ile ilişkilerinde bir dönüm noktası oluşturabilecek düzeyde önemli olduğu söylenebilmektedir. Bu noktada, Türk dış politika stratejilerinin başında gelen “*denge politikasını*” Avrupa devletleri ile ilişkilerini tehlikeye atmayacak şekilde Rusya ile ilişkilerini de canlı tutarak yeniden uyguladığı görülmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı

bağımlılık ilişkisi özelinde tarafların gelişen dinamikler içerisinde hangi konumda yer alacakları önem taşımaktadır. Gelişmelere verilen tepkiler ve uygulamalar tarafların karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki pazarlık maliyetlerini de belirlemektedir. Nitekim, AB tarafından, Rus doğal gazı ithalatı konusunda kısıtlama kararları doğrultusunda TAP'ın kapasitesinin arttırma düşüncesinin gündeme gelmesi, Rusya'nın karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki etkilenme derecesini ve hassasiyetini arttırırken, Türkiye'nin ise pazarlık gücünü arttırmıştır.

Türkiye ile Rusya arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisinin varlığını hissettiren diğer bir konu ise Dağlık Karabağ sorununun çözüm süreci gösterilmektedir. Ermenistan ile Azerbaycan arasında 1988 yılından itibaren süregelen bir etnik çatışma ve toprak anlaşmazlığı olarak nitelendirilen sorun, 27 Eylül 2020 tarihinde Azerbaycan ordusunun Karabağ'a gerçekleştirdiği operasyon ile son bulmaya yaklaşmıştır. Bu noktada Türkiye'nin kültürel, tarihsel ve coğrafi yakınlığı bulunan Azerbaycan'ın yanında bulunurken Rusya'nın tarihsel süreçte Ermenistan ile yakın ilişkiler yürüttüğü görülmektedir. Ancak, Türkiye'nin Dağlık Karabağ sorunu ile alakalı *“tek millet iki devlet”* olarak nitelendirilen Azerbaycan'a desteğini sürdüreceğine kesin gözüyle bakılmakta, hatta Türkiye bu desteğini NATO'da açık bir şekilde ifade etmekteydi. Dolayısıyla Rusya'nın, Türkiye gibi enerji ticareti konusunda önemli bir ortağının kararlarını göz önünde bulundurarak stratejilerini belirleyeceği söylenebilmektedir. Nitekim, Rusya'nın Ermenistan ile ortak güvenlik anlaşması olmasına rağmen, iki ülke arasındaki dengeyi korumaya çalışmış ve savaşın Ermenistan topraklarında değil, Azerbaycan'ın uluslararası arenada tanınan sınırları içerisinde gerçekleştiğini belirtmiştir. Buna ek olarak, 2020 yılında gerçekleşen Dağlık Karabağ Savaşı sonrası imzalanan *“Dağlık Karabağ Ateşkes Antlaşması”* ile Türkiye ve Rusya iş birliğiyle bölgede tarafların ateşkese uygun davranıp davranmadıklarını kontrol edilen ortak bir merkez kurulmuştur. Bu doğrultuda, Rusya'nın aslında bölgede Azerbaycan'ın lehine politikalar izlemesi, dolaylı yoldan da olsa Türkiye ile olan karşılıklı bağımlılık ilişkisinin getirilerinden biri olarak sayılabilmektedir.

2.1.5. Türkiye ile Rusya Arasında Nükleer Enerji İş Birliği ve Karşılıklı Bağımlılık İlişkisine Etkileri

Türkiye'nin enerji tüketiminde kaynak çeşitlendirmesi ve nükleer enerji kullanımı konusunda 1970'li yıllardan itibaren çalışmaları bulunmaktadır. Türkiye'nin nükleer enerji açılımı, enerji arz güvenliğini sağlama, enerji bağımsızlığını artırma ve temiz enerji kaynaklarına yönelme amacını taşımaktadır. Türkiye, enerji ihtiyacının büyük bir kısmını dışa bağımlı olarak karşılamaktadır. Nükleer enerji, yerli kaynaklara dayalı bir enerji üretim sistemi oluşturarak enerji bağımsızlığını artırmayı hedeflemektedir. Nükleer enerji, Türkiye'nin enerji portföyünde kaynak çeşitliliğini sağlayacak önemli bir unsur olması öngörülmektedir. Bugün, Türkiye'nin enerji ihtiyacının büyük bir bölümü hidrokarbon kaynaklara dayanmaktadır. Nükleer enerji, hidrokarbon kaynaklara yanı sıra yenilenebilir enerji kaynaklarıyla birlikte enerji portföyünü çeşitlendirecektir. Türkiye'nin büyüyen ekonomisi ve enerji gereksinimi, enerji üretimi kapasitesinde artış gerektirmektedir. Nükleer enerji santralleri, büyük miktarda elektrik üretebilen ve istikrarlı bir enerji kaynağı sağlayabilen projeler olarak belirtilmektedir (Furuncu, 2016).

Türkiye ve Rusya arasında nükleer enerji alanında iş birliği, yakın bir geçmişe sahiptir. İki ülke arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin nükleer enerjiyi kullanma konusundaki ihtiyaçları ve Rusya'nın bu alandaki teknoloji ve deneyimi temelinde gelişmektedir. Türkiye'nin nükleer enerjiye olan ilgisi, enerji talebinin artması ve enerji arz güvenliğini arttırmaya yönelik kaynakların çeşitlendirilmesi hedefleriyle bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Enerji arz güvenliğini sağlamak için farklı enerji kaynaklarına ihtiyaç duymakta ve nükleer enerji de bu kaynaklardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada Rusya, nükleer enerji teknolojisi ve tesisleri konusunda uzmanlaşmış bir ülke olarak Türkiye için önemli bir iş ortağı olarak belirtilebilmektedir. Nitekim, 27 bin 727 megavatlık 37 reaktörle Rusya, dünya sıralamasında beşinci sırada yer almaktadır (Kocaman, 2022).

Türkiye ile Rusya arasındaki nükleer enerji iş birliği, iki ülke arasında bir anlaşma imzalanmasıyla şekillenmiştir. 2010 yılında Türkiye ve Rusya arasında imzalanan *“Türkiye’de Nükleer Güç Santrali İnşası ve İşletilmesi Konusunda İş Birliği Anlaşması”* ile Türkiye'nin Akkuyu’da bir nükleer güç santrali inşa etmesi ve

Rusya'nın bu süreçte teknik ve finansal destek sağlaması öngörülmüştür. Temel atma töreni 3 Nisan 2018 tarihinde gerçekleştirilen Akkuyu Nükleer Güç Santrali, Türkiye'nin ilk nükleer güç santrali olacak ve toplamda dört üniteden oluşacaktır. İnşaat çalışmaları devam eden ve ilk ünitenin 2024 yılında devreye alınması planlanan proje tamamlandığında, 4800 megavat toplam kapasitesi ile enerji arzına önemli bir katkı sağlayacaktır (Aydın, 2022: 101).

Projenin ana yüklenici firması, Rusya'nın devlet kontrolündeki *Rosatom* şirketi olarak belirtilmiştir. Türkiye ile Rusya arasında, santralin Rusya tarafından işletilmesi ve %51 oranında *Rosatom*'a ait olması konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. *Rosatom*, devlete ait, projenin ana yüklenici firması olarak santralin inşası, işletim ve bakımıyla ilgili faaliyetleri üstlenmektedir. Bunun yanında Türkiye, santralde çalışacak nitelikli eleman gereksinimini karşılamak adına 2014 yılında 190 öğrenciyi Rusya'ya eğitim almaları için göndermiştir. Ayrıca, Rus mühendislerin teknik ve teorik tüm bilgi ve deneyimlerini Türk mühendislerine öğretmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da derinleşmesine katkı sağlayacağı ifade edilmektedir.

Akkuyu Nükleer Güç Santrali projesinin iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılık perspektifinden değerlendirildiğinde, ilişkinin asimetrik dengesini değiştirebilecek bir potansiyeli olduğu görülmektedir. Proje sayesinde ülkede nükleer enerji üretiminin faaliyete geçmesiyle birlikte enerji arz çeşitliliğini arttırmakta, dolayısıyla enerji tedarikinde dışa bağımlılığı azaltma potansiyeli taşımaktadır. Karşılıklı bağımlılık perspektifinden değerlendirildiğinde ise, *Rosatom*'un santralde sahip olduğu pay ve Rusya'nın diğer ülkeler ile olan ilişkilerinde enerji unsurunu bir silah olarak kullanma eğilimi göz önünde bulundurulduğunda, Rusya'nın karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki pazarlık payının güçlenmesi anlamına gelmektedir. Diğer yandan, projenin iki ülke arasındaki ekonomik ve teknolojik iş birliğini arttırmasıyla daha sağlam ve istikrarlı diplomatik ilişkilerin geliştirilmesine olanak sağlayacağı da söylenebilmektedir. Buna ek olarak Türkiye'nin proje sonunda nükleer enerji konusunda elde edeceği bilgi birikimi ve nitelikli mühendisler sayesinde yeni projeleri hayata geçirecek yeterliliğe ulaşması düşünülmektedir. Dolayısıyla, uzun vadede Rusya ile nükleer enerji alanında gerçekleştirilen ortaklığın Türkiye'nin enerji arz güvenliğinin artması ve enerjide dışa bağımlı yapısının azalmasıyla sonuçlanabileceği söylenebilmektedir.

BÖLÜM III

3.1. KARŞILIKLI BAĞIMLILIKTA DENGELER: TANAP VE TÜRKAKIM

Devletlerin enerji arz güvenliğini sağlamaları için alacağı kararlar enerji diplomasi hedefleri ve stratejilerinin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, enerji kaynakları çeşitlendirmesi, depolama alanlarının genişletilmesi, enerji ticareti anlaşmalarının yenilenmesi ve enerji arzının karşılanacağı yeni projeler oluşturulması gibi unsurlar önem taşımaktadır. Coğrafi faktörlerin yeterlilikleri de göz önünde bulundurularak, enerji kaynağı zengini ve fakiri bölgeler arasında enerji transfer sağlanmasına olanak veren en etkili nakil yöntemlerinden biri boru hattı projeleri olarak belirtilmektedir. Boru hattı projeleri, bir veya birden çok devlet topraklarından geçebilen, uzun vadeli enerji ticareti sağlayan, nispeten diğer nakil yöntemlerinden daha güvenilir bir enerji ticaret yöntemi olarak değerlendirilmektedir (Şahin, 2020).

Türkiye ile Rusya arasındaki doğal gaz ticaret ilişkileri, Türkiye'nin doğal gaza duyduğu ihtiyacın artış göstermesiyle paralellik göstererek ilerlemiş ve genişlemiştir. İki ülke arasında Batı Hattı dışında doğrudan doğal gaz akışı sağlanan ve ikili ilişkilerin derinleşmesine olanak sağlayan ilk proje olan Mavi Akım, 17 Kasım 2005 tarihinde resmen açılmıştır (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, t.y.). Mavi Akım, yalnızca Türkiye'nin doğal gaz talebini karşılamak adına gerçekleştirilen bir boru hattı projesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonraki süreçte, Türkiye'nin doğal gaz tüketiminin kademeli olarak artış göstermesi ve Rusya'nın Avrupa bölgesine doğal gaz tedarikinde yeni bir rota arayışı yeni bir projenin meydana getirilmesini gerektirmiş ve böylece TürkAkım projesi gündeme gelmiş ve hayata geçirilmiştir.

Türkiye'nin enerji arz güvenliğini sağlamak ve korumak noktasında kaynak ülke çeşitlendirmesine gitmesi farklı bölgelerden doğal gaz temin etmesi ile sonuçlanmıştır. Tarihsel, kültürel ve coğrafi yakınlıkların ön planda olduğu Azerbaycan ise Türkiye'nin doğal gaz da kaynak ülke çeşitlendirmesine olanak sağlayan bir diğer en önemli enerji ticaret ortaklarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, İki ülke arasında 2006 yılında faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE) ile Şahdeniz Gaz Sahası'ndan çıkartılan doğal gaz Türkiye topraklarına

ulaşmıştır. Bu boru hattının kapsamının genişletilmesi, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini artırması ve Azeri doğal gazının Avrupa bölgesine ulaştırılmasını sağlamak adına ise TANAP ve TAP projeleri ile mümkün olmuştur.

Türkiye ile Rusya arasındaki enerji ticaretinden meydana gelen karşılıklı bağımlılık ilişkisinde iki ülke arasındaki dinamikler, Türkiye topraklarında faaliyete geçen her bir doğal gaz boru hattı projesi tarafından etkilenmektedir. Karşılıklı bağımlılık kavramının temelinde bulunan asimetrik denge düşünüldüğünde, Türkiye'nin kaynak ülke çeşitlendirmesi ve Avrupa bölgesine doğal gaz transfer sürecinde farklı bir ülke ile proje geliştirilmesi, Rusya'ya karşıt bir enerji kartı oluşturmaya olanak sağlamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, TANAP ve TürkAkım projelerinin tarihsel süreçlerinden, meydana getirilmelerindeki amaçlardan bahsedilecek ve bu projelerin, Türkiye ile Rusya arasındaki karşılık bağımlılık ilişkisine olan etkileri tartışılacaktır.

3.1.1. Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı (TürkAkım)

Batı dünyası ile Rusya arasındaki ilişkiler, 2013 yılında Ukrayna'da başlayan iç savaş ve Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesinin ardından bozulmuş ve Güney Akım projesi iptal edilmiştir. Güney Akım projesinin, Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacını karşılamak amacıyla Karadeniz'de suyun altından doğrudan Bulgaristan'a ulaştırılacak şekilde planlanan proje, Avrupa Birliği'nin yaptırım politikaları nedeniyle reddedilmiştir (Furuncu, 2018).

Türkiye ve Rusya'nın en önemli iş birliklerinden biri Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı olarak belirtilmiştir. Projenin ortaya çıkmasının en büyük nedenlerinden biri AB'nin uyguladığı yaptırımlar ve Güney Akım projesinin iptal edilmesi olarak söylenebilmektedir. Rusya, Güney Akım projesinin rafa kaldırılmasının ardından kısaca "*TürkAkım*" olarak adlandırılan yeni proje kapsamında boru hattını Türkiye'ye yönlendirmeyi tercih etmiştir. 2013 yılında Ukrayna'da yaşanan bu çatışmanın ardından AB ve ABD'nin Rusya'ya ticaret ambargosu koyması Rusları bu tercihi yapmaya zorlamıştır.

Türkiye açısından TürkAkım, enerji üssü olma hedefinin yanı sıra ticari merkez olma yolunda önemli bir adım olarak ifade edilmektedir. Türkiye, bu boru hattı ile

güvenli bir liman olmayı hedeflemekteydi. Ancak, Rusya ile Ukrayna arasında gerçekleşen krizlerin ardından Avrupa ülkeleri, Rusya'nın merkezinde yer aldığı enerji kaynaklarına olumlu bakmamaktadır. Türkiye'nin Rus savaş uçağını düşürdükten sonra yaşanan gerilim Avrupa'nın endişelerini bir nevi haklı çıkartmıştır. Ancak “uçak kriziyle” kesintiye uğrayan ekonomik ve siyasi ilişkiler, bir yıl sonra cumhurbaşkanları toplantısıyla yeniden canlanmış ve TürkAkım, 1 Aralık 2014 tarihli Putin'in Türkiye ziyaretinde Güney Akım'a alternatif olacak şekilde tekrar gündeme gelmiş, 2016 yılında anlaşma imzalanmış ve 2017'de inşasına başlanmıştır. TürkAkım, Rusya'dan başlayıp Karadeniz'in altından geçerek Kırklareli'nin Kıyıköy beldesinde karaya ulaşacak şekilde inşa edilmiştir. Putin ve Erdoğan, 8 Ocak 2020 tarihinde TürkAkım'ın resmi açılışını gerçekleştirmiştir.

Şekil 4: Türk Akım Boru Hattı Projesi

Kaynak: Turk Stream. <https://turkstream.info/tr/project/>. [Erişim: 25.04.2023]

TürkAkım, iki açık deniz hattı ile yıllık 31,5 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesine sahip bir boru hattı projesidir. Birinci hat ile Türkiye'ye, ikinci hat ile Güney ve Güneydoğu Avrupa'daki tüketicilere doğal gaz arzı planlanmıştır (Kılıç, 2022). TürkAkım boru hattı ile Rus doğal gazı Avrupa'nın sadece güneyine değil doğusuna da taşınması planlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye, Rusya ve AB'nin arz güvenliğinin sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. TürkAkım, Türkiye'nin artan enerji ihtiyacını etkin bir şekilde karşılamış ve dış politikada etkin rol oynamıştır.

Rusya, TürkAkım ile Ukrayna'yı pas geçerek Türkiye üzerinden Avrupa'ya gaz arzını gerçekleştirmeyi hedeflemekteydi. TürkAkım, Türkiye ve Avrupa'ya yönelik enerji tedarikinin güvenilirliğini -enerji arz güvenliğini- sağlamak ve Türkiye'nin artan enerji ihtiyacını karşılamak için önem arz eden bir projedir. TürkAkım ile 1987 yılından itibaren Ukrayna üzerinden Türkiye'ye ulaşan mevcut Batı Hattı iptal edilmiş, gaz akışı ters çevrilmiş ve böylece Ukrayna saf dışı bırakılmıştır (Sarıkaya ve Öztopal, 2022). İlk olarak Yunanistan üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması planlanan proje, ABD ve AB'nin muhalefeti nedeniyle Bulgaristan'a entegre edilmiştir. TürkAkım sayesinde boru hattında üçüncü kişiler doğal gaz kesintisine neden olamamaktadır. Türkiye'nin jeostratejik konumuna göre rekabetçi fiyatlardan faydalanmasını sağlamaktadır. Böylece, Batı ile Rusya arasındaki gerilimden fayda sağlayan taraf Türkiye olmaktadır (Güneş ve Arslan, 2018).

Rusya'nın enerji politikasında uyguladığı doğal gaz stratejine bakıldığında küresel enerji pazarında ağırlığını ve bölgedeki hegemonyasını korumak olduğu görülmektedir. Rusya ekonomisi, 2013 Ukrayna krizi sonrasında AB ve ABD tarafından uygulanan ambargolar nedeniyle önemli kayıplar yaşamıştır. Enerji talebinin çoğunluğunu Rusya'dan karşılayan AB'nin enerji ihtiyacını çeşitli kaynak ve yollarla karşılama girişimleri Rusya'yı rahatsız etmiştir (Güneş ve Arslan, 2018). TürkAkım doğal gaz boru hattı bu noktada Rusya için önemli bir enerji güzergahı haline gelmiştir.

TürkAkım ile Türkiye'nin de doğal gaz ihtiyacı karşılanması planlanmıştır. Doğal gaz ihtiyacının %99,1 gibi büyük bir oranını ithal ederek karşılayan Türkiye için, projenin hem fırsatlar hem de tehlikeler doğurmaktadır. Transit ülke statüsünde bu enerjiyi Avrupa ülkelerine aktarmada köprü görevi görmesi Türkiye'nin stratejik konumu dolayısıyla fırsatlar yaratırken, doğal gaz özelinde artan enerji talebini halihazırda büyük oranda ithal edilen Rus doğal gazı ile karşılaması Rusya'ya enerji konusundaki bağımlılığı arttırıp enerji arz güvenliğini tehdit eden bir unsur haline getirebilmektedir.

Proje faaliyete geçtikten sonra Türkiye'nin Rus doğal gazına halihazırda olan bağımlılığı konusunda Türkiye'nin daha da fazla bağımlı olacağına dair görüşler ortaya çıkmıştır (İlter ve Kınık, 2017). Ayrıca, Rusya'dan doğrudan gaz akışı sağlanan

Mavi Akım'ın yanı sıra fazladan bir projeye ihtiyaç olup olmadığı konusunda belirsizlikler oluşmuştur. Rusya perspektifinden ise, transit ülke konumundan dolayı Avrupa'ya gaz ulaştırmada büyük ölçekte sorun yaşadığı Ukrayna'nın devre dışı bırakılması ve özellikle Balkan ülkelerine gaz ulaştırmada güvenli bir rota çizmesi nedenleriyle TürkAkım, Rusya'nın enerji talep güvenliğini sağlamada önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

3.1.2. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)

TANAP, Azerbaycan'ın en büyük doğal gaz sahası olan Şahdeniz Gaz Sahası'ndan çıkartılan Azerbaycan gazının, ilk etapta Türkiye'ye, ardından ise Avrupa bölgesine transfer edilmesi adına faaliyete giren Güney Gaz Koridoru (GGK) projesinin Türkiye etabını oluşturmaktadır. Bölgeden çıkartılan doğal gazın Türkiye'ye transfer edilmesi Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ile gerçekleştirilmekte ve TANAP üzerinden Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı'na (TAP) eklenerek Avrupa bölgesine ulaştırılmaktadır (Budak, 2017). TANAP, 30 Haziran 2018 tarihinde resmen faaliyete geçmiş, projenin Avrupa ayağını oluşturan TAP ise Ocak 2021'de Türkiye-Yunanistan Enterkoneksiyonu üzerinden İtalya'ya ulaşacak şekilde gaz transferi gerçekleşmiştir.

2018 yılında TANAP'ın faaliyete geçmesiyle Türkiye'nin Rus doğal gazına olan bağımlılığı 2017'de %52 iken, 2019 yılında %34'e gerilemiştir (EPDK, 2018; EPDK, 2020). Mart 2020 tarihinde ise Azerbaycan'dan ithal edilen gaz miktarı, Rusya'dan fazla olmuştur. Bu tarihte ithal edilen doğal gazın kaynak ülke dağılımında Azerbaycan %23,5, Rusya ise %9,9 paya sahip olmuştur (EPDK, 2020). Dolayısıyla, tükettiği doğal gazın büyük bir bölümünü Rusya'dan karşılamak zorunda olan Türkiye açısından, TANAP ile enerji arz güvenliğini sağlama noktasında kaynak çeşitlendirme stratejisi ile büyük bir avantaj elde edildiği söylenebilmektedir. Buna ek olarak, TAP ile kaynak çeşitlendirme yoluyla enerji arz güvenliğini sağlama noktasında Avrupa'nın da Türkiye gibi Rus doğal gazına olan bağımlılığını azaltma konusunda büyük bir adım olarak nitelendirilmektedir (Tokyay, 2020).

Avrupa ülkeleri muhtemel doğal gaz krizlerinden kaçınmak ve Rus doğal gazına olan bağımlılıklarını düşürmek için Orta Asya ve Kafkasya bölgesinden doğal gaz

temini için projeler geliştirmektedir. Bu durum, enerji arz ve talebi kapsamında bir rekabet ortamı oluşturmaktadır (Furuncu, 2018). Rusya'nın Ukrayna'ya karşı 24 Şubat 2022 tarihinde başlayan askeri müdahalesi ile girilen süreç sonrası, Avrupa'nın Rus doğal gazına karşı aldığı yaptırım kararları ile projenin önemi bir kez daha artmıştır. Avrupa, enerji arz güvenliğinin sağlanması noktasında ve daha bağımsız hareket edebilmek adına TAP ile yatırım kanalları açmıştır. Türkiye-Yunanistan Enterkoneksiyonu üzerinden bağlanan TAP, Şahdeniz Gaz Sahası'ndaki doğal gazı Avrupa'ya taşımak üzere Kuzey Yunanistan, Arnavutluk ve Adriyatik Denizi'ni geçerek Güney İtalya'da karaya çıkmakta ve buradan İtalya doğal gaz ağına entegre edilmektedir.

Şekil 5: Güney Gaz Koridoru

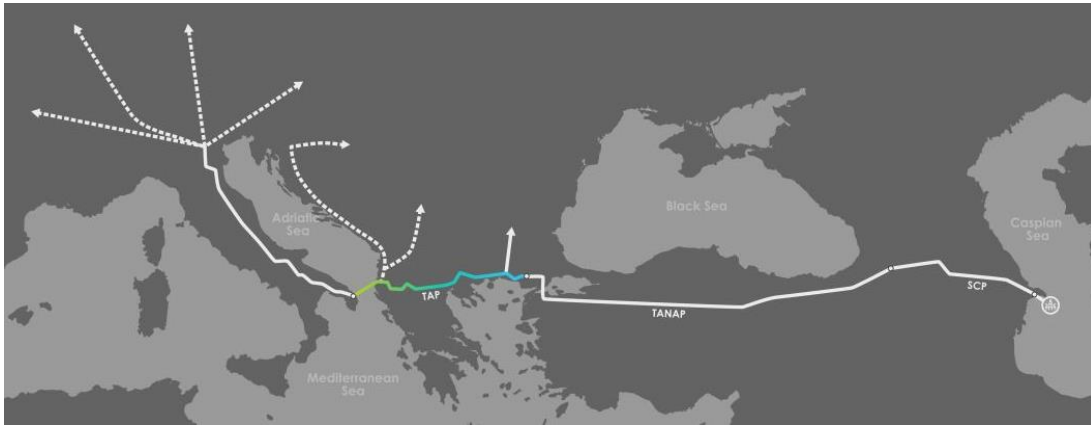

Kaynak: TAP, <https://www.tap-ag.com/about-tap/the-big-picture> [Erişim: 22.01.2023]

Dünya nüfusu arttıkça ve devletlerin endüstrileşmeye bağlı gelişmişlik seviyesi yükseldikçe enerji kaynaklarına olan talep hızla artmaktadır. Avrupa ülkelerinin gelişmişlik seviyeleriyle paralel ilerleyen enerji kaynakları gereksinimi zamanla artış göstermiştir. Bu gereksinimi karşılayacak düzeyde yeterli enerji kaynaklarına sahip olmayan Avrupa devletlerinin enerji kaynakları bakımından dış pazarlara bağımlı oldukları gözlemlenmektedir. Eurostat verilerine göre 2020 yılında AB ülkeleri %57,5 oranında hidrokarbon enerji kaynakları temininde dışa bağımlıdır. Bu oran içerisinde doğal gazın payı ise diğer tüm enerji kaynaklarından daha fazladır. 2021 yılında AB ülkeleri kullanılan doğal gazın %83'ünü ithalat ile sağlamıştır (Eurostat, 2022). Yine Eurostat verilerine göre, Avrupa Birliği üye ülkeleri tüm enerji ihtiyacında %24,4 oranında Rusya'ya bağımlı durumdadır (Eurostat, 2020). Aynı rapora göre, Avrupa ülkeleri tarafından 2020 yılında ithal edilen doğal gazın kaynak ülke dağılımına bakıldığında, %46,1 ile Rusya birinci sırada yer almaktadır (Eurostat, 2021).

Güney Gaz Koridoru, “Enerjide kilit ülke Türkiye” ilkesiyle faaliyetlerini sürdüren ve özellikle son yıllarda önemli bir büyüme kaydeden Türkiye’nin enerji sektörünü güçlendirmenin yanı sıra Azerbaycan’ı Avrupa ülkelerine doğal gaz temin eden önemli ortaklardan biri haline getirmektedir. Nitekim Şahdeniz Gaz Sahası, 1,2 trilyon metreküplük ispatlanmış kaynak miktarı ile dünyada kanıtlanmış en önemli doğal gaz rezervinden biri olarak belirtilmektedir. Bu doğrultuda, TANAP ve TAP projeleri Türkiye için olduğu kadar global enerji piyasaları bakımından önemi bulunmaktadır.

Şekil 6: Trans Adriyatik Boru Hattı

Kaynak: TAP, <https://www.tap-ag.com/about-tap/the-big-picture/the-southern-gas-corridor> [Erişim: 22.01.2023]

13 Mart 2023 tarihinde, TAP İtalya Genel Müdürü Luca Schieppati tarafından yapılan açıklamada, TAP ile gelen doğal gazın, Bulgaristan’ın toplam gaz ihtiyacının %30’unu, Yunanistan’ın %20’sini ve İtalya’nın ise %10’unu karşıladığını ifade edilmiştir (Caucasus Watch, 2023). Bu doğrultuda TAP, Balkan ülkelerinin gaz talebini karşılama konusunda Rus doğal gazına alternatif olacak önemli bir proje olarak belirtilmektedir. AB Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen yaptığı bir açıklamada ise projenin Bulgaristan ve Güneydoğu Avrupa için yeni bir dönemin başlangıcı olduğunu ve Avrupa bölgesi için Rus doğal gazı bağımlılığından kurtuluşu olabileceğini ifade etmiştir (Euronews, 2022). Bunun yanı sıra, Bulgaristan %80 gibi yüksek bir oranla doğal gaz gereksinimini Rusya’dan karşılarken, 2021-2022 Rusya-Ukrayna Krizi ardından uygulanan ekonomik yaptırımlar neticesinde, Rus doğal gazına duyulan ihtiyacın TAP ile en aza indirilmesinin mümkün olabileceği vurgulanmıştır (Euronews, 2022).

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın kurucusu olan Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAS), TANAP projesinde %30, Güney Gaz Koridoru A.Ş. %51, BP %12 ve SOCAR Turkey Enerji A.Ş. %7 oranlarında paya sahiptir (TANAP, t.y.). TANAP ile transfer edilen doğal gazın ilk açıldığı Haziran 2018 tarihinden itibaren Türkiye kendi tüketiminde kullanmak üzere 20,5 milyar metreküp doğal gaz taşınırken; TAP ile 31 Aralık 2020 tarihinden bu yana 19,5 milyar metreküp doğal gaz Avrupa pazarlarına tahsis edilmiştir (Cevrioğlu, 2023). Bu doğrultuda Türkiye, neredeyse kendi pazarında kullanmak için satın aldığı doğal gaz miktarını Avrupa ülkelerine pazarlamaktadır. Bu bağlamda, sahip olunan pay ile Türkiye'nin Avrupa'ya transfer edilecek olan doğal gazda fiyat belirleme ve her bir metreküpten belirli bir kazanç sağlaması ile Türkiye, transit ülke konumundan enerji merkezi hedefine yaklaşmaktadır.

3.1.3. Türkiye ile Rusya Karşılıklı Bağımlılık İlişkisinde TANAP ve TürkAkım'ın ve Etkileri

TANAP ve TürkAkım uluslararası ilişkilerde enerji jeopolitiğinin dengelenmesini sağlayan projeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya'nın enerjiyi uluslararası dış politika aracı olarak etkin kullanmasına karşılık TANAP, enerji dengesini korumayı amaçlayan bir boru hattı projesi olarak değerlendirilmektedir. Türkiye ve Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğine ve dengeli bir politika oluşturulmasına önemli katkı sağlayan TANAP, olası Rus baskıları ve krizleri sırasında arz güvenliğini oluşturan AB destekli bir proje olarak değerlendirilmektedir (Ultan ve Saygın, 2022: 105). Diğer yandan TürkAkım ise Türkiye ile Rusya'nın tarihten bu yana etkisini gösteren enerji ticaretindeki iş birliğinin bir getirisi olarak nitelendirilmektedir.

Rusya, enerji kartını diplomatik ilişkilerinde kullanması ve “*yakın çevre politikası*” ile uluslararası ilişkilerdeki statüsünü etkili bir biçimde korumaktadır. Rusya ile Ukrayna arasında gerçekleşen krizler sonrası Rusya'nın doğal gazı siyasi bir silah şeklinde kullanması ilk etapta TürkAkım ile ilgili olumsuz düşünceleri arttırmıştır. Nitekim, 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesiyle girilen süreçte, Avrupa ülkelerinin karşılaştığı enerji krizleri bu konunun önemini vurgulamaktadır. Batı Hattı, Rus doğal gazını Ukrayna üzerinden Avrupa ülkelerine

ulaştıran eski bir boru hattı olarak uzun bir süre boyunca faaliyette kalırken TürkAkım ile bu hat iptal edilmiş ve Türkiye üzerinden Balkan ülkelerine gaz akışı sağlanmaya başlamıştır (Sarıkaya ve Öztopal, 2022: 1026). Bu doğrultuda Rusya için TürkAkım, Avrupa doğal gaz pazarına süregelen siyasi krizler ve çatışmalar yaşadığı Ukrayna yerine güvenilir bir “*stratejik ortak*” olan Türkiye üzerinden erişim olanağı sağlamaktadır.

Türkiye ile Rusya arasında doğrudan gaz akışı sağlanan TürkAkım, doğal gaz konusunda dışa bağımlı bir profili olan Türkiye açısından çeşitli sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçlar iki ülkenin farklı perspektiflerinden incelenecektir. Türkiye’nin artan enerji talebi ve doğal gaz kullanımının yaygınlaşması göz önünde bulundurulduğunda, Mavi Akım ve TürkAkım gibi transit ülkelerin olmadığı, doğrudan gaz akışının sağlanabildiği projeler ile günlük hayatın devamı ve endüstri için gerekli olan enerji kaynaklarının kesintisiz tedariki konusunda enerji arz güvenliğinin unsurlarından olan elde edilebilirlik ve ulaşılabilirlik açısından önem taşımaktadır. Ancak enerjide, özellikle de doğal gazda ithalatın yüksek oranda olması ve doğal gaz tedarik edilen ülkeler arasında genel çerçevede Rusya’nın birinci sırada olması, Türkiye’nin Rus doğal gazına olan bağımlılığını arttıracakı söylenebilmektedir. Bunun sonucu olarak, Türkiye’nin Rusya ile olan karşılıklı bağımlılık ilişkisinde, Rusya’ya karşı pazarlık payının azalacakı belirtilebilmektedir.

Ukrayna ile Rusya arasında Şubat 2022 tarihinden itibaren devam eden çatışmalar doğrultusunda Rusya, en büyük doğal gaz pazarı olan Avrupa bölgesinde doğal gaz konusundaki hakimiyetini korumayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Putin, Ekim 2022 tarihinde Türkiye’yi bir enerji “*Hub*”ı haline getirmeyi amaçladığını belirten açıklamada bulunmuştur. Dolayısıyla Rusya, TürkAkım sayesinde Türkiye’yi Avrupa’ya açılan güvenilir bir doğal gaz tedarik köprüsü olarak görmektedir. Bu durum, Türkiye’nin elini güçlendirmekte ve ikili ilişkilerde doğabilecek herhangi olumsuz bir durumda Türkiye’ye pazarlığını yapabileceği bir alan oluşturmaktadır.

Rusya perspektifinden, TürkAkım ile en büyük gaz ihracatçısı konumundaki Avrupa ülkelerine güvenilir bir nakil ağı ile tedarik sağlayabileceği ve böylece enerji talep güvenliğini arttırabileceği öngörülmektedir. Ancak, Rusya ekonomisinin büyük bir kısmını enerji ihracatının oluşturması ve bu oranların içerisinde doğal gaz payının

yüksek oluşu, Rusya'nın bu konuda hassas davranmasına neden olmaktadır. Karşılıklı bağımlılık perspektifinden, Rusya'nın TürkAkım ile Türkiye'ye olan doğal gaz ihracatının artış göstereceği ve özellikle Balkan ülkelerine doğal gaz akışında projenin başat öneme sahip olması, Türkiye ile olan ilişkisinde pazarlık maliyetini azaltacağı söylenebilir. Bunun en büyük nedeni, geçmişte Ukrayna üzerinden Avrupa ülkelerine gaz akışı sağlayan Batı Hattı'nın devre dışı bırakılıp, Türkiye üzerinden Balkan ülkelerine gaz tedariki sağlanması olarak söylenebilmektedir. Dolayısıyla, iki ülke arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinde Rusya'nın Türkiye'ye karşı olan hassasiyetini arttırdığı söylenebilmektedir.

2018 yılında TANAP'ın resmen faaliyete geçmesiyle birlikte Türkiye'nin Rus doğal gazına olan bağımlılığında genel anlamda dereceli bir azalış gözlemlenmektedir. 2018, 2019 ve 2020 yıllarında Rusya'dan temin edilen doğal gaz miktarı giderek azalırken, Azerbaycan'dan temin edilen doğal gaz miktarı artmıştır (TPAO, 2019; TPAO, 2020; TPAO, 2021). Her ne kadar Türkiye tarafından ithal edilen doğal gazın kaynak ülke dağılımına bakıldığında Rusya birinciliği korusa da uzun vadede Rus doğal gazına olan bağımlılığın azaltılması konusunda önemli bir adım olarak görülmektedir. Buna rağmen, 2021 yılında Rusya'dan ithal edilen doğal gaz miktarından bir artış görülmektedir. Bu durumun nedenleri arasında Azerbaycan ile imzalanmış olan 6,6 milyar m³/yıl kontratın Nisan 2021'de süresinin bitmesi olarak belirtilebilmektedir. Azerbaycan'dan ithal edilen doğalgaz miktarı bir önceki seneye göre 2,73 milyar m³ azalmış, bu da Rusya'dan ithal edilen doğal gaz miktarında artışa neden olmuştur. Diğer bir nedeni ise, 2021 yılında Covid-19 salgını etkilerinin hafiflemesiyle ekonomik büyümenin hızlanması ve artan sanayi üretimi doğal gaza olan talebin yükselmesi olarak belirtilebilmektedir (Göksedef, 2021). 2022 yılında ise bu durum eski düzene geri dönüp Rusya'nın payı bir önceki yıla göre %44,9'dan %39,5'e düşmüş; Azerbaycan'ın payı ise %15'ten %15,9'a yükselmiştir (TPAO, 2022: 45).

TAP ile Avrupa'ya gaz akışında alternatif bir güzergâh oluşturulması hem Türkiye'nin hem de Avrupa ülkelerinin enerji arz güvenliğini arttırmaktadır. Rus medyası incelendiğinde, TANAP ile TAP'ın bir bakıma Rusya'nın Ukrayna'ya karşı gerçekleştirdiği strateji ile benzer özelliklere hizmet edebileceğinin altı çizilmektedir.

Bunun yanı sıra, TANAP'ın, Rusya açısından komşu ülkeleri ile arasında doğabilecek bir krizde Rusya için bir fırsat doğuracağı düşünülmektedir. Nitekim, Avrupa ülkelerine doğal gaz tedarikinde gerekli altyapıya sahip Türkiye, gelecekte Rusya'nın da faydalanabileceği yedek bir hat olarak görülmektedir.

Güney Gaz Koridoru, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini arttırmakla birlikte en büyük doğal gaz ithalatı gerçekleştirilen ülke konumundaki Rusya ile olan ilişkilerini belirleyici bir hamle olarak görülmektedir. Nitekim, Türkiye, devamlı artış gösteren doğal gaz ihtiyacının bir bölümünü Şahdeniz Gaz Sahası'ndan çıkartılan doğal gazın SCP üzerinden TANAP'a entegre edilmesi ile karşılamaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye, Azeri doğal gazının Avrupa ülkelerine transfer edilmesi konusunda da TAP ile stratejik bir avantaj sağlayıp, gerçekleştirilen doğal gaz ticaretinden transfer geliri de sağlayabilmektedir. Bu durum, Rusya ile karşılıklı bağımlılık ilişkisinde Türkiye'ye belirli noktalarda avantaj sağlayarak ilişki içerisindeki pazarlık gücünü arttırmaktadır.

Tüm değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda, Türk-Rus ilişkilerine TANAP ve TürkAkım projelerinin çeşitli konularda etki edebileceği görülmektedir. Türkiye'nin gerçekleştirdiği projeler ile genel çerçevede birçok alanda fayda sağlayabileceği söylenebilirken hala Rusya'nın en fazla oranda doğal gaz ithalat ettiği ülke konumunda olduğu unutulmamalıdır. 10 yıllık veriler incelendiğinde, Türkiye'nin Rus doğal gazına gereksinim duyduğu ve kısa vadede bu durumun değişmeyeceği söylenebilmektedir. Ancak, "*karşılıklı bağımlılık*" kavramı Türkiye ile Rusya ilişkilerini açıklama konusunda bu noktada önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Kavramın doğası gereği tarafların eşit bir şekilde birbirlerine bağımlı olduğu bir ilişki türü neredeyse imkânsız olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, ilişkideki asimetri, tarafların birbirlerine hangi konularda bağımlı olduklarına da ışık tutmaktadır. TANAP ve TürkAkım, Türkiye ve Rusya diplomatik ilişkilerine uzun vadede olumlu çıktılar sunmaktadır. Karşılıklı bağımlılık perspektifinden ise, bu iki projenin hayata geçmesi ile daha önceki süreçte Türkiye'nin gaz bağımlılığı nedeniyle Rusya'nın daha fazla ağırlığının hissedildiği karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki dinamikler, Rusya tarafından ilişkinin hassasiyetinin daha fazla hissedileceği ve Türkiye için de ilişkideki pazarlık gücünü arttıracak sonuçlar doğurmaktadır.

SONUÇ

Enerji, geçmişten bu yana birçok alanda hem iş birliklerinin hem de çatışmaların ana teması olmuştur. Ülkelerin kalkınma ve sanayileşme sürecinde enerji kaynaklarına duyulan ihtiyaç sürekli artmış ve bu durumun ülkelerin dış politikalarını etkileyerek ayrı bir diplomasi dalı olarak karşımıza çıkmasına neden olmuştur. Enerji ihtiyacının kesintiye uğramadan karşılanması ülkeler için sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirmesi açısından önem arz eden bir dış politika amacına dönüşmüştür. Günümüz diplomasi ilişkileri dikkate alındığında enerjinin oldukça geniş bir etki alanına sahip olduğu ve enerji diplomasisi kavramının akademik çalışmalarda alanını genişlettiği görülmektedir. Devletlerin enerji diplomasisi içerisindeki kısa ve uzun vadeli hedefler ve stratejilere bağlı olarak gelişen değişiklikler, siyasi ve ekonomik alanları da önemli ölçüde etkilemektedir. Devletlerin enerji kaynağı gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik kaygıları ise enerji güvenliği kavramını meydana getirmiştir. Günlük hayatın devamı ve üretim faaliyetlerin sürekliliğin sağlanması noktasında ülkeler enerji güvenliğini sağlamak durumundadır. Enerji güvenliği üretici, tüketici ve bunların arasında yer alan transit ülkeler açısından farklı algılanmaktadır. Enerji kaynağına gereksinimi olan ve bu kaynakları farklı aktörlerden temin eden bir ülke için enerji arz güvenliği söz konusu iken; ihtiyaç fazlası enerji kaynaklarını diğer ülkelere ihraç eden bir ülkeler için enerji talep güvenliği önem arz etmektedir.

Uluslararası ilişkilerde tarihi süreçte ekonomik, teknolojik ve siyasal gelişmelerin etkisiyle güvenlik kavramının tanımı ve kapsamı genişlemiştir. Enerji güvenliği kavramı, Sanayi Devrimi ile başlayan süreçte enerji fakiri ülkeler için enerji kaynaklarına gereksinimlerinin artmasına; enerji zengini ülkelerin ise enerji ihracatının milli gelirde önemli bir bölümünün oluşturmaya paralel şekilde çeşitlenen güvenlik algılamaların içerisinde kendisine yer edinmiştir. Enerji arz güvenliği, ülkenin/bölgenin enerji talebinin “*güvenilir, ekonomik ve sürdürülebilir bir şekilde tedarikinin sağlanması*” anlamına gelmektedir. Bu durum, “*enerji arzının çeşitliliği, kaynakların güvenilirliği, üretim kapasitesi, iletim hatları ve depolama kapasitesi*” gibi faktörlerin yanı sıra, enerji arzında “*çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği*” açısından da ele alınması gereken bir konudur. Enerji arz

güvenliğini arttırmaya yönelik ülkelerin enerji diplomasisi uygulamaları, enerji arzını kesintiye uğratacak “doğal afetler, siyasi çekişmeler, terörizm, teknolojik arızalar” ve benzeri beklenmedik durumlara karşı önlem alınmasını sağlamaktadır. Enerji kaynaklarına ihtiyacı olan ve enerji arz güvenliği sorunu yaşayan ülkelerin aksine rezerv bakımından zengin ve ihtiyaç fazlası enerji kaynağını ihraç eden ülkeler için enerji talep güvenliğini sağlamak söz konusu olmaktadır. Enerji talep güvenliği, tedarik eden ülkeler tarafından üretilen enerji kaynaklarına “rekabetçi piyasa fiyatları üzerinden istikrarlı bir talebin varlığı” olarak belirtilebilmektedir.

Enerji güvenliği kavramı Türkiye ile Rusya arasındaki etkileşimleri de şekillendirmektedir. Doğal gaz, iki ülkenin arz ve talep eksenli enerji ticaretinde önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim, Türkiye’nin doğal gaz ithalatı içerisinde son 10 yılın verilerine göre Rusya birinci sırada yer almaktadır. Diğer yandan, Rusya’nın doğal gaz ihracatı konusunda Türkiye önemli bir ithalatçı statüsündedir. Nitekim, 2021 yılında %13 pay ile Almanya’dan sonra ikinci sırada bulunmaktadır (Statista, 2023). İki devletin karşılıklı bağımlı ilişkileri, imzalanan ticaret ve enerji projesi anlaşmaları ile genişlemiştir. Türkiye, enerji ticaretinde transit bir ülke statüsünde bulunduğu için üretici ve tüketicilerle birlikte iş birlikleri geliştirmek zorundadır. Türkiye, Ukrayna meselesi kapsamında Avrupa ülkeleri ile enerji ticaretinin devamını garanti altına alacak ve Rusya’nın yerine geçebilecek bir güzergâh olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada, Türkiye’nin coğrafi konumunun getirmiş olduğu jeopolitik avantajın önemi ön plana çıkmaktadır.

Jeopolitik kavramı, bir coğrafi bölgenin etkileşimlerinin diplomasi üzerindeki etkisini ve bunun sonucunda ortaya çıkan güç mücadelesine işaret etmektedir. Dünya üzerindeki enerji kaynaklarının asimetrik bir şekilde dağılışı uluslararası arenadaki güç dengesini de doğrudan etkilemektedir. Ülkelerin bulundukları coğrafyada zengin enerji kaynaklarının bulunması jeopolitik bir avantaj sağlamakta ve diğer aktörlerle ilişkilerinde bir enerji kartına sahip olmalarına olanak sağlamaktadır. Buna karşılık yetersiz enerji kaynaklarına sahip olsalar bile ülkeler bulundukları coğrafya sayesinde, enerji ticaretinde rol alan üretici ve tüketici ülkeler arasında bulunan ülkelerin bu durumdan bir fayda sağlamasına olanak sağlamaktadır. Mackinder ve Mahan’ın jeopolitik teorileri kapsamında, enerji kaynaklarının elde edilebilirliğinin ve farklı

coğrafyalarda bulunan aktörlerin birbirleriyle olan etkileşimlerinin ülkeler arasındaki enerji ilişkilerini açıklamada farklı perspektifler sunmaktadır. Nitekim, Mackinder'in “*Kara Hakimiyet Teorisi*”ne göre stratejik bir bölge olarak nitelendirilen Avrasya'nın enerji kaynakları açısından zengin olması ve büyük bir bölümünün Rusya topraklarında olması, Rusya'nın dünya enerji ticaretinde önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmasıyla paralellik göstermektedir.

Devletler arası enerji ticaretinin tarihsel gelişimine bakıldığında, bu ticaretten doğan iş birliklerinin ikili ilişkileri derinleşmesine neden olduğu gözlemlenmektedir. Teknolojik gelişmeler, çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması, ulaşım ve iletişim kanallarının hızlı ve yaygın kullanılması ülkeler arasındaki ilişkileri daha karmaşık bir düzeyde analiz edilmesini gerektirmiştir. Küreselleşme sürecinde aktörler arasındaki ilişkiler geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde nispeten daha zor anlaşılmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, yeni görüşler ve bu görüşler üzerinden meydana getirilen yeni kavramlar kendilerine yer bulmuşlardır. Keohane ve Nye'in ilk olarak 1977 yılında bahsettiği *neo-liberalizm temelinde bir bakış açısı olan karşılıklı bağımlılık yaklaşımı* üzerinden ikili ilişkiler analiz edilmeye çalışılmıştır. Özellikle enerji ticareti gerçekleştiren devletler arasındaki ilişki içerisinde doğan kavram, Türkiye ile Rusya ilişkilerini açıklamada önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde “*karşılıklı bağımlılık*” kavramının gelişimi küreselleşme olgusuyla birlikte daha fazla görünür hale gelmiştir. Çok uluslu şirketlerin, küresel ticaret hacmi içerisindeki payları doğrultusunda karar alma süreçlerinde etkili olması, devletler arasında daha karmaşık bir düzenin varlığına temel oluşturmuştur. Taraflar arasında enerji ticareti sağlayan ikili ilişkilerin gelişmişliği ise karşılıklı bağımlılık yaratan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye ile Rusya'nın 1967 yılından itibaren kömür, petrol ve doğal gaz gibi hidrokarbon enerji kaynaklarına dayanan enerji ticareti ilişkileri, günümüzde nükleer enerjiye de sığrayarak karşılıklı bağımlılığı artırmıştır. İlişkilerde çıkar çatışmalarının ve önemli sorunların olduğu zamanlar olsa da enerji konusunda diplomasi her zaman olumlu ilerlemiştir. Türkiye'nin, Rusya'nın enerji stratejilerini olumsuz etkileyecek ve Rusya'nın Avrupa enerji piyasasındaki hakimiyetini zayıflatacak projelere dahil oluşu bile ikili ilişkilerde enerji bağlarının büyümesini engellememiştir. 2015 yılında gerçekleşen “*uçak krizi*”, ilişkileri

sınamasına rağmen, Türkiye ile Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık, enerji akışında herhangi bir kesinti olmadan çözülmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye, Rusya ile olan ilişkilerindeki dengeyi korumalı ve karşılıklı bağımlılığın Rusya lehine orantısız bir bağımlılığa dönüşmesine izin vermemelidir. Enerji ticaretinden doğan karşılıklı bağımlılık ilişkisini etkileyen en önemli unsurlar ise imzalanan enerji ticareti anlaşmaları ve faaliyete geçen veya geçmesi planlanan boru hattı projeleri olarak belirtilebilmektedir.

Türkiye, enerji ithalatçısı görünümü nedeniyle Rusya karşısında dezavantajlı bir konumda görülse de jeopolitik konumu ve önemli bir enerji müşterisi olmanın getirdiği avantajlarla Rusya ile ilişkilerinde önemli bir aktör olarak değerlendirilmektedir. Rusya da Türkiye gibi enerji koridorunda stratejik bir konuma sahip ve ekonomik olarak büyüyen bir pazarı kaybetmek istememektedir. İki ülke ilişkilerinde olumsuz bir gelişme olması durumunda her iki tarafın da etkileneceği unsurlar bulunmaktadır. Meydana gelebilecek olumsuz durumdan tarafların hangi derecelerde etkilenecekleri konusu ise ilişkinin dinamiklerini belirlemektedir. İki ülkenin etkilenme derecelerinin eşit olmayışı, ikili ilişkilerde karşılıklı iş birliği yapılarak pekiştirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye, enerjide dışa bağımlı yapısı ve Rus doğal gazına olan ihtiyacının getirisi olarak hassas bir yapıya sahiptir. Öte yandan, Türkiye, Almanya'dan sonra ikinci en büyük doğal gaz ithalatçısı olduğu için Rusya'yı da etkilemektedir. Ayrıca, Rusya'nın Ukrayna ile süregelen çatışmaları ve diğer komşularıyla anlaşmazlıkları nedeniyle Avrupa ülkelerine doğal gaz tedarikinde farklı bir rota bulma olasılığı düşmüştür. Bu noktada Türkiye, Rusya tarafından güvenilir bir güzergâh olarak görülmektedir.

TürkAkım, Türkiye ile Rusya arasındaki ekonomik, siyasi ve stratejik iş birliğini güçlendirmiştir. TürkAkım'ın hayata geçirilmesi, her iki ülkenin enerji iş birliğinin uzun vadede sürdürüleceğinin açık bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin jeopolitik avantajı, artan enerji talebi ve iki ülkenin enerji ticaretinde karşılıklı ekonomik çıkarları, diplomatik ilişkilere olumlu anlamda katkı sağlamaktadır. TürkAkım projesi, Türkiye ile Rusya arasındaki enerji iş birliğinin bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bu projenin ana amacı, Rusya doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasıdır. Ancak, TürkAkım projesi Avrupa'nın

Rusya'ya olan bağımlılığını artıracak için Avrupa ülkeleri arasında bazı endişelere yol açmaktadır. Türkiye'nin artan enerji tüketimi ise alternatif enerji kaynaklarının araştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye'nin alternatif enerji kaynaklarına yönelmesinin en büyük nedeni ise enerji arz güvenliğini sağlamaktır.

Türkiye'nin enerji arz güvenliğini arttırmak için uyguladığı politikalar arasında bulunan kaynak çeşitlendirilmesi doğrultusunda geliştirilen bir proje olan Akkuyu Nükleer Güç Santrali, Türk-Rus ilişkilerinin daha da derinleşmesine olanak sağlamıştır. Projenin yüklenici Rus şirketi olan *Rosatom*'un %51 oranında santralin işletilmesi konusunda paya sahip olması Türkiye'nin enerjide Rus doğal gazına olan bağımlılığına benzer bir şekilde değerlendirilebilmektedir. Buna karşılık, santralde çalışmak üzere Türk mühendislerin Rusya'ya gönderilip oradaki Rus mühendislerden eğitim alması konusu ise enerji unsurunun iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir bileşen olduğunu kanıtlar niteliktedir. Nükleer enerji konusundaki bahsi geçen iş birliği, karşılıklı bağımlılık ilişkisini doğuran bütünleşmelerden biri olarak sayılabilmektedir. Bu doğrultuda, nükleer enerji alanında gerçekleştirilen iş birliği, Türkiye'nin Rusya ile enerjiden doğan karşılıklı bağımlılık ilişkisini beslediği ve her iki ülkenin diplomatik ilişkilerine katkı sağlayacağı söylenebilmektedir.

TANAP, Türkiye ile Rusya arasındaki enerji bağımlılığı ilişkisinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Türkiye ve Rusya arasındaki enerji bağımlılığı, Rusya'nın Türkiye'ye doğal gaz ihracatında büyük bir paya sahip olması nedeniyle uzun yıllardır devam etmektedir. Bu koşullarda TANAP, Türkiye'nin Azerbaycan gibi rezerv açısından zengin kaynaklara sahip bir ülkeden doğal gaz tedarik edebilmesini sağlamıştır. Buna ek olarak, Türkmenistan doğal gaz kaynaklarının da gelecek yıllarda TANAP'a entegre edilerek Türkiye'ye ve ardından Avrupa doğal gaz pazarlarına aktarılması öngörülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin Rusya'ya doğal gaz konusunda olan bağımlılığını azaltmış ve enerji arz güvenliğini arttırmıştır.

TANAP, Azerbaycan gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması amacıyla hayata geçirilmiştir. Bu proje, Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacını karşılarken Avrupa ülkelerine doğal gaz ihracatı yaparak Türkiye'nin enerji “hub”ı olma statüsüne yaklaştırmakta ve ekonomik açıdan daha güçlü bir konuma gelmesini sağlamaktadır. Rusya, Avrupa doğal gaz piyasasında genel çerçevede rekabetçi bir konuma sahip

olduğu için TANAP, Rusya'nın doğal gaz ihracatı üzerinde sınırlayıcı bir etki yaratabilmektedir. Ancak, Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ticaretinin bu durumdan etkilenmeyeceği bir gerçektir. Diğer bir yandan, TANAP ile Türkiye, “hub” statüsüne yaklaşması sayesinde, Azeri doğal gazına ek olarak Rus doğal gazını da Avrupa ülkelerine güvenli bir şekilde ulaştırıp, bu ticaretten kazanç sağlayabilmektedir.

Nitekim Putin, 12 Ekim 2022 tarihinde gerçekleşen görüşmede Türkiye’de bir enerji “Hub”ı kurulabileceğini belirtmiştir. Türkiye’nin enerji diplomasisi hedefleri ile paralellik gösteren bu gelişme, Rusya’nın Ukrayna’yı işgal girişimi sonrası Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini yumuşatma amacı da taşımaktadır. Buna ek olarak, enerji merkezi kurulması durumunda, talebi karşılamak adına yeterli kapasitede doğal gaz transferi sağlanabilmesi için Karadeniz altından yeni bir proje geliştirilmektense Rus doğal gazı TANAP üzerinden Avrupa bölgesine transfer edilebilecektir. Bu doğrultuda, Rus doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa pazarına ulaştırılması, Türkiye’nin Rusya ile karşılıklı bağımlılık ilişkisinde pazarlık maliyetini arttırabileceği söylenebilmektedir.

TANAP ve TürkAkım, hem Türkiye’nin hem de Avrupa devletlerinin enerji arz güvenliğini artırma stratejilerine uygun şekilde ve Doğu-Batı ekseninde doğal bir koridor üzerinden enerji iletimine olanak tanımaktadır. Ukrayna üzerinden Avrupa ülkelerine ulaşan Batı Hattı yerine TürkAkım’ın kullanıma geçmesi, gaz transferi konusunda Türkiye’nin Rusya karşısındaki konumunu güçlendirmiştir. Buna karşılık Türkiye’nin doğal gaz profili incelendiğinde, yetersiz kaynaklar nedeniyle gereksinimin ithalatla karşılanması ve kaynak ülke dağılımında Rusya’nın ön planda bulunması Rusya’nın Türkiye karşısındaki konumunu güçlendirmektedir. TANAP özelinde bir değerlendirme yapıldığında ise Türkiye açısından enerji arz güvenliğini arttırmak için kaynak çeşitlendirme ve enerjide merkez ülke olma hedefine uygun şekilde hareket etme konularında etkili bir gelişme olduğu söylenebilmektedir.

Karşılıklı bağımlılık perspektifinden, Türkiye ve Rusya arasındaki enerji ilişkileri her iki ülkenin de ekonomik çıkarlarına katkı sağlamaktadır. TANAP projesi Türkiye’nin doğal gaz arz güvenliğini artırırken, Avrupa doğal gaz piyasasına Azerbaycan’ın doğal gazını taşıyarak Avrupa ülkelerinin enerji arz güvenliğine de katkı sağlamaktadır. Buna ek olarak, Türkiye, transit ülke olarak doğal gazın

Avrupa'ya taşınmasına aracılık ederek transit gelirleri elde edebilmekte ve enerjide merkez ülke olma statüsüne yaklaşmaktadır. Diğer yandan, Rusya için TANAP, rekabetçi bir tehdit oluşturmaktadır. Rusya, Avrupa bölgesine doğal gaz ihracatında önemli bir oyuncu olarak görülmekte ve TANAP, Rusya'nın Avrupa pazarındaki payını azaltmaktadır. Buna karşılık TANAP, Türkiye'den Avrupa açılan bir doğal gaz boru hattı olması yönüyle Ukrayna gerilimi sonrası Rusya açısından da önem arz etmektedir.

Karşılıklı bağımlılık kavramı açısından, bir anlaşmazlık veya çatışma gibi bir durumun her iki taraf üzerinde de zararlı bir etkiye sahip olması beklenmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkide gerçekleşebilecek bir anlaşmazlık durumunda ilişkinin zarar görmesi her iki taraf açısından da istenmeyen sonuçlar doğurması beklenmektedir. Doğal gaz ticareti, iki ülke arasında derin ekonomik bağlar oluşturmaktadır. Bu ilişkinin sektöre uğraması ekonomik etkilerle birlikte siyasal, küresel ve güvenlik sorunlarını da beraberinde getirmesi muhtemel hale gelecektir. Dolayısıyla, iki ülke arasındaki ilişkinin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde devam etmesi önem taşımaktadır. Ukrayna ile Rusya arasında süregelen siyasi ve askeri krizler doğrultusunda gelişen enerji akışında kesintiye uğrama riski iki ülke arasındaki enerji ilişkilerinin gelişmesine ve dolayısıyla diplomatik ilişkilerin de derinleşmesine olanak sağlamıştır.

Enerji, Türk-Rus ilişkilerinde karşılıklı bağımlılığı besleyen bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Her iki ülkenin bu süreçten sonra alınacak neredeyse tüm dış politika kararlarının enerji iş birliğine vurgu yapması beklenmektedir. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişki, Keohane ve Nye'nin karşılıklı bağımlılık fikriyle netlik kazandığı söylenebilmektedir. TürkAkım başta olmak üzere nükleer enerji santralinin faaliyete geçirilmesi gibi projeler ile enerji ve ekonomik iş birliğin iki ülke arasındaki diplomatik konuların da geliştirilmesine katkı sağladığının altı çizilmelidir. Türkiye, TANAP sayesinde ise Rusya ile olan karşılıklı bağımlılık ilişkisindeki hassasiyetini ve etkilenme derecesini azaltmak konusunda gerçekleştirilen büyük bir adım olarak nitelendirilmektedir. Türkiye, sahip olduğu jeopolitik avantaj sayesinde geliştirdiği projeler ile Rusya'nın diplomatik araç olarak kullanmakta olduğu enerji kartına karşıt bir kart oluşturabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbasigil, S. (2017). Son Dönemde Gelişen Türk-Rus İlişkilerinin Enerji Perspektifinden Analizi. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 4(2), 50-83. DOI:10.16954/yalovabaccd.289277.
- Abdurahmanlı, E. Ve Bağış, E. (2021). Diplomasi Tanımı ve Uluslararası Konjonktürde Mevcut olan Diplomasi Türleri. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 140-160. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadoluakademi/issue/60142/870924> adresinden erişildi.
- Akkaya, K. (2019). *Türkiye'nin Enerji Politikalarının 2013 Sonrası Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alagöz, E. A. (2016). Economic Interdependence Between the EU and China. *International Journal of Social Inquiry*, 9(2), 33-56.
- Alodalı, M. F. B. ve Usta, S. (2017). Enerji Diplomasisi ve Türkiye. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19 (33), 163-168. DOI: 10.18493/kmusekad.400803.
- Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya ve İş Birliği*, 8 b., Bursa: MKM Yayıncılık.
- Aydın, C. (2022). Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye-Doğal Gaz Tedarik ve Bağımlılıkları Açısından İnceleme. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 87-103. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mtuiyb/issue/73081/1123113> adresinden erişildi.
- Atabay, B. (2023, Nisan 21). “Karadeniz gazı Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığına ne kadar çözüm olabilir?”. BBC Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cnl92vnqwpzo> adresinden erişildi.

- Bakan, S. ve Şahin, S. (2018). Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü ve Yeni Tehditler. *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences*, 4 (2), 135-152. DOI: 10.34137/jilses.470686.
- Bayraç, H. N. (2009). Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 115-142. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogusbd/issue/10995/131576> adresinden erişildi.
- BBC. (2022, Ekim 13). *Putin: Gaz tedarikinde en güvenilir güzergâh olan Türkiye'de büyük bir ikmal merkezi kurabiliriz*. BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cld5ep391reo> adresinden erişildi.
- BP. (2017). *BP Statistical Review of World Energy*. British Petroleum. <https://www.connaissancedesenergies.org/sites/default/files/pdf-actualites/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf> adresinden erişildi.
- BP. (2018). *BP Statistical Review of World Energy*. British Petroleum. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf> adresinden erişildi.
- BP. (2021). *BP Statistical Review of World Energy*. British Petroleum. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf> adresinden erişildi.
- BP. (2022). *BP Statistical Review of World Energy*. British Petroleum. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf> adresinden erişildi.
- Budak, T. (2017). *Türkiye'nin enerji politikasında TANAP ve Türk Akımı*, Bilgesam Analiz/Enerji, No: 1364.

- Caniklioglu, Erhan, “*Putin Döneminde Rusya’nın ‘Yakın Çevre’ Politikası (2000-2008)*”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.
- Caucasus Watch. (2023, Mart 14). *TAP Provides 30% of Gas Demand in Bulgaria, 20% in Greece, and 10% in Italy*. <https://caucasuswatch.de/en/news/tap-provides-30-of-gas-demand-in-bulgaria-20-in-greece-and-10-in-italy.html> adresinden erişildi.
- Chan, S. (1984). *International Relations in Perspective: The Pursuit of Security, Welfare, and Justice*. Prentice Hall.
- Çoğuroğlu, Ö., Karpuzcu, T. (2017). Krizlerin Yön Verdiği Türk-Rus İlişkilerine Uçak Krizine Kadar Analitik Bir Bakış: 2004-2016. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 465-483. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduiibfd/issue/52993/703139> adresinden erişildi.
- Dalar, M. (2015). Türkiye-Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişkisine Dayalı Bir Analiz. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 34(1), 47-70. <http://hdl.handle.net/11452/18310> adresinden erişildi.
- DEİK Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2012). *Rusya Federasyonu Ülke Bülteni*. DEİK / Türk-Rus Konseyi, İstanbul.
- Demiryol, T. (2018). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Rolü: Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık ve Sınırları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17(4), 1438-1455. DOI:10.21547/jss.441025.
- Deniz, T. (2014). Enerji Diplomasisi Açısından Siyasallaşan Mekân, Hazar: Statü ve Paylaşım Sorunu. *Türk Coğrafya Dergisi*, (62), 29-30. DOI: 10.17211/tcd.73154.

Doster, B. (2014). Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılığının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri. *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi (23-24 Eylül 2014) Bildiriler Kitabı*, 599-610.

Dougherty, James E., ve Robert L. Pfaltzgraff Jr., *Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey*, 5. baskı, New York, Addison Wesley Longman, 2009.

Durre, İ. (2022, Ağustos 8). *Rusya, neden AK Parti'yi destekliyor? Putin ve Erdoğan, birbirlerine güvenmez; ama inanırlar.* <https://www.indyturk.com/node/539801/t%C3%BCrki%C4%B1yeden-sesler/rusya-neden-ak-partiyi-destekliyor-putin-ve-erdo%C4%9Fan-birbirlerine> adresinden erişildi.

EIA. (2022). *Russia*. <https://www.eia.gov/international/analysis/country/RUS> adresinden erişildi.

EIA. (2022). *Türkiye*. <https://www.eia.gov/international/overview/country/TUR> adresinden erişildi.

EIA, (2022). Oil and Petroleum Products Explained, Oil imports and exports, son güncelleme 2 Kasım, 2022, <https://www.eia.gov/energyexplained/oil-and-petroleum-products/imports-and-exports.php#:~:text=About%20%25%20of%20U.S.%20total,Persian%20Gulf%20countries%20in%202021> adresinden erişildi.

EPDK. (2018). *Doğal Gaz Piyasası 2017 Yılı Sektör Raporu*. Ankara: T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Strateji Geliştirme Dairesi. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu> adresinden alındı.

EPDK. (2020). *Doğal Gaz Piyasası 2019 Yılı Sektör Raporu*. Ankara: T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu> adresinden alındı.

- EPDK. (2021). *Doğal Gaz Piyasası 2019 Yılı Sektör Raporu*. Ankara: T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı. <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-94/yillik-sektor-raporu> adresinden alındı.
- Erdal, L. ve Karakaya, E. (2012). Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasal ve Coğrafi Faktörler. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 107-136. <http://hdl.handle.net/11452/18567> adresinden erişildi.
- Eren, E. ve Yantur, P. (2022). Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Perspektifinde Türkiye'nin Balkan Ülkeleriyle Dış Ticaret İlişkilerinin Ekonomi Politik Analizi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 443-466. DOI: 10.17336/igusbd.781680dede.
- Erkal, H. Y. (2018). Enerji Güvenliğine Yönelik Tehditler ve Enerji Güvenliği Politikalarındaki Değişim. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (2), 63-78.
- Euronews. (2022). *Bulgaristan ile Yunanistan arasında Azer doğal gaz aktarım bağlantısı hizmete girdi*. <https://tr.euronews.com/2022/10/01/bulgaristan-ile-yunanistan-arasında-azer-dogal-gaz-aktarim-baglantisi-hizmete-girdi> adresinden erişildi.
- Furuncu, Y. (2018). *Enerji Güvenliği ve Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Türk Akım Projesi*. Seta Perspektif, 216. https://setav.org/assets/uploads/2018/11/216_.pdf adresinden erişildi.
- Furuncu, Y. (2018). TANAP'ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25 (2), 543-561. DOI:10.18657/yonveek.306545.
- Furuncu, Y. (2016). Türkiye'nin Enerji Bağımlılığı ve Akkuyu Nükleer Enerji Santrali. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Bilimleri Dergisi*, Cilt: 37 (2016): Special Issue II, 198-207.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cumusci/issue/28004/297372>

adresinden

erişildi.

Girit, S. (2016, Ocak 1). “Rusya ambargoları yürürlükte: Türkiye nasıl etkilenecek?”

BBC

Türkçe:

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/01/151231_rusya_turkiye_ambar
go adresinden erişildi.

Griffiths, M., Roach, S. C., ve Salamon, S. (2011). Uluslararası İlişkilerde Temel
Düşünürler ve Teoriler, Çev. Cesran, Nobel Yayınevi, İstanbul.

Göksedef, E. (2021, Aralık 30). “Doğalgaz sıkıntısı 2022’de elektrik kesintilerine yol
açar mı?” BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-59821370> adresinden erişildi.

Güleç, C. (2018). Dış Politika Analizinde Karar Verme Süreci ve Karar Verme
Modelleri. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler
Dergisi, 3 (1), 79-102. DOI: 10.31454/usb.419840.

Güneş, M. ve Arslan, T. (2018). Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye
Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı. *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim
Dergisi*, 4 (7), 32-60. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijhe/issue/36883/408129>
adresinden erişildi.

Gürkaynak, M. ve Yalçın, S. (2009). Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve
Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6 (23), 73-
92. <http://www.jstor.org/stable/43926453> adresinden erişildi.

Harunoğulları, M. (2020). Enerji Dağıtım Merkezi Perspektifinden Türkiye’nin Enerji
Jeopolitiği. *Mukaddime*, 11 (1), 177-211. DOI: 10.19059/mukaddime.550689.

Hatipoğlu, E. (2019). Enerji Güvenliği, *Güvenlik Yazıları Serisi*, 44, DOI:
10.13140/RG.2.2.30702.56643.

- Hodaloğulları, Z., ve Aydın, A. (2016). Türkiye ile Rusya Arasındaki Doğal Gaz İşbirliğinin Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 744-755.
- Hughes, L. (2012). A Generic Framework for The Description and Analysis of Energy Security in an Energy System. *Energy Policy*, 42, 221-231. DOI: 10.1016/j.enpol.2011.11.079.
- IEA. (2022). *Energy Fact Sheet: Why does Russian oil and gas matter?* <https://www.iea.org/articles/energy-fact-sheet-why-does-russian-oil-and-gas-matter> adresinden erişildi.
- İletişim Başkanlığı. (2022, Aralık 27). “Türkiye Karadeniz’de 58 milyar metreküp doğalgaz keşfetti”. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/dis_basinda_turkiye/detay/turkiye-karadenizde-58-milyar-metrekup-dogalgaz-gaz-kesfetti adresinden erişildi.
- İlter, E., ve Kınık, H. (2017). Türkiye'nin Enerji Denklemi: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı ve Türk Akımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* (18), 185-200. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulikidince/issue/26590/279897> adresinden erişildi.
- Kakışım, C. (2019). Karşılıklı Bağımlılık Kapsamında Türkiye-Rusya Enerji İlişkilerinin Analizi. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7(1), 67-89. DOI:10.14782/ipsus.539186
- Kakışım, C. (2020). Türkiye'nin Bölgesel Doğal Gaz Merkezine Dönüşebilme Potansiyeli. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 255-280. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasyad/issue/57921/831626> adresinden erişildi.
- Karagöl, E. T., Ateş, S. A., Kızılkaya, M., ve Kaya, S. (2016). *Türkiye'nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı*. İstanbul: SETA.

http://file.setav.org/Files/Pdf/20160420121430_turkiyenin-enerjide-merkez-ulke-olma-arayisi-pdf.pdf adresinden erişildi.

Karataş, H. (2022). Enerji Güvenliğinin Arz Talep ve Geçiş Güvenliği Bağlamında İncelenmesi. *SDE Akademi Dergisi*, 2 (5), 40-69. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sde/issue/70096/1066945> adresinden erişildi.

Kardaş, Ş. (2012). Turkey-Russia Energy Relations: The Limits of Forging Cooperation Through Economic Interdependence. *International Journal*, 67(1), 88-90. DOI: 10.1177/002070201206700107.

Keohane R. O. ve Nye J. S. (2012). *Power and Interdependence* (4th ed.). Longman.

Keohane, R. O. & Nye, J. S. (2015). Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Özel Sayı: Uluslararası İlişkilerde Kuramsal Okumalar, 79-104. DOI: 10.33458/uidergisi.463029.

Kesgin, S. (2023). Ukrayna Krizi Çerçevesinde Gelişen Enerji Sorunu Türkiye ve Avrupa Üzerine Bir İnceleme. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 14 (64), 57-79. DOI: 10.59281/turkiz.1221609.

Kılıç, Z. B. (2022, Ocak 7). “TürkAkım üzerinden 2 yılda Türkiye ve Avrupa’ya 34,8 milyar metreküp gaz taşındı”. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkakim-uzerinden-2-yilda-turkiye-ve-avrupaya-34-8-milyar-metrekup-gaz-tasindi/2467928> adresinden erişildi.

Kocaman, İ. (2022, Eylül 6). Enerji ve Politika: Ülkelerin Nükleer Santral Sayıları. Türkiye Raporu: <https://turkiyeraporu.com/arastirma/enerji-ve-politika-ulkelerin-nukleer-santral-sayilari-10483/> adresinden erişildi.

Kocatepe, N. (2019). Enerji Güvenliğinde Türkiye’nin Rolü. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (71), 57-67. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhssbd/issue/44002/541878> adresinden erişildi.

- Konak, A. (2019). Türkiye'nin Doğal Gaz Bağımlılığı ve Alternatif Enerji Kaynakları Üretiminin Gerekliliği. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 4 (7), 196-209. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijar/issue/43278/512598> adresinden erişilmiştir.
- Machiavelli, N. (2004). Prens. Can Yayınları.
- Mackinder, H. J. (1904). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*, 23(4), 421-437. DOI: 10.2307/1775498.
- Mahan, Alfred., T. (2007). *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*. Cosimo, New York
- Nye, J. S. (1982). Energy and Security in the 1980s. *World Politics*, 35(1), 121-134.
- Nye, J. S., ve Welch, D. A. (2011). Küresel Çatışmayı ve İş Birliğini Anlamak. (R. Akman, Çev.) *İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*.
- Oktav, O. Z. (2022). Ukrayna Savaşı'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Olası Etkileri. *Bilge Strateji*, 13(23), 18-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bs/issue/69549/1111595> adresinden erişildi.
- Özey, R. (2017). Mackinder'in Heartland Teorisi'nin Düşündürdükleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (35), 95-100. DOI: 10.14781/mcd.291163.
- Sağlam, M. (2014). Gazprom'un Rusyası: Rusya'da Devletin Dönüşümü. *Ankara: Siyasal Kitabevi*.
- Sarıkaya, Y. ve Öztopal, M. K. (2022). Türkiye'nin Enerji Öbeği Olma Stratejisinin Doğal Gaz Sektörü Bakımından Değerlendirilmesi. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 19 (76), 1025-1041. DOI: 10.56694/karadearas.1220624.
- Sevim, C. (2012), Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 7(26), 4378-4391. DOI: 10.19168/jyu.90260.
- Sherr, J. (2010). The Russia-EU Energy Relationship: Getting It Right. *The International Spectator*, 45(2), 55-58. DOI: 10.1080/03932721003790720.

- Statista. (2023, Mart 2). Gazprom's Share of Global Natural Gas Production 2009-2021. <https://www.statista.com/statistics/350646/natural-gas-production-share-of-gazprom-globally/> adresinden erişildi.
- Statista. (2023, Nisan 3). Distribution of Pipeline Natural Gas Export Volume From Russia in 2021, <https://www.statista.com/statistics/305394/russian-natural-gas-exports-by-destination/> adresinden erişildi.
- Şahin, Ç. ve Nurioglu, K. (2021). Rusya’da Enerji Sanayisinin Gelişimi ve Günümüzde Rus Enerji Stratejisi. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 4 (4), 49-76. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tudad/issue/65661/1011319> adresinden erişildi.
- Şahin, S. (2020). Enerji Güvenliği Politikalarında Enerji Boru Hatlarının Önemi ve Bölgesel Etkileri (TANAP ve TR71 Bölgesi Örneği). *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, COVID-19 Özel Sayısı 2, 517-543. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/54658/736725> adresinden erişildi.
- Taban, M. H. (2013). Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve “Stratejik Derinliğin” Bu Bağlamda İncelenmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 21-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iibfdkastamonu/issue/29238/313031> adresinden erişildi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2022). Türkiye’nin Uluslararası Enerji Stratejisi, https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa. Erişim Tarihi: 16.11.2022.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. (Tarih yok). Doğalgaz Boru Hatları. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-dogal-gaz-boru-hatlari> adresinden erişildi.
- Tokay, M. (2020). *Azerbaycan'ın Türkiye'ye doğal gaz sevkiyatında liderliği ne anlam taşıyor?* Euronews. <https://tr.euronews.com/2020/06/02/azerbaycan-n-turkiye-ye-dogal-gaz-sevk-yat-nda-liderligi-ne-anlam-tas-yor-uzmanlar-yorumlu> adresinden erişildi.

- TANAP. (Tarih yok). *Ortaklar*. <https://www.tanap.com/ortaklar> adresinden erişildi.
- TAP. (2023). The Big Picture. <https://www.tap-ag.com/about-tap/the-big-picture> adresinden erişildi.
- TPAO. (2019). *Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*. Türkiye Petrolleri A.O. <https://www.tpao.gov.tr/file/2005/2019-tpao-sektor-raporu-3185ed3b4af5442c.pdf> adresinden erişildi.
- TPAO. (2020). *Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*. Türkiye Petrolleri A.O. <https://www.tpao.gov.tr/raporlar-1> adresinden erişildi.
- TPAO. (2021). *Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*. Türkiye Petrolleri A.O. <https://www.tpao.gov.tr/raporlar-1> adresinden erişildi.
- TPAO. (2022). *Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*. Türkiye Petrolleri A.O. <https://www.tpao.gov.tr/raporlar-1> adresinden erişildi.
- TurkStream. (Tarih yok). Proje. Nisan 25, 2023 tarihinde <https://turkstream.info/tr/project/> adresinden erişildi.
- Ulan, M. Ö. ve Saygın, D. (2022). Avrupa Birliği-Rusya Enerji İlişkilerinde Azerbaycan Alternatifi. *Bilig*, (101), 87-114. DOI: 10.12995/bilig.10104.
- Ural, A. (2009). ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi. *Akademik Ortadoğu*, 3(2), 131-147.
- Yıldız, S., Uğur, A., ve Durucan, A. (2017). Türkiye-Rusya Arasındaki Doğal Gaz İş Birliği, 19-20 Ekim VII. *Uluslararası Karadeniz Sempozyumu* "Türk Rus İlişkileri" Bildiriler E Kitabı, (s. 350-362).